

västerbotten ●

Skola och hembygd

1 • 96

I detta nummer

År 1996 är det Hembygdens År. Hembygdsrörelsen ska visa upp Sveriges kulturlandskap och kulturarv, ge perspektiv på utvecklingen under 1900-talet och föra fram rörelsens idéer. En viktig målsättning är att barn och ungdomar ska upptäcka sin egen hembygd. Temat vi valt för årets första nummer handlar därför om skola och hembygdsstudier.

Här berättar vi om hembygdsundervisningen i skolan under 1900-talet och ger en översikt över läroböcker som har använts i länet.

Bo Johansson, författare och f.d. rektor i Vilhelmina, ger oss en personlig betraktelse om hur unga människor formas av hembygden och får en kulturidentitet.

Lärarna *Kurt Hugosson*, Norsjö Centralskola, *Stig Danielsson* och *Bo Renman*, Volgsjö skola i Vilhelmina, *Gerd Larsson*, Åsele Centralskola, *Nils Hansson*, Fredrika Centralskola, *Kjell Ulfhielm*, Skogen i skolan, och *Karl-Ivar Sjölund*, Latikbergs skola beskriver kort sina respektive skolprojekt, som alla handlar om att upptäcka och utforska närmiljön och dess historia. Dessutom presenteras arbete i Rusele skolskogh och verksamheten vid Naturskolan i Skellefteå.

Anders Lundström, lärare vid Vindelns folkhögskola, ger en översikt av *De blå böckerna* där f.d. elever vid folkhögskolan skriver om företeelser i sin hembygd på 1930-60-talen samt påminner om tidskriften *Vindelns*, där många elevbidrag infördes.

Två lärare har tagit initiativ till hembygdsstudier i skolan med hjälp av egen bokutgivning: *Inga-lill Anderssons Bilderbok från Byske* och *Kurt Hugossons När – femton noveller från Norra Norrland* (med berättelser från Norsjö).

I serien *Tinget* i sig beskriver tre elever på slöjdlinjen, Vindelns folkhögskola, var sitt föremål i bild och ord.

Ur den museipedagogiska verksamheten vid läns-museet, Skellefteå museum och Skogsmuseet i Lycksele lyfts erfarenheter fram som kan användas ute i hembygdsgrändarnas miljöer.

Sist ger oss *Lars Biström*, t.f. rektor vid Bjurholms Centralskola, en inblick i hur man kan få tillgång till det dolda kulturarvet i arkiven. I Bjurholm byggs en dialektgeografisk databas upp – *Diabas* – som kan bli av stort intresse för skolor och hembygdsforskare.

västerbotten ●

Redigeras vid Västerbottens museum i samarbete med Skellefteå museum.

Ansvarig utgivare: Anders Huggert, 090/17 18 04.

Redaktör: Britta M Lundgren, 090/17 18 02.

Grafisk form: Petter Perstrand/Sätter Petter.

Prenumeration och distribution: Hjärdis Boman, 090/17 18 03,

och Lena Bertilsson, 090/17 18 05. Telefax 090/77 90 00.

Redaktionens adress: Tidskriften Västerbotten, Västerbottens museum, Box 6083, 906 03 Umeå. Telefon 090/17 18 00.

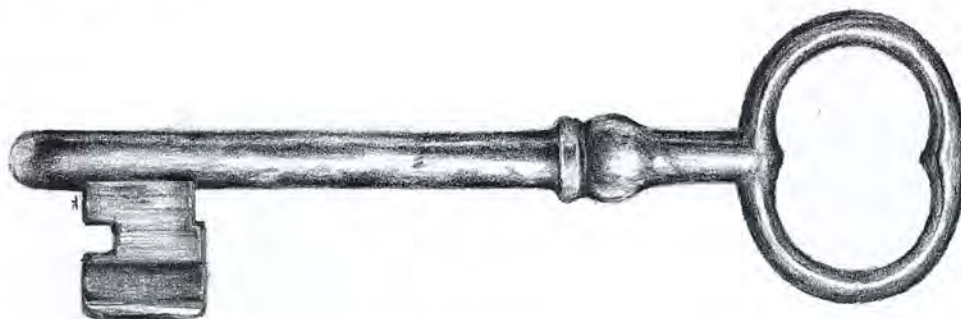
Rekvisioner och prenumeration: Västerbottens läns hembygdsförbund, postgiro 6 26 22 – 6.

Offsettryck: Tryckeri City, Umeå 1996. ISSN 0346-4938.

Omslagets framsida: Första pris i lågstadiets tävling Nils reser i Västerbotten vanns av klass 2 b i Åsele centralskola. Martina Lindberg och Madeleine Svanlund-Jonsson gjorde teckningen.

Baksidan: En elev lär sig binda nät i skolprogrammet Nybyggjarliv på läns museet 1984. Foto: Krister Hägglund.

FöreMålet

Teckning: Constantin Tica.

1996 är ett år fyllt av kampanjer. Hembygdens År, Migrationsåret och Täljåret ska uppmärksammas. Hembygdsrörelsen ska visa upp Sveriges kulturlandskap och kulturarv, ge perspektiv på utvecklingen i Sverige under 1900-talet, föra fram sina idéer, engagera sina medlemmar och aktivera barn och ungdom.

Med migrationsåret vill historiker/museer erinra om ut- och invandringens betydelse för Sverige och motverka främlingsfientlighet.

Hemslöjdskonsulenterna vill väcka intresset för trä-täljning i kampanjen Tälja, Täljde, Täljt – Sverige Täljer 96.

I början av kampanjåret ägde en dramatisk händelse rum i Åsele. Flyktningfamiljerna Sincari, som bott i samhället i fem år, avvisades av Invandrarverket med omedelbar verkan.

Protesterna i deras nya hembygd blev många, men även i länet och landet hördes många kritiska röster till beslutet. Inte minst ungdomarna i Åsele engagerade sig för sina vänner, åkte buss till Göteborg och Stockholm för att demonstrera, skrev insändare och kontaktade regeringen. Tidningar, radio och TV besökte familjen i Turkiet, beskrev familjens gamla hembygd, torftig i jämförelse med vår egen standard. Barnens skolgång har helt upphört, gymnasiestudierna för de äldsta är helt uteslutna.

– Dem ä int' som vi, sa den lilla kurdfflickan med en suck på Åselemål och kände sig långt långt hemifrån.

Hennes trygghet finns i Åsele, där hennes hembygd börjat ta form.

En hembygdskänsla föds i unga år och växer sig starkare ju mera näring den får i starka naturupplevelser och spontana möten med människor och deras minnen. En sådan känsla kan övergå i en "anda" som alla i en bygd kan sprida kring sig. Åsele-andan blev berömd i januari 1996.

Hembygden är inte bara förbehållen dem som är barnfödda på platsen. Kulturmöten är korsbefruktande. Men en stark rotfasthet gör människor generösare i sinnet. Skolbarnen som lärt sig uppskatta sina kulturvärden kan lättare dela med sig av kunskapen och trygghetskänslan än de som vuxit upp i historielöshet. Där blir de nya inslagen lätt ett hot istället.

Samhällen står aldrig stilla i utvecklingen. Hela tiden pågår ett flöde av förändring som Olof Palme påpekade i sitt tal i läns museet 1970. Äldre generationers erfarenheter måste tas tillvara och föras vidare till nya. Ett givet och viktigt arbetsfält för museer och hembygdsföreningar.

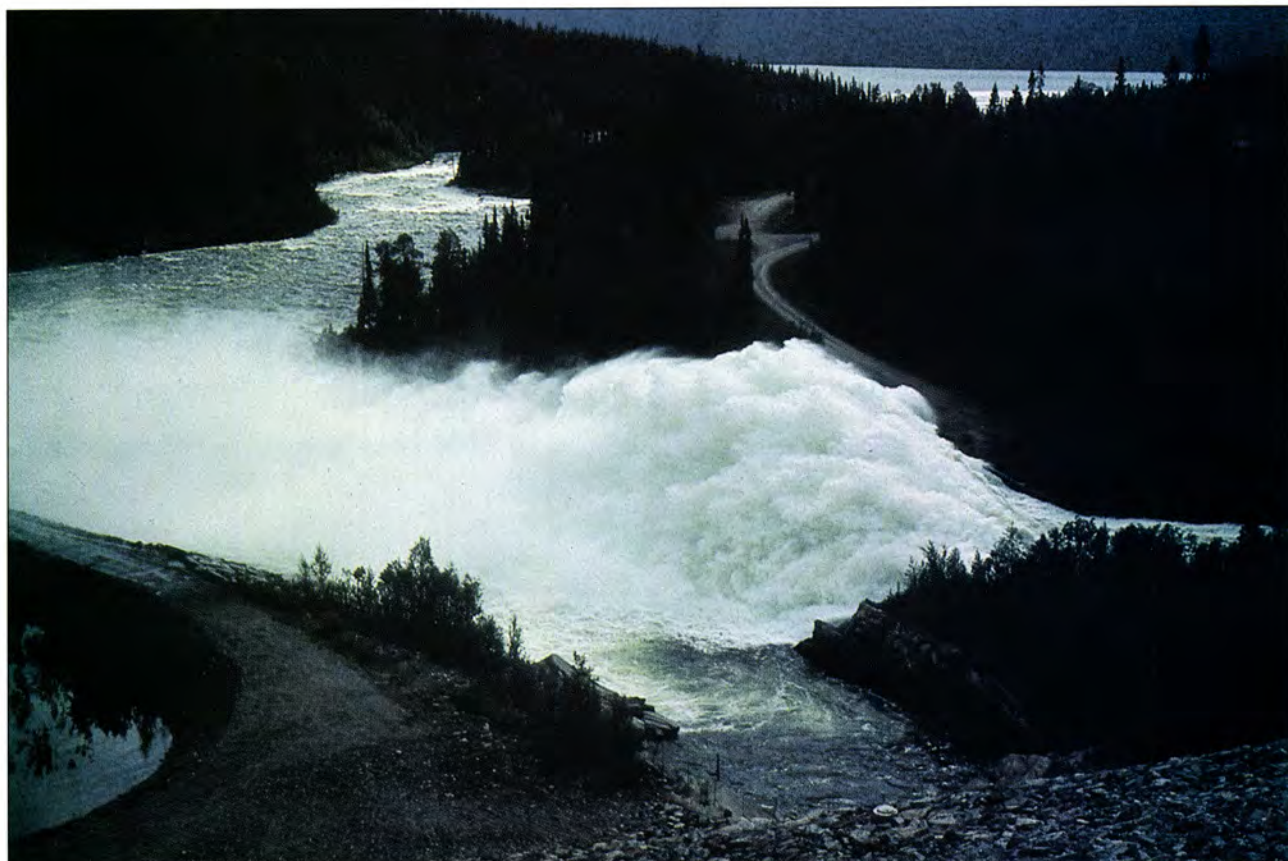
Vem har nyckeln till hembygdsgården och till vårt gemensamma kulturarv? Vem håller dörren öppen för unga människor och förmedlar den hisnande historien om andra människors visioner och arbete med att förverkliga detta? Vem räcker ut handen åt åseleborna i Turkiet?

Britta M Lundgren

Vinnande bilder från Västerbotten

Under 1995 utlystes av Sveriges Hembygdsförbund och tidningen FOTO en fototävling: Med kameran och Nils Holgersson genom Sverige. Varje tävlande fick skicka in tre bilder per landskap.

Till Västerbottens läns hembygdsförbund inkom 29 tävlingsbidrag. Juryn sammanträdde i januari och enades om att utse uppslagets bilder till vinnare i länstävlingen. Dessa gick sedan vidare till riksfinal.

Första pris: Ajaur-dammen i Umeälven under den mäktiga vårfloden 1995. Foto: Elvy Marklund, Umeå.

Juryn:
Sune Jonsson,
Västerbottens museum
Stig-Henrik Viklund,
Västerbottens läns
hembygdsförbund
Katarina Pierre,
Bildmuseet
Curt Dahlgren,
Västerbottens-Kuriren

*Andra pris: Väg i Önnesmark,
Lövånger.
Foto: Bror Johansson, Avesta.*

*Tredje pris: Västerbottensgård i
Önnesmark, Lövånger.
Foto: Bror Johansson, Avesta.*

*Hederspriser:
Ulf Forsberg, Bygdeå
Kurt Hugosson, Norsjö
Ravi Kappel, Luleå
Lillemor Larsson, Falun
Elvy Marklund, Umeå
Erik Norrfors, Jörn
Elizabeth Westerlund,
Skellefteå*

Hembygd och kulturidentitet

Bo Johansson

Det följande är en högst personlig betraktelse, som börjar med ett påstående om hembygden.

Man har bara den hembygd som man själv kan beskriva och/eller på annat sätt ge uttryck för.

Hembygden är med andra ord en kulturfråga och en djupt personlig angelägenhet – en känslomässig och ibland svårbestämd samhörighet med den bygd, där man lever.

Det är antagligen inte alla som vill instämma. En hembygd kan man väl ha utan att behöva beskriva den för sej själv eller uttrycka den på annat sätt?

Men emellanåt kan man inte låta bli att undra. Varför hamnar ens hembygd idag så lätt i beskrivnings-händerna på främlingar/utomstående, då det blir frågan om att informera omvärlden – framför allt kanske i bekymmersamma tider? Borde inte hembygden till innehåll och alla sina delar vara så tydlig för dem som är bofasta där, att de själva kan ta till orda med det som behöver bli sagt?

Bland de främlingar/utomstående som figurerar som beskrivare av hembygd/verklighet kan man återfinna journalister och/eller professionella artikelskrivare, forskare/vetenskapare på våra universitet och högskolor, konsulter och experter av de mest skilda slag, reklambyråernas copywriters, byråkrater/administratörer på länsstyrelse/andra myndigheter med sina statistikflöden, professionella författare, företrädare/ombud för fackföreningar, intresseorganisationer av olika slag osv.

Eller är det kanske helt enkelt så att främlingar/utomstående ser klarare och lättare kan trovärdigt beskriva och skildra en hembygd än vad invånarna själva kan göra?

Dessvärre tycks det nog vara så att de som är födda och vuxit upp och bor kvar i sin hembygd ofta blir mer eller mindre hemmablinda. De resonerar som i en av Helmer Grundströms dikter:

*...och alla tänka som så
det som finns utom gärsgårn
är inget att titta på...*

Hembygdsbeskrivandet kompliceras numera ytterligare av att hembygd och kommun alltmer uppfattas som synonyma begrepp. Efter andra världskriget har många dessutom flyttat från den ena landsändan till den andra i en utsträckning som aldrig förr, kommuner har slagits samman, områdesindelningar och förvaltningsgränser har flyttats och förväntar sej lojalitet, organisationer och föreningar ändrar sina distriktsindelningar och förkunnar nya tillhörigheter osv.

Så var hör man egentligen hemma, då det kommer till kritan? Där man är född? Hur länge måste man bo i en bygd, innan den blir ens hembygd? Fem eller tio år? Är det verkligen kommunen, som är ens hembygd? Eller länet? Regionen? Landsändan? Eller kan man kanske tala om flera hembygder – hembygdsnivåer – hembygdshierarkier?

Kulturarv och överlevnad

Med så många aktörer och så många frågor "på marknaden" är det inte underligt att skolans hembygdsundervisning kan ha bekymmer med att veta på vilket eller vilka ben den ska stå.

Jag vill hävda, att det är i skolans hembygdsundervisning som frågorna och svaren om kulturarvet/överlevnadsfrågorna bör få mötas – frågorna som gången

tid, nutid och framtid ställer till varandra. Och därmed också att hembygdsundervisningen bör följa eleverna under hela deras skoltid – från år 1 till år 12 – inte bara från år 1 till år 5.

Det här påståendet är kanske överflödigt. Skolans undervisning ska väl alltid vara inriktad på att förmedla vårt lokala och nationella kulturarv, handla om överlevnad och ett *nu* som står på de tre "tidsbenen" – gången tid, nutid, framtid. Men jag är rädd att den gamla fina benämningen "hembygdsundervisning" fortfarande gärna uppfattas som hemmahörande först och främst på lågstadiet. Man kan ju t.ex. notera, att i den nya kursplanen i historia för grundskolan anges som mål för eleverna i slutet av femte skolåret att eleven bl.a. skall känna till hembygdens historia och kultur. Sen försvinner "hembygden" i fortsättningen mer eller mindre in i läroplans- och kursplanepåklets labrynter...

Under senaste decenniet har det faktiskt blivit allt tydligare, att det numera inte krävs några särskilda pläderingar för kulturarvets betydelse, inte heller för den egna kulturidentitetens centrala och viktiga roll i konfrontationen med de nya situationer som möter och väntar då "kulturinternationalismen" eller den nya "Eu-ismen" fortsätter att breda ut sej och kräva tributer. Allt fler hävdar, att det gäller att ha en egen stabil kulturgrund att stå på, så att man inte hamnar i vilsenhet och otrygghet inför det nya. Det gäller att ha något alldeles eget att jämföra med och anföra i de värderingar och val som man ställs inför eller när en extrem och ytlig slagordspropaganda är ute och härjar. Det utbreda motståndet mot EU kan också till en del läsas som vilsenhet och osäkerhet om den egna kulturidentiteten.

Det tycks för övrigt också ha "vänt sej upp och ner" på ett annat sätt. Under lång tid har den lokala kulturen – mer eller mindre mot sin vilja – livats och stimulerats näst intill utplåning av europeisk/amerikansk/global kultur. Nu är det tvärtom ofta de lokala kulturrester som än lever kvar, som kan liva och stimulera kultur i omvärlden...

Låt mej referera ett par möten med människor – ett från 1974 och ett från 1994 – två ytterligheter som var

och en på sitt sätt illustrerar min syn på förändringar och mina funderingar kring vad hembygdsundervisningen mera medvetet skulle behöva inrikta sej på.

Utbildning för livet

Kalle O. bodde i en av avsidesbyarna i södra Lappland då jag vart bekant med honom. Jag träffade honom en dag i mitten på 1970-talet. Han stod i sin verkstad i uthuset och snickrade stolar i en stil, som sen länge hört hemma där i bygden.

Det blev tal om gamla tider. Som för många andra i hans generation hade det varit si och så med skolgången, för hans del bara fyra terminer. Fast samtidigt ville han ha sagt – och det gjorde han med omiskännlig klang av stolthet i rösten:

– Jag har klarat mej bra här i livet – i alla fall!

Och det hade han verkligen. Under andra världskriget drev han stort. Han var entreprenör och kolarbas med ansvar för många anställda. Det var mycket papper, regler och bestämmelser att hålla rätt på, det var förhandlingar och avtal. Han hade inte varit arbetslös en enda dag i livet – inte heller behövt anlita hjälp för den sakens skull.

Då jag lyssnat på honom en stund, undrade skolfuxen i mej lite försiktigt, om han ändå inte fått lite mer undervisning och utbildning än de där fyra terminerna.

Kolarlaget i Skog, Vilhelmina 1943. Foto i Västerbottens museum.

Det ville han inte gå med på. Jag envisades. Hur var det? Visst hade han börjat som getare? Jo, det hade han – hos en släkting i en by i andra änden av socknen. Han var sju år och hade grinat och varit rädd i början. Men de vuxna hade tröstat och undervisat och hjälpt honom, och innan sommarn var slut hade han lärt sej och klarade sej själv riktigt bra.

Vi fortsatte sen – den gamle och jag – att gå igenom hans "läroår". Det blev ännu fler getarsomrar hos främmande människor med ansvar för upp till ett 30-tal kor. Då han var 13 år, följde han för första gången med fadern till timmerkojan. Det var åtta man där. Han lärde sej slipa och fila redskapen, man lärde honom knepen och tagen – såg till att han inte for illa. På kvällarna runt eldpallen i kojans fick han lyssna på de vuxna karlarnas resonemang och diskussioner. Han fick höra om människor och händelser i gamla tider, vad man satte värde på i livet och tillvaron, han inlemmades allt mer i ett liv och i en kulturkrets som förenade alla inbyggare där i socknen, uppenbar inte minst i sockendialekten.

Då han var 15 år var han med i flottningen för första gången. Samma sak där. Det han inte kunde – det lärde honom de vuxna och erfarna, som tog hand om honom. Och han fick 35 öre i timmen – samma timpening som de vuxna.

Men hur gammal var han då han kunde stå på egna ben – inte längre behövde lita till nån äldre vuxen – inte behövde "fråga vad han skulle fråga om"?

Den gamle funderade en stund. Jo, det var då han kom hem från exercisen. Det var det året han fyllde 22 år.

Som skolfux var min slutsats förstås, att den undervisning, utbildning och fostran han fått under de 14 åren mellan 7 och 21 år – det var till stora delar en privatundervisning och utbildning för livet, en form av undervisning och utbildning som vi i våra dagar inte alls har råd att ge våra barn och ungdomar. Om vi nån gång emellanåt orkar med att pröva någonting som liknar den undervisning den gamle Kalle O. hade fått, är det så märkvärdigt att det blir omskrivet i tidningen.

Han gick så småningom med på att "som jag framställde det", var det kanske sant. Men han menade ändå

bestämt, att det hade varit bra om han hade fått gå mer i en skola med skolbänkar.

Utbildning för stunden

Det där mötet skedde 1974. Tjugo år senare – 1994 – följde jag med en avgångsklass i gymnasieskolan på ekskursion till en fornlämning. Den var förlagd till den allra sista skolveckan av ungdomarnas 12 läsår, då motivationen för nya inslag i undervisningen naturligt nog brukar vara på upphällningen.

Vi var ute en halv dag och tittade närmare på en del olika lämningar. Vi eldade, kokade fisk i en kokgrop, tittade på fångstgropar och kände på stenredskap. Så gott jag kunde försökte jag ge fakta och sammanhang kring de 9000 år som gått sen de första människorna anlant hit till södra Lappland. Och sen dess har den här landsändan aldrig varit öde och övergiven – hela tiden erbjudit livsbetingelser och överlevnad. Under ett par tusen år före Kristus utvecklades dessutom en alldeles egen lokal kultur här. Och lämningarna och alla spåren efter nybyggarna påminner om att deras kultur fortfarande är tydligt märkbar i bygden än idag...

Jag vart totalt överraskad av det allvar och det intensiva intresse ungdomarna visade. Även om det här med forntiden inte var alldeles nytt och okänt för dem, var det alldeles tydligt att många av ungdomarna just då blev medvetna om ett tomrum inom sej – en rotlöshet. Den egna bygdens historia, utveckling och kultur hade bara sporadiskt varit synlig för dem under de 12 läsåren i skolan och uppenbarligen inte kunnat bidra till att påverka och forma deras egen kulturidentitet i nämnvärd utsträckning.

Då vi skiljdes var det mer än en som mumlade frågor om varför de inte fått mer av sin lokala historia och kontakt med sitt lokala kulturarv under de gångna 12 skolåren...

Det är naturligtvis vanskligt att jämföra iakttagelserna från de här två mötena – med ungdomar som lämnade gymnasieskolan 1994 och med Kalle O., som 1920 ansåg sej fullvuxen. Men jag undrar ändå, om de inte närmast sej varandra på sistone, trots de enorma skillnaderna i villkor och förutsättningar. Dagens 20-åringar ställs ju också inför att ta ett ökat ansvar för sej

själva och framtiden – ett påtagligt och betydligt större ansvar än under närmast föregående decennier.

Man kan åtminstone stanna upp för ett ögonblick och undra: Vem var bättre rustad att gå sin framtid till mötes – den 20-årige Kalle O. år 1920 eller 1994 års 20-åringar i samma situation? Är de senares utbildning med alla valmöjligheter, med pryö och praktikperioder och all annan kunskap och "fostran" som erbjudits dem jämförbar med den mångsidiga utbildning/yrkesträning Kalle O. fick under sina 14 år?

Kalle O. inlemades under dessa år i en kultur, som gav honom en kulturidentitet, som i sin tur betydde säkerhet och styrka. Innebär och ger den kulturidentitet, som dagens skola och skolvänksliv under 12 läsår förmedlar och hjälper till att bygga upp, samma säkerhet och styrka för dagens 20-åringar? Vilken eller vilka kulturbärare har de mött som gett något som skulle kunna jämföras med alla de "småkunskaper" som Kalle O. fick sej till livs i getarskogen eller timmerkojan – och som ledde fram till en trygg och hjälpande kulturidentitet?

Det är tyvärr inte så lätt att urskilja vem eller vilka som idag kan anses vara kulturbärare framför andra. Det frågas just inte efter kulturbärarmeriter. Så vitt jag vet är såna meriter inte avgörande för politiker eller för tjänster som t.ex. lärare, präster, socialarbetare, syokonsulenter eller arbetsförmedlare. I många ideella föreningar, organisationer, sammanslutningar, i statskyrka och frikyrkor, som borde vara kulturbärare var och en på sitt sätt, är situationen idag inte heller alla gånger uppmuntrande. Det förfaller t.ex. vara mera sällan som respektive förening eller organisation med medveten omsorg försöker föra sitt eget kulturarv vidare till nya medlemmar – sin egen bakgrund, historia, utveckling, bekantskap med de framträdande personligheterna som byggde upp och gav den sin prägel och karaktär.

En hållbar kulturidentitet

Det borde alltså inte råda delade meningar om att skolan bör fortsätta med att bredda och fördjupa sin hembygdsundervisning under alla 12-13 åren och därmed bidra till att skapa relationer och förstärka banden

Arkeologisk utgrävning vid Vojmsjöns strand 1975. Foto i Västerbottens museum.

med en hembygd. Eftersom hembygdsundervisningen så länge varit "skolvänksundervisning" med den begränsning den tvingar till, är det dags att vidga "klassrummet" – att gå ut och vara ute i ännu större omfattning. En noggrann inventering av det som kan vara värt att titta närmare på och undersöka i bygden ger alltid häpnadsväckande långa listor. Det är det som man på nära håll sett och rört vid och upplevt ute i markerna och i vardagen som är helt avgörande för att hembygden verkligen kommer att betyda hembygd. Det stoff som hembygden erbjuder behöver inte betyda hindrande begränsningar. Det går utmärkt bra att uppnå många undervisningsmål med hjälp av det lokala stoffet. Går man tillräckligt djupt in i det, bidrar det i förlängningen till den kulturidentitet och den självkänedom som i utomordentligt hög grad underlättar den fredliga förståelsen och känslan för människor och förhållanden i andra delar av världen.

Jag tror att det är hembygden och kulturarvet som på ett avgörande sätt kan medverka till att bygga den stabila hållbara kulturidentitet, som inte blir en "ankdamm" utan ett "rotfast, växande träd", där världens alla kulturvindar kan få ruska om och susa och berika med sina lekar i grenverket. Detta är t.o.m. så väsentligt, att det inte får överlämnas till media/massmedia

att ensamma vara kulturbärare och svara för att förmedla vårt lokala och nationella kulturarv.

Jag har en mycket bestämd känsla av att många skolor, många skolpolitiker, lärare och föräldrar har fått syn på den utomordentligt viktiga uppgiften och uppdraget att själva vara kulturbärare. Den senaste tidens diskussion om föräldrarnas ökade medverkan i skolan kommer säkerligen också att handla om detta.

Ökad uppmärksamhet på hembygdsundervisningen aktualiserar naturligtvis ökade resurser – inte bara för museernas viktiga utåtriktade arbete, utan också för fortbildningen. Skolan är på väg att bli en alltmer integrerande del i samhällsutvecklingen. Särskilda skol- och föräldraversioner av t.ex. länsstyrelsernas och kommunernas utredningar och planeringar kan tas fram för studier och begrundan inte bara i klassrummet utan också hemmavid, föräldrar och barn tillsammans. Det är egentligen mycket märkligt, att t.ex. grundskolor och gymnasieskolor hittills inte fått medverka som remissinstanser som en naturlig del av hembygdsundervisningen.

Den nya informationstekniken står och väntar på att få komma till användning i hembygdsundervisningen – på att hembygdsundervisningen ska lyftas fram och få en kontinuerlig bevakning för utveckling och utbyte av erfarenheter. På det området finns mycket att göra.

Detta kan förstås leda till att journalister, konsulter, experter, copywriters m.fl. professionella "beskrivare av hembygd" så småningom kan få färre beskrivningsuppdrag. Eller i varje fall annorlunda uppdrag.

Preludium

De så ivrigt hyllade
och så hett efterlängtade
köp- och konsumtionskrafterna
lyckades över all förväntan
också i denna ödsliga och avsides landsända
min hembygd – den södra Lappmarken
till och med hungerplågorna kunde tidvis tystas
medan tillgångarna förbrukades

Att på två århundraden bana sej väg
längst in i de vida skogarnas skuggömslen
det lyckades

Att fälla träd
och att bygga hus och byar
där man fann behag
det lyckades

Att skörda på vidsträckta myrar
på frodiga bäckraningar
det goda starrgräset till vinterfoder
åt lagårdarnas kokräk och småkräk
det lyckades

Att bryta stubbar
och spadvända åkrar och potatisland
på utvalt vädergoda fastmarksbackar
det lyckades
och att bidragsdika bidragsodla
och bidragsgödsla väldiga myrodlingar
det lyckades

Att med kraftverksdammar
dämma upp alla de stora sjöarna
det lyckades
och att dränka tusentals fornlämningar
och därmed ohjälpligt utplåna
ännu okända sammanhang
i denna ödsliga landsändas förhistoria
det lyckades

och att samtidigt försvåra för renar och samer
flyttningarna höst och vår
det lyckades

Och att till på köpet
utrota de dämnda insjöarnas öringar
med gener utvecklade genom mutationer
under hundratusentals år
för att kunna överleva
alla hittills kända faror
det lyckades

Att torrlägga forsar och vattenfall
och att leda deras vatten in i turbiner
och megawattmätiga kraftverksaggregat
och sen skicka elströmmen långt söderut
över allt sniknare breddgrader
det lyckades

Och att kalhugga milsvida skogar och bergknular
och sen frakta bort allt detta virke och timmer
på statsbidragsbyggda skogsbilvägar och vägar
det lyckades

Och att samtidigt och för samma pris
beröva oräkneliga djur och växter
livsrum och livsbetingelser
det lyckades

Ja allt lyckades
över all förväntan
liksom all den inre och yttre
beundransvärda följsamheten
i vandrigen mot den framtid
alla med sådan spänning
ser fram emot och längtar till
en framtid utan den hemsökelse
alla fruktar mest av allt
att vara tvungen minska konsumtionen
att drabbas av leda och hemlöshet

Men i vems händer
är nu framtiden lagd
framtiden i den södra Lappmarken
denna del av den vidsträckta TAJGAN
på det norra halvklotet
i statens händer
eller i vanliga människohänder?

Nomaderna som följt breddgraderna
från öst till väst på sina vandringar
har byggt sina friheter
på tvånget att följa
naturens lagar och förnuft
och de lärde sej från grunden
villkoren i den södra Lappmarken

Civilisationen som följer meridianer
från söder mot norr på sina vandringar
har byggt sina friheter
på tvånget att följa
den romerska civilrättens lagar och förnuft
men den lärde sej aldrig
villkoren där i den södra Lappmarken

Så vem bär då idag
de tankar ideer visioner
som framtiden där behöver
som svar på tusenårsfrågorna?
I vems händer ska nu framtiden
i den södra Lappmarken läggas
i statens händer
eller i vanliga människohänder
i breddgradnaturens händer
eller i meridiancivilisationens händer?

Bo Johansson

Från hembygdsundervisning till närmiljöstudium

Britta M Lundgren

I undervisningsplanen 1919 infördes för första gången hembygdsundervisning i den svenska folkskolan. Ämnet har genomgått många förvandlingar i senare läroplaner och har numera integrerats i andra ämnen. Läroböcker och andra läromedel om länets historia har producerats för att tillgodose skolans behov och speglar ämnets förändringar. Här ges en översikt utan anspråk på fullständighet.

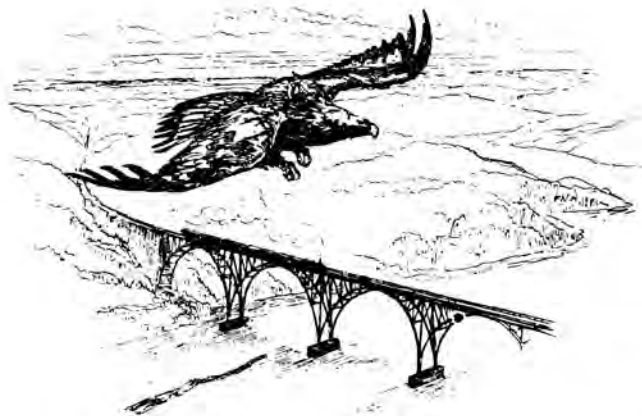
Innan hembygdsämnet fanns i skolan kunde man i läseböckerna hitta stycken som berättade om arbete och liv i svenska bygder.

C.W. Kastmans *Läsebok för småskolan, bägge årskurserna*, utkom första gången i mitten av 1800-talet. Boken trycktes från början i Chicago, där det då fanns en kraftigt växande svensk invandrargrupp. I bokens samling av berättelser och dikter om rikets natur och kultur återfinns en dramatisk historia från Ivarsboda nära Sävar i Västerbotten, "En säljakt".

Svenska Turistföreningens Resehandböcker, som utgavs kring sekelskiftet 1900 och handlade om olika landskap, var inte några läroböcker i egentlig mening, men kunde av läraren brukas som uppslagsböcker med bl.a. aktuella geografiska fakta. Uppläggningsen byggde på beskrivningar av vägar och järnvägar, det senare något som var pin färskt just då. Åttahundra tryckta svartvita bilder från olika landskap, *Svenska geografiska bilder*, såldes för 1 öre/st tillsammans med ett samlingsalbum för 25 öre. Tanken var att skolorna själva skulle välja ut ett lämpligt bildmaterial, klistra in det i häftet för att sedan studera de platser som behandlades i geografiundervisningen.

När Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* utgavs 1906 på uppdrag av den

svenska folkskollärarkåren, fick de svenska skolbarnen en lättläst och spännande läsebok i geografi. I denna fick många platser en presentation, när Nils drog förbi. För Västerbottens del blev beskrivningen ytterst översiktlig, en slags naturgeografisk teckning från luften, skissad av fem olika fåglar som rapporterar om landsdelens olika biotoper från kust till fjäll.

Nils åker på örnen Gorgo över Öre älv. Bertil Lybecks illustration i *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (upplagan fr. 1931).

En säljakt

(ur *Kastmans Läsebok för småskolan 1885*)

Vintern 1805 begåvo sig bonden Lars Andersson och fiskaren Natanael Boström på säljakt till östra Kvarken. De hade med sig fyra man till sin hjälp.

En dag sedan jakten var slutad, spred sig männen på isen för att samla ihop de fångna sälarna. Därefter skulle de gå till lägerstället, där deras storbåt låg. Men hastigt uppstod en häftig ostlig storm. Boström och Andersson, som jämte två man voro längst ut på isen, kände isfältet gunga under sina fötter. Snart märkte de till sin förskräckelse, att isstycket, på vilket de stodo, hade skilt sig från landisen. I största hast skyndade de mot land, men, när de kommo till kanten av isstycket, funno de, att rännen var så bred, att de ej kunde komma över den.

De ropade då till sina kamrater, som befunno sig på den landfasta isen, att de skulle hjälpa dem. Men dessa, som antingen ansågo, att de ej kunde skjuta ut storbåten i vattnet, eller som fruktade, att de skulle förlora den under den våldsamma stormen, gävo genom tecken till känna, att de ej kunde hjälpa dem. De nödställda sprungo då till den lilla båt, som de haft med sig, och som låg på det isstycke, på vilket de befunno sig. I denna lågo två skjutna sälar. Dessa kastades över bord, på det att lasten skulle bliva mindre tung. Sedan sköto de båten ned i vattnet och satte ut till sjöss. Men den bräckliga farkosten var varje ögonblick nära att uppslukas av havet. Därför ansågo de rådigast att åter stiga upp på det simmande isstycket.

Där stodo de nu trötta efter jakten och försöken att komma till landisen, utan en bit mat att stilla sin hunger med, utan skydd för stormen, utan eld, vid vilken de kunde värma sig och torka sina genomvåta kläder. De försökte hålla sig varma genom flitig rörelse, men vid nattens inbrott överväldigades de av sömnen. Följande morgon var en av dem död, och de andra voro så stelnade av köld, att de med möda kunde resa sig upp och gå. Isen drevs emellertid av stormen alltmer åt väster.

Det enda, de uthungrade männen hade att livnära sig med, var tuggtobak. Förrådet härav var dock så ringa, att de måste vara mycket sparsamma, om det skulle räcka den dagen. Den andra natten sovo de åter på isen. Dagen därpå närmade sig isstycket till den landfasta isen vid svenska kusten, men av de tre olyckskamraterna kunde endast Lars Andersson stå på benen. De andra, som kände sig oförmögna att röra sig från stället, tillsade honom att han skulle lämna dem och söka rädda sig. Däremot bådo de honom hälsa deras hustrur och barn, om det behagade Gud, att han finge komma åter till hemmet.

Boström visade Lars Andersson, åt vilket håll han borde gå för att komma till en fiskarkoja, som låg i skärgården, och därifrån till en by på fastlandet.

Efter ett smärtsamt avsked utsträckte Boström sin stelnade kropp på isen och vinkade åt Lars Andersson att avlägsna sig.

Denne började sin vandring. Sedan han gått några hundra alnar i djup snö och vattenstöp, började hans krafter svika. Närmaste land var långt avlägset. – Han överlade då, om han genast skulle lägga sig ned att dö, eller om han skulle fortsätta att gå, till dess han stupade av trötthet. – Härunder steg han upp på en liten upphöjning på isen och såg åt det håll, där han lämnat kamraterna. Han tyckte sig se, huru de kämpade med döden. Åsynen härav samt tanken på hustru och barn eggade honom att anstränga sina krafter till det yttersta.

Bössan, som han hittills burit med sig, lade han med en suck på isen; den hade blivit honom för tung. Han sönderskar därvid den ficka, vari han brukade förvara sin tobak, för att hava något att tugga på. Sedan fortsatte han hela dagen sin vandring. Vid skymningen uppnådde han en framskjutande skogsdunge. Då han nu ej kunde gå längre, emedan hans uppsvullna fötter nekade honom sin tjänst, grävde han ned sig i en snödriva och insomnade genast.

Då han följande morgon vaknade, hade stormen upphört, och han kände sig stärkt till mod och krafter. Han började åter sin vandring. Inom kort kom han till fiskarkojan. Nu visste han, var han var, och huru långt han hade till byn, där han kunde hoppas få hjälp.

Sedan han vilat ut en stund i kojans, begav han sig på väg till byn. Men länge orkade han ej gå i den djupa snösörjan. Han beslutade då att vända om till fiskarkojan. Med största möda kunde han arbeta sig dit. Så snart han kommit in i denna, dignade han ned på golvet alldeles utmattad av hunger och trötthet. Han var nu övertygad om att hans sista stund var kommen. Sedan han befallt sin själ i Guds hand, insomnade han.

Efter några timmar uppvaknade han. Sömnen hade stärkt honom så mycket, att han beslutade våga ännu ett försök att komma till byn. Han lösbröt ett par bräder från kojans dörr och band dem som skidor under fötterna. På dessa skidor gick han genom skogen och kom in på en byväg. Men nu voro hans krafter uttömda. Han sjönk ned bredvid vägen.

Några skogskörare, som mot aftonen återvände från sitt arbete, funno honom där. De lade honom i ett åkdon och förde honom till närmaste by. Vålligt mottogs han där av en bonde, som ägnade honom en förständig och omsorgsfull vård. Efter några dagar kände han sig tämligen återställd. Han sade sitt gästfria värdfolk farväl och begav sig på väg till hemmet, dit han hade tretton mil. Han kom lyckligt dit, återvann sina krafter, och han var även sedan en ivrig säljägare.

Vilhelmina och sjölandet

(ur *Natur och arbetsliv i svenska bygder*, utg. 1910)

En av märkvärdigheterna här vid Volgsjön är en gård, som skötes som ett riktigt mönsterlantbruk. Där finnes den allra rymligaste och renligaste ladugård, försedd med vattenledning från fjällbäckar och med djur så vackra och välskötta, att deras ägare har en hel vägg prydd med prisedaljer, som han fått för dem vid utställningar. Här förstå vi riktigt, hur denna trakt skulle kunna gå framåt,

August Grönlunds mönsterjordbruk i Kristineberg, Vilhelmina. Foto i Västerbottens museum.

om jordägarna hade penningar och kunskaper nog för att sköta sina gårdar med alla de hjälpmedel, som uppfunnits på senare tider.

Mellan Volgsjön och Malgomaj är en morka, det vill säga ett stycke väg, som man måste gå till fots, därför att det ej är möjligt att ro genom forsen. På denna bit genom skogen ha många kyrkfarande knogat och svettats ofantligt, ty när de hade rott över den långa Malgomajsjön, så var det bra tungt att ta båten på axlarna och bära den över till Volgsjön. Nu tycker folket det är en stor välgärning,

Läroarbetsläraren Anna Sandström gav 1910 ut sin lärobok *Natur och arbetsliv i svenska bygder, del 2 om Norrland*. Den innehåller till skillnad från tidigare läseböcker mer detaljerad information om livet och arbetet i länet. Ett utdrag återges ovan.

att de ha fått en riktig väg över morkan. Men vem skulle kunna tro, att den lilla vägsträckan kostat 1.000 kronor och mycket arbete och ihärdighet dessutom! Att få vägar och bättre färdesätt, det är den stora frågan här uppe i bygderna med de oerhörda avstånden. Därpå beror välståndet till stor del, ty lantmannen får ju öda så mycken tid på färderna till kyrkplatsen, och de varor han måste köpa, bli så dyra. Därpå beror många gånger liv och död, ty när någon blir sjuk, är det ofta icke att tänka på att hämta läkare, förrän det är för sent. Numera bor en läkare i Vilhelmina, men förut fick prästen försöka bota de sjuka, så gott han kunde, och särskilt hade han stor övning i att dra ut tänder.

På senare tider finns det en liten ångbåt, som ibland, i synnerhet vid kyrkhelger, gör turer från Malgomajs södra ände till den norra och tillbaka igen. Den ångbåten är inte byggd i någon mekanisk verkstad – att köpa och forsla upp en färdig ångbåt hade varit alldeles för dyrt –, utan ett par företagsamma män här uppe, som ömmade för Vilhelminabornas mödor och besvärligheter togo sig för att själva tillverka den på ort och ställe.

Ångaren Malgomaj II vid bryggan i Stalon. Foto i Västerbottens museum.

Hembygdsundervisning införs i folkskolan

Hösten 1919 fastställdes en ny *Undervisningsplan för rikets folkskolor*. Den ledde till genomgripande förändringar i skolarbetet. En ny syn på barn och inläring hade börjat göra sig gällande. Samma år infördes åtta

Mål

Hembygdsundervisningen i folkskolan har till syfte att genom planmässiga, av barnen i deras omgivning gjorda iakttagelser och genom till dessa knutna enkla beskrivningar och berättelser samt lämpliga arbetsövningar för barnen förmedla övergången från hemmet till skolan, utveckla deras iakttagelseförmåga, ordna och vidga deras föreställningskrets och giva dem tillfälle till övning i att på olika sätt giva uttryck åt sina föreställningar samt på samma gång främja deras kännedom om hembygden, framför allt dess natur och arbetsliv.

Hembygdsundervisningen avser tillika att lämna en grundläggande undervisning i geografi och naturkunnet samt i någon mån även i historia, varjämte i samband med hembygdsundervisningen ställda arbetsövningar äro ägnade att utgöra en förberedande undervisning i teckning och slöjd.

(ur Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919)

timmars arbetsdag och året före hade en lagändring påbörjats, som 1921 ledde till kvinnlig rösträtt. Ett demokratiskt reformarbete inleddes således i arbetslivet lika väl som i skolan.

I undervisningsplanen fanns noggranna anvisningar om vad barnen skulle lära sig. Heltidsläsning skulle vara den normala skolgången för alla barn. En stor förändring, som ifrågasattes och livligt debatterades, var att katekesen inte längre skulle vara obligatorisk.

Hembygdsundervisning med arbetsövningar infördes som ett nytt ämne, något som också föranledde diskussioner. Barnen hade tidigare lärt sig saker med hjälp av en extremt formalistisk metod, åskådningsundervisningen, där föremålen i klassrummet och plancher var utgångspunkten för lärarens språkliga drill med eleverna. Nu skulle *hembygden* bli centrum för den första sakundervisningen. Eleverna skulle aktiveras, de skulle få *göra* något. I de nya övningarna sammanfördes t.ex. naturstudium, teckning, skrivning och läsning.

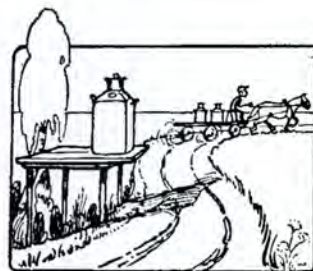
Undervisningen skulle i så stor utsträckning som möjligt grundas på barnens egna iakttagelser av verkligheten och bedrivs ute i samhället och naturen.

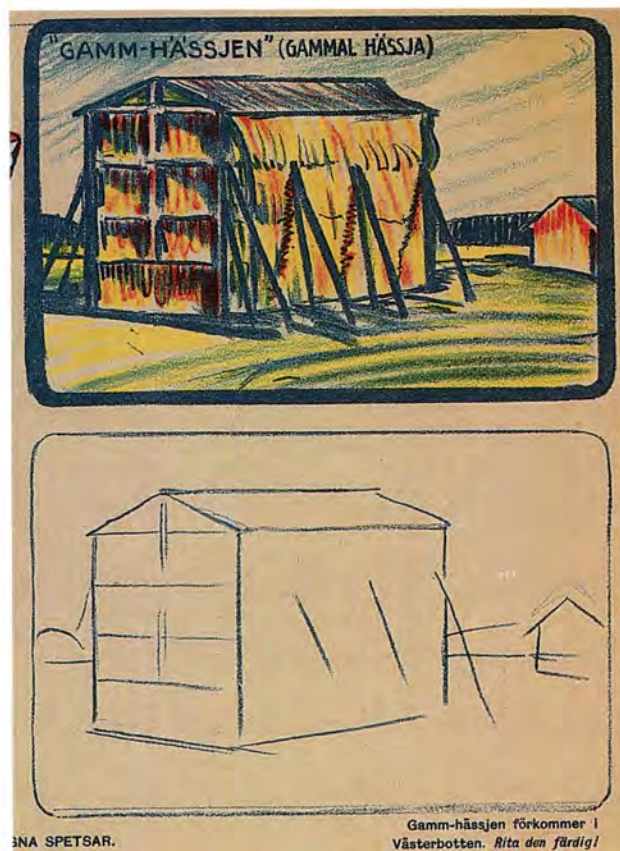
Momenten som skulle behandlas i första klassen var: Skolan. Trädgården (parken) om hösten. Hemmet. Lantgården. Handelsboden. Julen. Vintern. Våren. Sommaren. (Påpekandet att i en större stad "gatan" kan ersätta momentet lantgården, belyser den pågående snabba urbaniseringen.)

Andra klassen: Några minnen från sommaren. Vår föda. Våra kläder. Våra bostäder; deras uppvärmning och belysning. Våra möbler och vårt husgeråd. Klockan (med tidsindelningen). Olika sätt att färdas. Djur och växtliv om våren och sommaren.

Tredje klassen: För hembygden kännetecknande yt- och vattenförhållanden, väderleksförhållanden, jordmån, växter och djur, arbetsliv och samfärdsel, historiska minnen och sägner samt i samband härmed iakttagelser och övningar i syfte att bibringa barnen förmåga att förstå och använda karta.

I anvisningarna känner vi igen arbetsmetodikerna från en lärobok som kom att få stor spridning i riket. Läraren vid seminariet i Göteborg, L. Gottfrid Sjöholm, och hans kollega, teckningsläraren Axel Goës, hade utifrån egna pedagogiska erfarenheter redan 1916 börjat utveckla undervisningsmetoder för hembygdsämnet. Dessa anslöt till det betänkande som framlades i Folkundervisningskommitténs förslag 1914. Den klassiska läroboksserien med lärarhandledningar och arbetshäften för eleverna, *Tysta övningar vid hembygdsundervisningen*, gav lärarna inspiration till hembygdsstudier. Förslag fanns till lektioner där läraren berättade och tecknade bilder (helst med färgade kriter) på svarta tavlan. Barnen fick, utom att arbeta i häftena, modellera i lera, rita, bygga i sandlådor, klippa figurer och lägga figurer med stickor. Sånger, lekar och studier utomhus utgjorde en viktig del av undervisningen.

INA SPETSAR.

Gamm-hässjen förkommer i Västerbotten. Rita den färdig!

I elevhäftet *Tysta Övningar* vid hembygdsundervisningen återfinns denna uppgift. Eleverna ska rita av kornhässjan från Västerbotten.

Det nya ämnet mottogs med förtjusning av barnen. Bland lärarna fanns förstas en del skeptiska röster, p.g.a. ovana med metodiken. I stort sett slog ämnet igenom utan större motstånd. Tanken var god, att utgå från hembygden omkring den egna skolan. I arbetsböckerna återges en sorts gemensam rikshembygd, men vi kan på några ställen återfinna exempel från Västerbotten. Hembygdsforskningen fick mer karaktären av allmänna natur- och geografistudier och det lokal/regionalhistoriska studiet kom i skymundan. Även om lärarna uppmuntrades att ta upp förhållanden i den egna hembygden, så kan man anta att under-

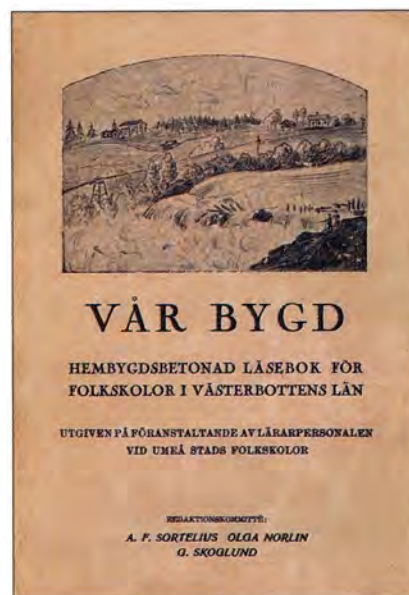
visningen blev starkt styrd av innehållet i lärarhandledningarna och elevböckerna.

Det nya ämnet motiverades främst med pedagogiska argument. Men, det fanns, enligt Sjöholm, en orsak till. Hembygdshänförelsens tid hade kommit. Konstnärer och författare hyllade den folkliga kulturen. Hembygdsforskning bedrevs och små hembygdsmuseer öppnades – ofta just på en bylärares initiativ.

Läroböcker om länet

För att råda bot på bristen på litteratur som handlade om olika traktars särskilda förhållanden utgavs i slutet på 1920-talet en serie landskapsböcker. Folkskolläraren och författaren P.A. Lindholms *Västerbottens län, Läsebok för skola och hem* utkom 1926. I sitt förord skriver Lindholm att han "sökt lägga framställningen på historisk och naturvetenskaplig grund, men på samma gång ge folklivsbilder, som kunna intressera ungdomen och väcka kärlek till hembygden."

Boken är indelad i huvudavdelningarna forntiden, medeltiden, nyare tiden och nutiden. De historiska

Vår bygd. Hembygdsbetonad läsebok för folkskolor i Västerbottens län 1931.

En fjällresa år 1805

(ur Västerbottens län, läsebok för skola och hem, utg. 1926)

Förlåt mig, om jag tröttar ut er med en liten beskrivning av min första fjällresa för att giva en målning av landet och dess invånares lynne.

Den 3:dje sönd. efter Trinitatis var 2:dra böndagen utlyst att hållas i mitt närmaste kapell, Gillesnuole eller Allesnuole, som ligger 6 mil härifrån vid samma vattendrag som Sorsele, och dit man kan färdas i båt på en dag i vackert väder. Resan företogs fredagens e.m. den 5 juli uti en ganska liten båt, som dock i våra sockenstämmo-protokoll kallas Församlingens stora båt, och om aftonen tog jag nattkvarter hos en nybyggare, som själv upptagit sitt boställe från den vilda naturen. Jag emottogs med största vänlighet av honom och hans hustru. De hade två snygga, ljusa och rymliga boningsrum, och en utmärkt renlighet rådde överallt, vilket ännu är rart i denna församling. En förträfflig färsk fisk och god mjölk framsattes till aftonmåltid, och jag kunde ej nog beundra den glättighet, som utmärkte detta folk. Den lilla erövring de gjort från den råa naturen, föreföll mig mera ärofull än mången krigares av hela provinser, dem han härjat och ödelagt. Genom angränsande kärr är stället frostlönt, de skörda dock merendels 8 à 10 tunnor säd, och detta är dem tillräckligt, då de hava överflöd på fisk, mjölk och kött. Jag kunde ej annat än önska; "O, att varje människa i sin sfär uppfyllde sin bestämmelse så väl, som dessa fylla sin!"

Detta ställe ligger två mil från Sorsele kyrka, och morgonen därpå lämnade vi det och fortsatte vår resa

uppför älven, som här bildar sig till en stor sjö. Vår värd gjorde oss sällskap i en annan båt att föryttra tjära åt lapparna, som de köpa marktals och förvara i blåsor.

Han fortsätter att berätta om den samevigsel han därefter förrättade i Gillesnuole och om det kungliga meddelande om smittkoppsvaccination som han därvid läste upp.

"Ni vet själva, vad farlig och härjande sjukdom kopporna äro. Tvivelsutan hava de bortryckt flera av edra barn och vänner, när någon gång smittan av dem kommit hit." De slog strax en ring omkring mig och blevo uppmärksamma. Jag fortfor då: "När människa rätt nyttjar de gåvor hon fått av Gud och icke genom fylleri och andra laster gör sig lik de oskäligen kreaturen, kan hon gå allt längre uti nyttiga uppfinningar till bättnad för sig och efterkommande. En stor uppfinning är ock skedd i våra dagar. En man har funnit upp ett botemedel mot kopporna, som en gång nyttjat för alltid bevarar från dem. Kungen vill, att alla svenska undersåtar skall få tillfälle att begagna sig därav, men till kostnadens bestridande måste var församling bidraga antingen genom kollekt eller annat frivilligt sammanskott."

De blevo allmänt glada vid denna underrättelse, frågade nyfiket, varuti detta läkemedel bestod, och beslöto att lämna en skilling på röken årligen i denna avsikt. Brist på läkare gör, att jag är sinnad försöka att betjäna dem med vaccinerings, om jag kan få hit vaccin och utförlig beskrivning om förfarandet därvid.

avsnitten är mestadels skrivna av "den förste lappprofessor", K.B. Wiklund i Uppsala.

Delar av ett brev, skrivet 1805 av prästmannen Karl Erik Laestadius i Sorsele, presenteras i boken och återges här ovan.

I Lindholms bok beskrivs levnadssätt och näringar, stadsutveckling och berömda personer födda i länet, men även folklivsbilder tas med samt exempel på sägner, rim, gåtor och sånglekar.

En billigare skolupplaga av boken utkom 1930 och torde ha använts i många av länets skolor under de följande decennierna.

År 1931 utkom ytterligare en hembygdsläsebok om Västerbotten, *Vår bygd*, sammanställd av redaktionskommittén A.F. Sortelius, Olga Norlin och Gösta Skoglund. I förordet framgår att en huvudanledning till utgivning av boken varit att tillhandahålla en billig hembygdsbetonad läsebok, som inte bara skulle finnas i skolan utan även i hemmen. Priset var 90 öre för häftat och 1 kr 55 öre för inbundet exemplar.

Jämfört med Lindholms bok är denna betydligt mer lättläst och består av en mängd kortare berättelser. Ofta handlar de om barn som får veta hur människor arbetat och verkat tidigare i historien på olika platser i

Liden, som ger guld (ur *Vår bygd*, utg. 1931)

Följ mig en vacker sommardag till Bolidens gruvsmhälle! Vi befinna oss i Skellefteå stad och åka i bil därifrån den cirka tre och en halv mil långa vägen till vårt mål.

Till att börja med följa vi kustlandsvägen förbi Skellefteå landsförsamlings vackra kyrka för att sedan ett stycke norr om denna vika in på Gamla-Jörnsvägen.

Vår färd går nu åt nordväst uppför och nedför backar mellan gamla men välbyggda bondgårdar. Vi köra över en liten flod, Klintforsån, vars dalgång vi komma att följa under vår resa.

En stark stigning på vägen – och skogen, som vi sett på långt håll, omgärdar nu vägen som en grön mur, tills vi efter mer än en mils färd se framför oss en underbart vacker tavla; en sjö, kantad med gröna stränder, bruna lider och blånande berg. Sjön kallas Varuträsk, och byn på dess östra strand bär samma namn.

Bilen rullar framåt, och den färgrika tavlan försvinner. Backarna växa i storlek. Skogen står åter mörk tätt intill vägkanten. Den glesnar dock, sedan vi åkt sex kilometer, och lämnar rum för trevna gårdar och odlade fält. Den söker heller inte på allvar att hindra utsikten för oss den återstående delen av vägen.

Så korsar vi åter Klintforsån, vilken här krympt ihop till en bäck, som krumbuktat sig fram mellan stenar och albuskar. Och kunde du lyssna till och förstå bäckens sorl, skulle du få höra mången gammal saga om troll, lövjerskor och andra andeväsen. Men därav blir intet. Bilen susar framåt och jagar bort alla tankar på underjordens värld.

Inom kort äro vi inne på vägen Strömfors – Boliden – Finnforsfallet. Uppför bär det, uppför en lid, ur vilken man hämtar dyrbara skatter. Så äro vi framme vid målet för vår resa.

Vi se stora stenhögar, underliga ställningar och banor, på vilka små vagnar rulla. Det går runt i vårt huvud, när vi iakttaga allt detta. Så bli vi varse ett stort, svart hål i marken, en alldeles lämplig bostad för sådana där otäcka troll vi läst om. Nu förstå vi. Här är gruvan, här ska guldet finnas, här ha trollen gömt det. Det bullrar i djupet. Trollen kanske? Nej, ur gruvan lyftes under dovt rassel en vagn, lastad med sten, som det riktigt dryper vatten från. Hastigt föres den uppåt, högt upp till en spårväg.

Det lockar oss att se det inre av gruvan, men vi få snart veta, att så små barn som vi aldrig hissas ned. I stället se vi oss om så mycket noggrannare ovanpå jorden och upp-täcka då, vad liden ger.

Riktiga berg ha fraktats upp ur gruvan. De ligga i rader utmed högt belägna banor. Men inga guldklimpar se vi till. Nog finns här guld, men det ligger så väl gömt i stenen, att vi inte kunna se det. De vackert guldglänsande stenarna äro de minst värdefulla. De innehålla bland annat svavel, som nog kommer till användning vid våra trämassfabriker. Men lyft på de gråglittrande stenarna! I dessa finns guld och arsenik. Denna malmsort som är den mest eftersökta. Så märka vi de gulbruna stenarna, vilka också äro av stort värde. Ty i dessa gömmas koppar och silver. Utom nämnda metaller förekommer sparsamt zink och bly.

Så mycket veta vi nu – några stora guldklimpar har man inte träffat på. Det är även mycket besvärligt att smälta malmen, så att man får tag på de värdefulla metallerna, som gömmas i den. Om sålunda liden inte ger så mycket guld, så inse vi, att den i en annan mening skänker oss stora skatter, som äro värda mer än guld: den skaffar arbete åt mången man.

Nog skulle du känna det bra kusligt arbeta i ett 130 meter djupt hål, och du bör lyfta på mössan och bocka riktigt stiltigt för gruvarbetarna här, när dessa säga för dig, att de gärna arbeta så djupt under jordytan för att skaffa bröd åt sina präktiga gossar och flickor.

Med många minnen av maskiner, rassel från vagnar samt hemska öppningar i jorden vandra vi vidare i sydvästlig riktning till det egentliga gruvsmhället. Breda, uthuggna vägar löpa här genom skogen. Storskogen har fått vika åt sidan och släppa till virke åt regelbundet byggda villor och cementgråa hus, ståtliga affärslokaler och hotell, alla byggda i västerbottnisk stil. Varför alla dessa gårdar? Här stod ju skogen för något år sedan tyst och öde. Det är lidens malm, som lockat människorna att bosätta sig här,

Vi stiga upp i bilen, köra mot Finnforsfallet, varsna under färden Bjurlidens små gårdar och åka en stund därefter över Skellefte älv, där den bildar Finnforsfallet, vars kraft bl.a. utnyttjas till att hämta skatter ur liden och till att skänka ljus till tusende hem.

Och efter en väl använd dag äro vi på hemfärd.

Avsnittet skrevs av J.A. Eriksson.

länet. Läsaren, dvs skoleleven, tilltalas ständigt – här öppnas för första gången en dialog!

Hembygdskunskap under 1940- och 50-talen

En handledning för det folkliga studiet av hembygden, *Hembygdskunskap*, utgavs 1939 av arkeologen och hembygdsvårdaren John Nihlén, drivande kraft i Samfundet för hembygdsvård, grundat 1916. Denne riktar sig i sitt förord till folkskolans lärare och betonar hur viktigt det är att hämta kunskap ur den omgivande miljön. Dessutom blir boken naturligtvis en guldgruva för studiecirklar, en växande folkrörelse som gärna ägnar sig åt studiet och vården av hembygden. Många nya hembygdsföreningar föds och allt fler byaböcker ges ut under följande decennier.

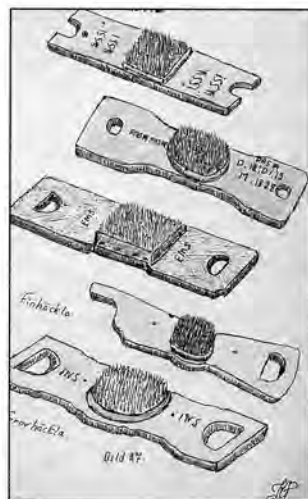
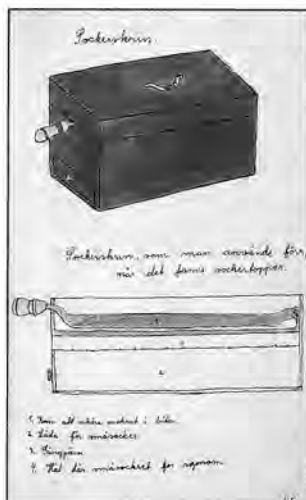
Att hembygdsundervisningen hade fått en betydelsefull ställning och att lärarna efterlyste läromedel och praktisk metodik vittnar Ragnhild Sandströms *Plan över hembygdsundervisningen i folkskolan för Västerbotten och övriga Norrland* om. Den utgavs i stencilrad form 1942. Ragnhild Sandström var folkskollärarynna i Överboda, sedermera framträdande frisinnad politiker och riksdagskvinna samt ledamot i Västerbottens hembygdsförenings styrelse 1941-44. Länsmuseet byggdes

och invigdes 1943, något som naturligtvis ansågs som en pedagogisk tillgång i hembygdsstudierna.

Fru Sandström hade redan varit medförfattare i Vår bygd (Ragnhild Andersson) och medverkade senare även i Sparbankens hembygdsbok på 1950-talet.

Länsmuseet och Västerbottens-Kuriren utlyste 1950 en tävling för skolorna. Uppgiften var att skriva om "Vår bys historia". Landsantikvarien deltog i juryns arbete. Ett imponerande bidrag från Sörmjöle skola klass 5-7 vann tävlingen. Klassens lärare var Hilding Forssell, sedermera lektor vid lärarhögskolan i Umeå och en av eldsjälarna bakom utvecklandet av lägerskolemetodik. Klassens tävlingsbidrag förvaras nu i folkrörelsearkivet.

År 1954 gavs en ny lärobok i hembygdskunskap ut i samband med Västerbottens läns sparbanks 100-årsjubileum, *Västerbotten, hembygdsbok för Västerbottens län*. Den skrevs i första hand för tredje klassen i folkskolan. Historikern, rektorn för folkskoleseminariet i Umeå, Karl Fahlgren var redaktör. Han knöt många lärare till sig som författare, däribland Elsa Åström och Ove Janzén. Även i denna bok finns korta lättlästa berättelser för eleverna. En nyhet är den rikliga illustreringen.

Beskrivningen av Sörmjöle vann första pris i tävlingen Vår bys historia 1950. Den innehöll uppteckningar, kartor, fotografier, teckningar och släkträd m.m. Materialet förvaras nu i Folkrörelsearkivet, Umeå. Foto: Stellan Wengelin, Västerbottens museum.

Skrivboken som började tala

(ur Västerbotten. Hembygdskbok för Västerbottens län, utgiven 1954)

Pelle hade skrivläxa. Och mamma hade sagt, att han inte fick gå ut och leka, förrän han hade gjort läxan. Nu satt han i sin arbetsvrå med penna och skrivbok och skrev så gott han kunde. Men han tyckte inte, att det var roligt, och bokstäverna blev fula som troll.

Aj, nu gjorde han en plump! Då blev han så förargad och ledsen, att han slog näven i boken och sa "dumma bok". Men då hände något märkvärdigt. Skrivboken började tala.

– Det är inte jag som är dum utan du, sa den.

Pelle blev så häpen, att han inte kunde säga ett ord, och skrivboken fortsatte.

– Jag är en fin bok. Se så vitt och vackert mitt papper är! Det är gjort i Hörnefors. Du vet väl, att man gör papper i Hörnefors?

– Nej, det visste inte Pelle.

– Jo, sa skrivboken, där byggde man 1951 ett stort pappersbruk. Du skulle se, hur fint det är. Byggnaden är flera våningar hög och 180 m lång. Där står en jättestor maskin. I ena änden flyter pappersmassan in som en tunn välling, i andra änden kommer papperet fram som ett flera meter brett band. Det går så fort, att man gör 200 meter papper i minuten. Det blir 10.000 ton på ett år. Och det är inte tidningspapper eller omslagspapper utan finpapper, som man har till böcker och brev.

Det papperet säljer vi till England och Frankrike, till Indien och Australien, till Sydafrika och Sydamerika. Just nu sitter kanske en negerpojke och skriver på papper från Hörnefors. Han är säkert mera rädd om sin bok, än vad du är.

– Tänk, att det finns en så fin fabrik i Hörnefors, sa Pelle.

– Där finns mycket annat fint också, fortsatte skrivboken. Till exempel Hörnefors sulfitfabrik. Den är nu snart 50 år gammal. Där kokar man trä i en syra, som kallas svaveldioxid. Det blir en gröt, som man kallar sulfitmassa. Av den kan man göra både papper och silke. I Hörnefors tillverkar man nu 45.000 ton sådan massa om året. Där går åt väldigt mycket skog. För varje ton behövs det 100 stockar.

Förut har det funnits sågverk, järnbruk och masugn i Hörnefors. På Norrbyskärs hade man en stor ångsåg från 1895 till 1953.

– Vad du vet mycket, sa Pelle och sneglade på bläckplumpen.

– Ja, men så har jag också varit med om mycket. Min historia började i Sörfors för 50 år sedan. Jag var en unggran bland många andra unga granar. Vi växte varje år några decimeter på höjden, och på samma tid blev vi ungefär en centimeter tjockare. Vi tävlade med varandra om vem som kunde växa fortast och fånga in mest solljus.

Så en vår blev det en väldig storm. Mina rötter var ordentligt fastfrusna i den hårda marken. Jag stod säkert och svängde glad av och an i vinden. Men plötsligt kom det en vindstöt starkare än de andra. Den böjde min krona så djupt, att toppen bröts av.

Jag sörjde mig igenom våren och sommaren. Det värkte i mitt sår. Jag försökte smörja det med kåda, men det hjälpte inte. Även om såret hade varit mindre, hade det inte hjälpt. Granar kan inte läka sina sår själva. De har för lite kåda. Tallarna har mer kåda och klarar sig bättre.

På hösten kom det några män, som satte märken på alla skadade träd. När det blev vinter, kom andra män och sågade omkull oss, kvistade oss och gjorde stockar av oss. Sedan förde man oss först med häst till landsvägen och därefter med bil till Hörnefors. Där stoppades vi in i en stor tunna, som skalade av oss all barken. Sen kokade man oss till pappersmassa i sulfitfabriken och manglade oss till papper i pappersbruket.

– Hur gick det sen då? frågade Pelle.

– Ja, sen fick pappersrullarna resa åt alla möjliga håll. Och nog skulle jag bra gärna ha velat fara till Indien eller Australien och bli en riktigt fin bok med vackra färgbilder. Men jag kom bara till Gävle och blev en skrivbok, som du misshandlar.

– Förlåt, sa Pelle och blev så ledsen, att han vaknade. Han hade somnat och drömt, medan en farbror i radio pratade om Hörnefors. Han hade aldrig börjat skriva, och han hade icke gjort någon bläckplump. Men nu skulle han skriva, skriva riktigt vackert.

Tänk, att hans skrivbok hade kusiner ända borta i Amerika! Det hade han ju själv också. Och hans far hade kanske sålt virke från sin skog både till hans och kusinernas skrivböcker.

Avsnittet skrevs av Yngve Hörnkvist och Karl Fahlgren.

Nya medier och läroplaner

Vid den här tiden hade också ett nytt medium börjat nyttjas. Skolradion kom (som tidigare berättats i *Radiominnen*, Västerbotten 1/95) att spela en viktig roll för skolornas hembygdsundervisning. I slutet på 1950-talet var t.ex. Holmö skola med i flera skolradiotävlingar, där det gällde att skriva manus till program om hembygden. År 1959 vann klasserna 5-7 första pris med sina "Berättelser från Holmön".

År 1955 kom en ny *Undervisningsplan för rikets folkskolor*. I den utvidgas och förnyas hembygdsundervisningen, som hädanefter kallas hembygds-kunskap med arbetsövningar. Ämnet utökas med två veckotimmar. I de mycket detaljerade anvisningarna uppmanas skolorna att upprätta en särskild arbetsplan, så att undervisningens innehåll anpassas till förhållandena på varje ort. Planen varnar för en formell uppläggning av undervisningen: "Ämnet hembygds-kunskap med arbetsövningar bygger på barnens *egna iakttagelser av verkligheten*." I läroböckerna togs ännu inte mycket upp av efterkrigstidens samhällsutveckling och detta stämde således dåligt med barnens vardagsupplevelser.

Nya moment jämfört med 1919 blev: Trafikregler. Högtider och festdagar. Enkla hälsoregler. Förberedande sexualundervisning. Hjälp och förmåner i samhället. Pengar och varor. Rätt umgänge med naturen. Samhällets skydd, välfärd och ordning.

Omkring 1960 utgavs en serie landskapsböcker av förlaget AV Carlsons. Birger Mejrud, övningslärare vid seminariet i Umeå, skrev nittonde delen *Västerbottens län. Från guldets kust till blommande fjäll*.

Landskapsböckerna innehöll fackbetonad läsning för årskurs 3 vid studiet av hemlandskapet och bredvidläsning för årskurs 4 i anslutning till Sveriges landskap. En klass i Västerbottens inland får i uppdrag att ge sig ut för att upptäcka och beskriva sin hembygd. De beskriver sedan bl.a. skogsindustrin, kraftverksutbyggnaden, städernas utveckling och gruvindustrin utifrån ett mycket utvecklingsoptimistiskt perspektiv. Den giftiga röken från Rönnskärsverkens skorsten blandades t.ex. med luft och blev därefter ofarlig, stod att läsa i boken!

En samlad översikt av den norrländska historien utkom med bokverket *Övre Norrlands historia*. Dess första del utgavs 1962, gemensamt av landstingen i Västerbottens och Norrbottens län för att högtidligt hålla landstingens 100-årsjubileum. Dessförinnan hade Karl Fahlgren svarat för utgivningen av sju häften med samlingsrubriken *Övre Norrland förr i tiden* med utdrag ur böcker och arkiv. Målgruppen var skolor och hembygdsforskare.

Efter utredning och en lång försöksverksamhet infördes den nioåriga grundskolan 1962. I *Läroplan för grundskolan* (Lgr 62) finns ännu hembygds-kunskapen kvar. Jämfört med 1919 och 1955 finner vi i målsättningen en ny inriktning mot att studera *hur människor lever och verkar tillsammans och samspelet mellan allt som lever*. Studierna ska nu utom ifrån elevernas egna iakttagelser utgå från deras *upplevelser* och *problem*. De bör ges *rika möjligheter att i fri skapande verksamhet finna uttryck för tankar och känslor*. Ett nytt moment som anges är *Ute i världen*, vari behandlas internationell förståelse och aktuellt stoff som motiveras av t.ex. händelser och företeelser, barnens speciella intressen osv.

Hembygden förändras

Ture Casserberg och Ruth Wikström konstaterar 1965 i förordet till *Hembygdsboken*, som kom att användas flitigt i skolorna under 1960-talet, att såväl levnadsförhållandena som samhällslivet förändrats avsevärt sedan 1919, då hembygds-kunskapsämnet kom till. De gör en intressant reflexion om hur detta påverkat själva hembygdsbegreppet.

Om man utgår från principen att hembygds-kunskapen ska röra sig kring det som dominerar i barnens tanke- och föreställningsvärld, är benämningen hembygds-kunskap något vilseledande. Även om huvudparten av intryck och funderingar i barnens hjärna hänför sig till det som närmast omger dem – i hemmet, i skolan, på gården, på gatan osv – så är dock närheten i rummet icke alltid väsentlig.

Andra länder och människor trädde in i barnens vardag mycket tidigare än förut och då var det natur-

ligt, att undervisa om detta. Teknikens utveckling hade förändrat världen och en hel del av detta måste även behandlas under de första skolåren. Den samhällsliga orienteringen blir det väsentliga, barnen ska anpassas till samhället och bli goda medborgare. Hembygdskunskapen måste ta hänsyn till förändringarna och utgå från den komplicerade verklighet barnen lever i nu och inte från en förenklad och romantiserad bild av världen.

Ämnet blir en verklighetsorientering. Och verkligheten har ju blivit bra mycket annorlunda. Det är mycket som ska rymmas inom ämnet jämfört med 1919.

För att motverka den pågående avfolkningspolitikens negativa bild av den nordligaste landsändan och stärka elevernas historiemedvetande producerades av den nybildade regionalradion i mitten av 1960-talet två radioserier, *Historiska bilder från norr* för årskurs 4-6 och *Norrländska bilder – det moderna Norrland växer fram* för årskurs 8-9.

Där medverkade museifolk, forskare, journalister m.fl. I högstadiets 12 program skildrades och diskuterades den pågående samhällsutvecklingen ur ett historiskt perspektiv. Hembygdskunskapen handlade nu även om framtidsfrågorna.

Läroplanerna avlöser varandra snabbt på 1960-talet. I Läroplan för grundskolan 1969 (Lgr 69) har hembygdskunskapen fått ökat utrymme med två veckotimmar i varje årskurs. Sexualundervisning och Teknik i vardagslivet är nya moment. Männkligheten har nått månen. Temat Rymden börjar uppträda i läroböckerna – hembygdskunskapen har blivit global!

SÖ uppmanar skolan att använda museer. Museilektorer börjar anställas, som ansvariga för undervisningen och museipedagogikens särskilda metodik börjar diskuteras. Skollådor produceras – museet besöker nu också skolan!

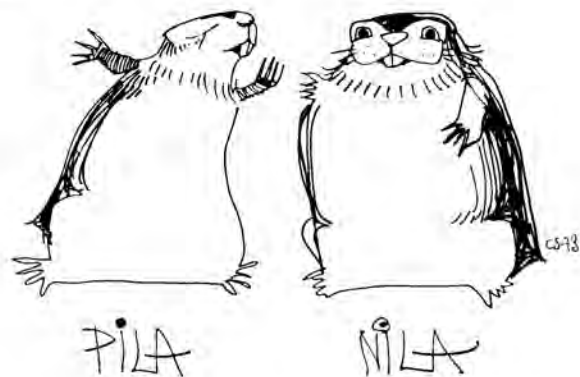
År 1969 gjordes på initiativ av länskolnämnden och regionalradion en skolradioserie, *5000 år i Västerbottens lappmark*, som sändes i sju program. Bo Johansson i Vilhelmina var producent. Till serien hörde ett omfattande arbetsmaterial för eleverna. Här skildras inlandets historia, men också det allra senaste i hem-

bygdens utveckling, t.ex. centralortens serviceutbud när byarna avfolkas... Serien tillhandahölls sedan av Läns-AV-Centralen och har varit i bruk ännu på 1980-talet då den delvis reviderades. Andra serier producerades senare av Utbildningsradion i Västerbotten, t.ex. *Rotslingor*.

Under 1960-talet och de närmast följande decennierna kom en mängd byaböcker att utges. De flesta riktade sig till vuxna läsare. Inte många har haft skol eleverna själva som målgrupp.

Några undantag kan nämnas: *Historien om Umeå* utgiven av Västerbottens museum, *Boken om Byske* av Inga-lill Andersson (se s. 41), *När, Femton noveller från Norrland* av Knut Hugosson (se s. 43), och *Sagan om Umeå* av sex lärarkandidater vid lärarhögskolan i Umeå.

En del lokala hembygdsläromedel framställdes förstas också. Ett av dem var *Din hembygd*, om den nybildade storkommunen Umeå, 1974. Lågstadiebarnen följde fjällämlarnas Nilas och Pilas äventyr i kommunen genom ett antal s.k. stimuleringsprogram. Ett lösbladssystem med elevuppgifter och lärarfakta hörde till.

Två fjällämlar var vägvisare i hembygdspärmen om Umeå kommun. Clara Salander illustrerade.

På 1970-talet blev lägerskolor en vanlig undervisningsform. Eleverna kunde på plats studera naturen, bygdens kulturhistoria och göra praktiska övningar.

Ammarnäs kom att bli pionjärplatsen, där många klasser lärde om fjällbygdens kultur och natur.

Under 1980-talet startade många olika projekt, då man t.ex. beslöt sig för att renovera en gammal byggnad, bro eller stig. Några exempel från skolor i länet på denna praktiska hembygdskunskap redovisas längre fram i detta nummer.

Hembygden i de senaste läroplanerna

I läroplan för grundskolan 1980 (Lgr 80) försvinner ämnet hembygdskunskap. Motsvarande moment återfinns istället i de samhällsorienterande ämnena (SO-ämnena).

Avdelningarna Människan, Människans omgivning, Människans verksamhet (tidsperspektivet och samhällsperspektivet) strukturerar den kunskap som ska behandlas. Där återfinns på lågstadiet bl.a. studier av människan och landskapet: Landskapet förr och nu på den egna orten. Hur naturlandskapet blir kulturlandskap.

Under rubriken Människans verksamhet, *tidsperspektivet*, ska på lågstadiet bl.a. behandlas: Min egen historia. Hembygdens historia: Att se och tyda historiska minnen från hembygden. Hur människor levat och verkat i den egna bygden.

Anmärkningsvärt är dock att läroplanen inte längre uppmanar skolan att använda museer, utställningar och hembygdssamlingar för att få kunskap. Museernas skolprogram byggs dock ihärdigt ut och används flitigt av många skolor.

Ett nytt steg i medieutvecklingen tas med mikro-kortens och datorernas införande. För högstadiet och gymnasiet producerades under början av 1980-talet flera studiematerial, bl.a. *Sockenliv i äldre tid*, som gav eleverna impulser att "forska" om sin hembygd med hjälp av dator. Det var professor Egil Johansson, Umeå universitet, och hans medarbetare som genom skolprojektet MIS, "Människan i samhället", och ny teknik för arkivinformation lockade unga människor till lokalhistoriska studier.

Den senaste läroplanen, som bygger på betänkan-det, *Skola för bildning*, SOU 1992: 94, antogs av riksdä-

gen 1994: *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet* (Lpo 94). Den viktiga principiella nyheten är att staten fastställer de *övergripande målen och riktlinjerna* för skolverksamheten. Läroplanen kompletteras med *kursplaner för alla ämnen* och *timplaner* för de olika skolformerna. Skrifterna är i jämförelse med tidigare läroplanspublikationer påfallande tunna.

Kursplanen anger målen för utbildningen i det enskilda ämnet och timplanen anger undervisningstiden för ämnen och grupper av ämnen. Kommunerna svarar för genomförandet. Därvid ska *lokala skolplaner* utarbetas, och den enskilda skolan ange hur målen ska förverkligas, hur verksamheten ska utformas och organiseras.

I kursplanen för historia sägs bl.a. att *användning av t.ex. databaser, hembygdsmuseer, tidningar och andra medier är en naturlig del av historieundervisningen*. Vidare att *kunskaper om den egna historien, hembygdens historia och grunderna i den svenska och nordiska historien hör till det som alla elever skall få del av*.

Ett av målen i historieämnet i årskurs 5 är att eleven *skall känna till hembygdens historia och kultur*. Men räcker det att känna till?

Skolorna har med den nya läroplanen fått rättigheten att själva bestämma hur ämnena ska fördelas på olika årskurser. Eleverna får också välja vissa ämnen som intresserar dem (= elevens val). Olika profilskolor uppkommer således som betonar vissa teman i undervisningen mer än andra.

Åttio år efter det att Sjöholm-Goës hembygdssundervisningsmetod började spridas, finns information tillgänglig för eleverna i världsomfattande databaser. Skoldatanätet byggs ut för varje dag. Västerbottens museums samlingar och många andra museisamlingar kommer på sikt att finnas tillgängliga i databaser.

De konkretionsmöjligheter som museer och hembygdsgårdar har är dock i dataåldern kanske nödvändigare än nånsin för växande människor. Barn och ungdom behöver möta verkligheten som den har sett ut tidigare och nyligen för att förstå sin egen plats i historien. Museer och skola har här en utomordentligt viktig uppgift att arbeta med tillsammans.

Om brobygge, smide, skolskog...

– hembygden i dagens skola

Inför Hembygdens År gjordes en rundfrågning hos skolledare i alla kommuner för att få tips om hembygdsprojekt som genomförts eller pågår i skolorna. Några av dem bad vi sedan lärarna själva beskriva.

Hembygdens historia i Norsjö

Ett hembygdshistoriskt tema har under tre år genomförts i årskurs 8 vid Norsjö Centralskola i samhällsorienterande ämnen (SO) och svenska som ett gemensamt temaarbete.

För eleverna har arbetet bestått av två delar, dels att forska om den by som de själva på något sätt hade anknytning till, dels att välja ett norsjöhistoriskt "ämne" som intresserade dem.

Några veckor före temaarbetets start fick eleverna ett informationsblad med sig hem. De uppmanades att samtala omkring en del frågeställningar, för att på så sätt få inspiration från flera håll.

1. Vilka byar inom Norsjö kommun har ni i er familj anknytning till?
2. Är det någon ort/plats som ni särskilt "känner för" ?
3. Vilka äldre människor har ni i er omgivning, som du skulle kunna intervjua om "förr i tiden"?
4. Vilka händelser från förr känner ni till, sådana som skulle vara intressanta att skriva ner?
5. Finns i er familj/släkt gamla föremål/redskap, som skulle kunna användas i detta temaarbete?
6. Vilket "ämne" skulle du, förutom forskningen om den by du väljer, vilja arbeta med?
7. Känner ni till någon gammal historia som har anknytning till Norsjö?
8. Har ni något riktigt gammalt foto/vykort/brev därhemma som du skulle kunna använda?

Syftet med projektet var att ge eleverna en större kännedom om sin egen hembygd, dvs Norsjö med omgivande landsbygd. Detta fick de genom att:

- intervjua föräldrar, släktingar och äldre personer
- forska i ortnamnens betydelse
- läsa gamla sägner och berättelser
- studera gamla byggnader och redskap
- dramatisera olika händelser från förr
- släktforska
- studera byarnas historia

Temaarbetet redovisades under en dagsutflykt med buss då eleverna presenterade byar och samtidigt fick möta människor och prova hantverk.

Intervjuer med bygdens kändisar

Under en inledande lektion fick eleverna välja by och ämne. Vi presenterade idéer till ämnen, eleverna kom med förslag, egna och från samtalen hemma, och en fördelning gjordes. Elever, som inte på något sätt hade anknytning till någon by inom Norsjö kommun, fick välja något som anknöt till Norsjö samhälle, t.ex. Skidlöpmuseet, Storgatans affärer och deras historia, Rännaren, industrier i Norsjö.

En elev fann det intressant att intervjua den dubbla OS-medaljören Martin Lundström, Guld-Martin, från Tvärliden i Norsjö. Efter att ha läst om honom och sedan tänkt ut och skrivit ner de frågor han ville ha svar

Följande ämnen valdes gärna:

Vardagsliv förr	Ett företags historia	Dialekten	Tjärdalen
Kolning	Dahlbergsgården	Jakt och fiske förr	Författare från Norsjö
Bakning i bagarstuga	Järnvägen 100 år	Kvarnar	Butikernas historia
Hästen förr och nu	Att gå i skola förr	Gamla sägner	Gruvor inom Norsjö
Gamla yrken	Idrottsmän från Norsjö	Kyrkbränder	Hembygdsdräkten
Skogsarbete förr	Belysning förr	Linbanan	Västerbottensgården
Krigsbarn	Den första bilen	Norsjöbjörnen	Gamla bruksföremål
Släktforskning	Dammar och kraftstationer		

på, gjorde han sin intervju per telefon. Samtalet varade i över en halv timme och eleven kom sedan stolt och entusiastisk tillbaka för att senare vid den gemensamma redovisningen presentera en annorlunda och unik intervju.

Två andra elever bestämde sig för att intervjua författaren och akademiledamoten Torgny Lindgren, född i Raggsjö, Norsjö. Först tog de del av hans litterära produktion och sedan förberedde de frågor, men telefonintervjun syntes omöjlig eftersom hans telefonnummer var hemligt. Ingen tyckte vilja lämna ut det, inte ens Svenska Akademien. Dock, släktingar visste numret, intervjun blev av och alla elever fick ta del av Torgny Lindgrens intressanta svar.

Kända och okända personer har intervjuats och på så sätt blivit kända för våra elever och samtidigt har elevernas kontakt med vuxenvärlden ökat, ett mera till landsbygden omkring Norsjö anknuten skolarbete erhållits och elevernas känsla för den bygd de bor i har förstärkts.

Möten mellan generationerna

Nya kontakter mellan gamla och unga har knutits och förståelsen för hur det var förr har ökat. En elev kom genom arbetet i kontakt med en äldre Norsjöbo, som kom att berätta om hur det var vid konfirmationsundervisningen på 1910-talet. Eftersom detta just var aktuellt för vår elev blev intervjun koncentrerad omkring detta ämne. Alla klasskamrater fick så småningom höra en fantastisk historia om stora klasser, utantill-

Elever provar på att baka i bagarstugan i Gumboda i samband med redovisningsdagen. Foto: Kurt Hugosson.

Agnes Forsgren, Gumboda, demonstrerar för högstadieelever hur det gick till att klippa får med ullsax genom att visa på en bit av en fjäll. Från ett byabesök under en redovisningsdag. Foto: Kurt Hugosson.

inläring och tvång och om hur denne farbror som trettonåring klättrade upp i kyrkspiran här i Norsjö. Att så förstå varandra fastän det ligger en tidsrymd på sjuttio år mellan "ungdomarna" är ett gott resultat.

Några elever fann Norsjödräkten så intressant att de beslutade sig för att forska i tillkomst och utseende. Detta ledde så småningom till att de sydde upp både en manlig och kvinnlig dräkt i miniatyr och monterade dem på dockor. Norsjö kommun köpte dem och dockorna visas nu i turistinformationen.

När en elev hemma berättade om arbetet och att de i skolan samtalat om gamla bruksföremål blev hennes farmor mycket intresserad. Farmor Agnes kom så att visa och beskriva för sin sondotter sådana föremål som stäva, så, ullsax, kardor, skrubbor och skrubbsäte, kärna, liar och orv, skära, sikt, slagjärn, mjölksäten, sparkjärn, spinnrock, ja allt som fanns i den gamla ladugården. Farmor erbjöd sig att på redovisningsdagen, när vi passerade Gumboda, presentera föremålen och att vi också kunde få vara med när de bakade "mjukkakun" i byns bagarstuga.

Vi tog kontakt med farmor Agnes och det blev bestämt som hon föreslagit.

Bussresan

Så kom då redovisningsdagen. En bestämd res- och tidplan var uppgjord. Varje elev hade fått en karta över kommunen och färdvägen, och varje by som skulle presenteras var speciellt angiven på kartan. Varje elev eller elevpar hade sin by att informera om, en by som de forskat om, läst in sig på och som de enskilt övat sig att presentera, när det gällde egenheter, tillkomst, ålder, bebyggelse, historia, gårdar och händelser i byn, vad de själva hade för anknytning till byn och namnets ursprung. De utforskade byarna besöktes och presenterades med eleverna som guider och under transportsträckorna mellan byarna redovisades de olika ämnena. På så vis har tjärdalens konstruktion presenterats, viltfällor demonstrerats, dramatiska scener från förr spelats upp, gamla redskap visats upp, byaskolors matsalar besökts, bagarstugor invaderats och nya campinganläggningar besetts.

Historiska händelser till synes små och lokala, men ändå märkvärdigheter, har redovisats och bilden av vår hembygd har vidgats. När eleven Carina Berggren intervjuade personer i sin omgivning fick vi ta del av berättelsen på nästa sida:

Pjäsörn – en beskrivning av högstadieeleven Carina Berggren

Pjäsörn är en mycket gammal boplatz och hette tidigare Långträsk 2. Det är svårt att med bestämdhet säga när de första människorna bosatte sig i Pjäsörn. Men vad man vet är att i början av 1600-talet bodde en finne i då s.k. Södra Långträsk. Det finns väldigt många olika teorier om hur namnet på både byn och sjön uppkommit och alla idéer är väl diskuterade. Vissa tror att det kommer från finskan och har samband med ordet Pedersöre. Men andra åter tror att det kommer från lapskan och att Pjäsörn skulle vara en förvanskning av Pjessejaure, som betyder Näversjön.

I noret som strömmar mellan och förenar sjöarna Pjäsörn och Lidsträsk finns en dammbyggnad som först byggdes för att ge vatten till den sammalningskvarn som byborna hade där.

Timmerflottning har också förekommit i dessa sjöar och en flottningsränna fanns då i dammbyggnaden. Virket flottades då ut till kusten där sågverken fanns. Även en ränna för vattenhjulet som var till för att driva en spånhyvel fanns i dammbyggnaden. Pjäsörns spånhyvel vid noret var i bruk till i slutet av 1930-talet.

Mot slutet av 1940-talet fanns i Kvarnbäcken en damm som användes till att driva Vilhelm Bjuhrs kraftverk. Detta kraftverk nyttjade han för sina egna behov, dels till lyse i huset som låg bara ett tiotal meter från kraftstationen och dels till sin lilla verkstad där han lagade bl.a. elmotorer och cyklar. Av kraftverket syns nu dock inga lämningar från vägen, men om man beger sig ner till bäcken så ligger det en del stockar kvar av det som en gång varit Ville Bjuhrs kraftverk. Så finns det en historia om Vilhelm, när han skulle fria till en kvinna vid namn Hulda. Han beslöt sig för att skriva en dikt där han förklarade sin kärlek Och den blev ungefär så här:

När jag sitter
här vid kraftstationen
och hör grodornas kväkanden
då går min tanke
till dig

Och Hulda måste ju ha fallit för hans ord eftersom de snart blev man och hustru. Hulda hade också en egen verksamhet hemmavid. Hon var känd för sina tavlor som hon gjorde av bl.a. fågeldun. Särskilt ville hon ha skatornas blå fjädrar, så kom någon med en skata betalade hon denne någon 1,50 kr/skata.

Om man när man kommer från Bjursele och vid Rönfällavägskalet inte svänger upp utan fortsätter rakt fram ca 30 meter kommer man till en stor kallkälla. Den heter Hermankällan och är uppkallad efter en getarpojke vid namn Herman. Han brukade om dagarna sitta och spegla sig i det klara vattnet. En dag så gjorde han en skiss till ett självporträtt medan han speglade sig. Detta var möjligt tack vare den klara vattenytan. Han fick sedan en idé att ur ett grovt stycke björk skära ut sin egen bild. Det tog det mesta av sommarens lediga stunder i anspråk, men resultatet blev ett omtalat konstverk, en polykrom trärelief, som har gått i arv släktled efter släktled, och som nu finns hos Ulf Jakobsson i Bjurträsket.

Herman var född 1734 i Näset intill Kattisträsk. I början av 1900-talet satt i träreliefen en mässingspipa i munnen på Herman. Vid renoveringen 1960-62 sattes en ny pipa dit för att fylla hålet efter mässingspipan som försvunnit. Färgen på tavlan är originalfärg förutom det som renoverats. Konstnären Herman Tomasson, som studerade bildhuggarkonst i Stockholm men återvände till Pjäsörn, är död för länge sedan, men källan och tavlan finns kvar.

Under den bussutfärd som Carina och hennes klass gjorde, passerade vi denna kallkälla. Vi stannade till vid den, tittade ner i den och smakade på vattnet och i fantasin tänkte vi oss tillbaka till de stunder då Herman som getare hade suttit där och gjort sin skiss.

Till sist: Alla dessa dokument, nedskrivna och berättade, ibland bandade, dramatiserade och videofilmade, finns som en synlig och osynlig resultatmängd av

projektarbetet, men i varje elevs sinne och minne finns en omätbar mängd av upplysningar, intryck och upplevelser, inte minst från de avslutande redovisningsdagarna. Så har varje elev dessutom fått lära sig mikrofonteknik och guidning och man har med säkerhet och stolthet kunnat presentera sitt ämne och visa upp "sin" by.

Kurt Hugosson

Smedjan i Heligfjäll

Varje mellanstadieklass i Vilhelmina får komma ett dygn till Heligfjäll, 38 km väster om Vilhelmina, för att leva i närhet med naturen, lära sig om livet på en bondgård förr, klä sig rätt samt även kunna fungera i grupp. Lägerskoleverksamheten är också ett sätt att sammansvetsa eleverna i klasserna samtidigt som de får utlopp för sin egen kreativitet. Klassen kommer upp tillsammans med sin lärare vid 9-tiden på morgonen och åker hem ett dygn senare då den avlöses av nästa klass.

När bussen anlänt och man plockat ur packningen får eleverna hjälp med att transportera sina saker till den gamla skolan där de ska övernatta. Därefter går de upp till vindskyddet och väntar utan att använda sina medhavda knivar. Frihet under ansvar. Ledarna ansluter och hälsar alla välkomna till Heligfjäll. De berättar om dagens program och om de regler som gäller.

För alla årskurser finns följande elva mål:

- att lära känna området
- att få en inblick i livet på en bondgård förr
- att känna till alla slags träd som växer i området, att lära sig fyra blommor, att besöka ett björnide
- att genom praktiskt arbete lära sig något om skogsbruk (röjning) samt att ta reda på röjningsvirket som förberedelse för kommande kolmilor
- att lära sig /repetera allemansrättens innebörd
- att våga ligga över i skolan
- att våga gå i skogen när det är mörkt
- att kunna laga middag själv över öppen eld
- att i lekens form inse betydelsen av samarbete i grupp
- att få en inblick i gamla jakt- och fångstmetoder
- att själv få prova några jakt- och fångstmetoder

Något olika program ges för olika årskurser.

I årskurs 3 ingår kamratstig och jaktstig, och vi gör en fjällpromenad upp till ett björnide, där barnen får krypa in. Efter vägen leker vi "naturlekar" och lär eleverna känna igen några av de vanligaste växterna samt alla träd som finns här.

I klasserna 5 och 6 får eleverna prova på smideskonsten. Kolet tillverkade eleverna när de gick i fyran. Fotoägare: Volgsjö skola.

Sedan får treorna röja skog både för att lära sig hantera såg och röjyxa, men framför allt för att hugga kolved till den kolmila de ska göra året därpå.

I årskurs 4 ingår jaktstig och kamratstig, resten av tiden ägnas skogen. Vi gör en promenad i skogen, mäter trädens höjd på olika sätt, beräknar hur mycket skog som finns på en hektar, borrar några träd för att se hur gammal skogen är, pratar om skogens betydelse förr och nu m.m.

Vid kolmilan berättar vi om kolningen förr och vad den betydde för människorna som bodde här samt vad man använde kol till. Sedan får barnen med hjälp av ledarna prova på kolningens konst. Rent praktiskt låter vi dem riva en mila som kolats tidigare. Sedan får de resa och kola en ny. Kolet använder vi sedan när vi smider i smedjan.

Aktiviteterna i årskurs 5 redovisas längre fram.

I årskurs 6 hänger jaktstig och kamratstig med (de är så populära att ingen vågar stryka dem!) Vi gör en tjärdal, där eleverna bl.a får lära sig hantera en vanlig yxa när de klyver tjärveden. Vi tar upp lite lokalhistoria om tjärhanteringen och eleverna får själva göra tjärda-len och bränna den. Kolet som vi får ut används i smedjan, där sexornas fjärde station finns.

Ett dygn med klass 5

Vi ska följa en femteklass från Volgsjö skola i Vilhelmina. Undervisningen sker vid fyra stationer varför klassen delas i lika många grupper.

Jaktstigen

En grupp börjar med jaktstigen. Första övningen där är att med hjälp av lasso fånga en ren (ett uppsatt renhorn). Efter instruktioner om hur man drar ihop lasson lyckas alla fånga renen. Nästa station är pilbågsskytte mot frigolithar. Pilarna är hemtillverkade träpilar och pilbågarna är dels tillverkade på platsen av ene, dels glasfiberbågar. De flesta träffar haren med någon pil.

Vidare utefter stigen finns gamla fångstredskap i miniatyr, med vilka vi vill visa hur den äldre generationens fångstmän burit sig åt för att fånga pälsvilt i skogslandet. Här finns rävtång, trampsax för räv, ekorr-fälla, mårdfälla, hermelinfälla samt en järvfälla. Fällorna fungerade med hjälp av olika former av gillerstickor. Här berättar vi om hur fångsten gick till förr och vad den betydde ekonomiskt för familjerna. Som kontrast till de gamla fångstmetoderna finns också en modern slagfälla för mink. Sista stationen längs jaktstigen är skjutning med luftgevär.

Kamratstigen

Efter jaktstigen är det dags för kamratstigen – den populäraste av aktiviteterna i Heligfjäll. Övningarna längs kamratstigen går ut på att hela gruppen måste samarbeta för att klara av hindren och att man måste våga röra vid varandra. (Kan vara svårt i lägre årskurser där tje- och killbaciller härjar...)

Första stationen är att hela gruppen ställer sig på en liggande stock. Sedan ska alla byta plats med varandra

utan att nudda i marken. Nästa station är en liten pall där hela gruppen ska stå i 30 sekunder tillsammans utan att nudda i marken.

Därefter ska alla gå på lina. En vajer fäst mellan två träd ska passeras. Det finns en lina ovanför vajern att hålla i. Nästa vajer är svårare, endast tre nedhängande linor finns till hjälp. När man tagit sig över gäller det att med hjälp av sex upphängda bildäck svinga sig över till nästa station. Där ska man ta sig över en upphängd rullande stock, hoppa på högstubbar fram till "spindel-nätet". Hela gruppen ska ta sig genom spindel-nätet utan att spindeln upptäcker det. Bara en person genom varje hål. Ett riktigt lagarbete som verkligen måste planeras väl. Hur knyter man en pålstek eller råbands-knop när alla i gruppen måste hålla i repet hela tiden? Svinga sig i lian över farlig kvicksand! Ska man behöva offra en kompis för att få tag i lianen? Som avslutning på kamratstigen åker barnen en lång linbana över en djup svacka.

Vid det här laget har det börjat kurra i magen hos många. Dags för den medhavda lunchmatsäcken som intas vid eller i vindskyddet, där det först gäller att göra upp eld. Efteråt får man tälja en lyckopinne vid vedhö-

Samarbete tränas under kamratstigen alla hinder. Här ska gruppen ta sig genom spindel-nätet. Fotoägare: Volgsjö skola.

Eleverna i årskurs 5 får lära sig att slå med lie, räfsa och hässja. Fotoägare: Volgsjö skola.

gen. Där gäller obönhörligen regeln: Kniv i hand – stjärt i backe! Några plåster går åt, men svårare olyckor har vi varit förskonade ifrån.

Slåtter och smide

Efter lunchrasten är det dags för vår grupp att pröva på gammaldags slåtter. Vi samlas nedanför vindskyddet och tittar ut över landskapet. Vi berättar om att alla öppna myrar och alla ställen som nu är beväxta med ung lövskog en gång brukades för att få foder till djuren. Alla barn får lära sig slå med lie, räfsa och hässja. Höhässjan får stå ute över vintern till glädje för hararna.

När slåtterern är avklarad beger vi oss till den gamla smedjan, som nu är upprustad med renoverad blåsbälg, nytt spåntak, några nya stockar i timringen och nymurad ässja av natursten. Vi berättar om hur man tillverkade saker under självhushållets tid. Här får eleverna nu användning för det träkol som de tillverkade i kolmilan när de gick i 4:an. Varje elev får smida en egen sak, en krok eller ring att ta med hem. Det är spännande att dra blåsbälgen och intressant att se hur järnet glöder och hur lätt det är att forma när det är varmt.

Klockan närmar sig halv fyra på eftermiddagen. Det är dags att börja med middagen, palt ska kokas till alla! Maten lagas gruppvis och kokas över öppen eld i vindskyddet. Arbete finns till alla. Potatisen ska skalas och malas, paltmeten ska röras, fläsket ska skäras, paltar ska formas och läggas i grytorna och hela tiden måste man passa elden under grytorna så att det kokar lagom. Efter ungefär en timme är maten klar och alla bänkar sig i vindskyddet för den godaste middag de ätit på länge.

När alla är mätta och belåtna är det dags att promenera till Heligfjälls gamla skola, där man ska övernatta. Ledarna tar hand om disken. I skolan bäddas med sovsäckar och sedan får barnen ett par timmars fria övningar: vila, leka, spela spel och äta medhavt godis.

När mörkret fallit (olika tid beroende på hur sent på hösten det är) har vi vårt kvällspass. Vi har släckt alla ljus, endast elden i vindskyddet brinner. Nu gäller det för hela klassen att smyga upp till vindskyddet utan att ledarna hör eller ser dem. Vår klass lyckas utan att bli upptäckt!

Kvällspasset består i att gå en reflexbana i skogen. Med hjälp av sin ficklampa ska man leta sig fram mellan reflexer som är uppsatta på träden. Vid kontrollerna finns bokstäver som bildar en mening om man går rätt. Många tycker att det är lite kusligt med mörkret och skogen, men eftersom man får gå i par vågar nästan alla försöka. När man kommit i mål (och växt en hel tum för att man tordes) blir det hamburgare och saft vid elden. Där passar vi också på att spana efter satelliter (rekordet är 15 st på en timme), lära oss de vanliga stjärnbilderna och titta i stjärnkikaren på månen och/eller några planeter. Efter detta är de flesta ganska trötta och det är dags att promenera ner till skolan och krypa till kojs.

Nästa morgon kommer Bo och Stig med frukost. Packning och städning avklarar och klockan nio kommer bussen för hemfärd. Hemma får man fritt från skolan den dagen för att ta igen lite sömn.

Av lägerskolan i Heligfjäll återstår nu efterarbete i klassrummet och en mängd roliga minnen.

Stig Danielsson och Bo Renman

Kläderna berättar – ett Åsele-projekt

I Åsele inleddes 1989 ett hembygdsprojekt, som fortfarande pågår, om än i minskad omfattning. Lärarna på lågstadiet frågade sig om de inte undervisningen borde använda sig av den fina textilsamling, som finns i en gammal kyrkstuga på hembygdsområdet. En arbetsplan för projektet gjordes upp, pengar söktes från länsarbetsnämnden och kommunen och arbetet kom igång.

Alla lågstadielklasser fick besöka hembygdsområdet där textilkonstnärinnan Anna-Lisa Grundström, som skrivit två bilderböcker om sin uppväxttid, visade samlingen av kläder. Eleverna fick därefter arbeta med kardning, tovning och spinning. Årskurs 2 samlade löv, svamp, ljung och lingonris för att färga garn. Tvåorna och treorna färgade garn.

Alla elever broderade på sina tovade alster. I årskurs 3 provade eleverna även att väva band. Dessutom gjorde de studiebesök hos Edströms skinnförädling och skomakare "Kalle Klack" i Lycksele.

Ella och Johannes Blind besökte alla klasser och presenterade samernas klädsel och kultur. Barnen deltog även i en bildvisning av Anna-Lisa Grundström – *Bilder från min barndom* med egna bildframställningar från uppväxttiden. Treorna skrev två teaterstycken om barns arbete förr under de olika årstiderna och skolgången förr. Pjäserna växte fram med hjälp av teaterövningar under ledning av Cecilia Bytner från Västerbottensteatern i Skellefteå.

I slutet av projektet gjordes en utställning, där alla elever visade sina målade akvareller, tovade alster och vävda band i samarbete med Åsele Konstförening. Årskurs 3 uppförde sina teaterföreställningar i Folkets hus i samarbete med Åsele Hem- och Skola-förening. Premiärföreställningen gavs för pensionärer. I samband därmed fick eleverna möjlighet till en pratstund om gamla tider. Andra föreställningar gavs för 6-åringar, årskurs 1 och 2, mellanstadiet, föräldrar och allmänheten.

Gerd Larsson

Eleverna visar stolta upp sina tovade väskor. Foto: Anita Lundgren.

Klädtvätt på våren. Teckning av Anna-Lisa Grundström. Ur boken *Uppväxtåren i lappmarken på 20- och 30-talet*, utgiven av Västerbottens läns hembygdsförbund 1990.

Majtjärn-projektet i Fredrika

Under många år fanns i Fredrika en naturstig, cirka en mil lång, som skolan och den lokala idrottsföreningen nyttjade till friluftsdagar respektive terrängtävlingar. För ungefär femton år sedan gjorde ett skogsbolag en större avverkning, vilket omöjliggjorde naturliv på stora delar av området de närmaste femtio åren.

Något år gick och det behövdes ett alternativ till förstörda stigen. Valet föll på en mycket gammal kyrkstig. Så gammal att den höll på att växa igen. Läget var bra, från byn Lögda, en mil norr om Fredrika och ner till samhället. Markägare kontaktades och det gavs klartecken. Högstadiets elever och lärare började rensa och röja och snart hade vi en framkomlig stig igen.

Brobygget

Hösten 1984 framfördes åsikten att vi fick springa en onödig omväg längs vår nya stig, runt en bäck och en myr. Det var blött och klafsigt, någon sprang rent bort sig vid ett tillfälle för det var svårt att se stigen i den myrliknande terrängen. Förslag gavs att framkomligheten kunde förbättras avsevärt genom ett brobygge över bäcken, där en gammal bro funnits. På så sätt kunde vi undvika myren och istället komma över på fast mark direkt.

Sagt och gjort, en tävling om bästa brokonstruktionen utlystes bland högstadiets elever. Modeller byggdes med hjälp av sugrör och knappnålar. Kravet på bromodellen var att den skulle kunna bära ett glas vatten. Rätt modell vaskades fram. Bron blev verklighet under ett par temaveckor höst och vår. Den står kvar idag tio år senare och fyller sitt ändamål.

Invid bäcken och bron ligger en liten skogsknalle vid sjön Majtjärn. Platsen är naturskön, så det föll sig naturligt när bron var färdigbyggd, att den erbjöd ett bra läge för fler byggnationer. Sedan starten har vid Majtjärn byggts en timrad koja, uthus med vedbod och redskapsskjul, båda husen med spåntak, utedass, bryg-

Bron över bäcken vid Majtjärn byggdes för tio år sedan av högstadieläverna. Fotoägare: Fredrika Centralskola.

ga, en timrad lappkäta och vindskydd. Dessutom har man renoverat en befintlig gammal lada i närheten.

Majtjärn har kommit att bli ett populärt utflyktsmål såväl sommar som vinter för både gamla och unga i Fredrika.

Lokalhistoria-projektet

Parallellt med Majtjärnprojektet löper ett annat med anknytning till detta, nämligen det s.k. lokalhistoria-projektet. Skolan i Fredrika har länge haft en stark tradition för hembygdsforskning. Släkt- och hembygdsforskning har varit återkommande inslag. En gång om året har byadagar genomförts. Det innebär att elever, skolpersonal och föräldrar en lördag, vår eller höst, gästar en av byarna runt Fredrika. Byn presenterar sig och sin historia, bjuder på olika aktiviteter exempelvis naturstig, tunnbrödbak, visning av ladugård, gamla hantverk m.m.

Aktiviteter av den här sorten är bra, det ger engagerade föräldrar och en bra kontakt mellan hem och skola. Ett projekt som Majtjärn vore nästan en omöjlighet om inte föräldrarna också tyckte att det var bra.

Skolans elevantal är litet, i dagsläget cirka 70 barn och ungdomar. Det gör verksamhet av den här sorten hanterbar. Alla elever har en uppgift i Majtjärn, ingen står och tittar på, det är viktigt.

När bron var färdig, var det naturligt att fortsätta med fler byggprojekt vid Majtjärn. Sedan starten har flera timmerbyggnader rests. Här uppförs en timrad koja. Pojken t.v. heter Sven-Erik. Fotoägare: Fredrika Centralskola.

Arbetet ute i Majtjärn planeras av lärarna på högstadiet i samråd med eleverna i synnerhet vad beträffar byggverksamheten därute. Även mellanstadiet (åk 5-6) brukar komma ut en dag eller två för att hjälpa till. De lägre årskurserna nöjer sig med att göra en utflykt.

Eftersom skolan är liten, är lärarna vana vid att samarbeta och gå in i varandras ämnen och klasser. Det finns alltså inga vattentäta skott i det avseendet. Man är välkommen ut på andra revir än det traditionellt egna.

När temaveckan höst och vår vid Majtjärn planläggs, är det givetvis inte enbart att hamra, spika och såga som står på schemat. Vi försöker så långt det är möjligt nyttja naturen som skolsal för de flesta ämnen. Skogsstudier, växt- och djurliv är självklara inslag. Kolmila, växtfärgning, torkning av fisk, vikingavästol är några exempel på aktiviteter som förekommit. Dessutom lär ingen som lämnar högstadiet i Fredrika ha sluppet undan att hugga ved, ett muskelstärkande inslag för båda könen.

När inte skolans egen personal räckt till vad avser specialkunskaper har experter utifrån bjudits in. Svampkonsulenter, timringssakkunniga, skogsfolk m.fl. är exempel på medverkande.

Pengar till verksamheten har sökts från olika håll. Några som bidragit är dåvarande länsskolnämnden, Kempefonden, Studieförbundet Vuxenskolan samt skolstyrelsen i Åsele kommun.

Majtjärn har även använts till studiedagar för lärare och annan skolpersonal i hela Åsele kommun. En lägerskola har också ordnats för bl.a Överboda skola.

I framtiden en översilningsäng

Vid Majtjärn har en gång funnits en översilningsäng. Dammen kan restaureras, det finns idéer kring detta. Ett ur historisk och botanisk synpunkt intressant och tänkbart projekt framöver.

Nils Hansson

Miljöfrågor, fåglar och fågelholkar, utematlagning, lekar, maskkomposter, liv i vatten, stjärnhimlar, blommor, träd, mossor och lavar, äldre kunskap som vuxna fäste i varje barn förr ... Allt kan behandlas i naturskolan.

Fotoägare: Naturskolan i Skellefteå

Naturskolan i Skellefteå

I Skellefteå kommun startade hösten 1991 en naturskola. Olika funderingar hade föregått starten, skulle det bli en fast anläggning, en ekobuss eller en ambulerande variant? Eftersom Skellefteå är en av Sveriges till ytan större kommuner, uteslöts en fast anläggning, transportkostnaderna skulle bli för höga. Lösningen blev en ambulerande naturskola som använder de olika skolornas egen närnatur.

Det finns f.n. 43 låg- och mellanstadieskolor i kommunen och naturskolans målsättning är att kunna ha kontakt med alla under ett läsår. Vissa skolor är ju dock flitigare än andra på att boka naturskolans tjänster. Och man hinner inte mer än antalet timmar i veckan tillåter.

Naturskolan har två halvtidsanställda lärare, Ulla Eriksson och Bengt Markusson. De har sitt kontor och materialrum i centrala Skellefteå och åker ut till skolorna med sina utrustningar för att inspirera till naturstudier. Undervisningen är kostnadsfri.

Alla årstider är tänkbara. Vinterekologi är t.ex. en viktig del av verksamheten. Det finns spår av liv i snön – det gäller bara att lära sig se det. Man kan tävla i att konstruera den vettigaste fågelfröautomaten, där fröet räcker längst och fåglarna kan ta för sig utan att spilla. Det finns ett fyrtiotal olika fågelholksmodeller att välja bland, om eleverna fastnar för att snickra holkar och sätta upp i sin skolskog när det blir vår. Man kan se "rosor" på videkvistar och lära sig att gallmyggans larv finns däri... Och mycket mera.

Miljöfrågor, fåglar och fågelholkar, utematlagning, lekar, maskkomposter, liv i vatten, stjärnhimlar, blommor, träd, mossor och lavar, äldre kunskap som vuxna fäste i varje barn förr ... Allt behandlas.

– Vi känner oss ibland som diversearbetare, säger Bengt. Men naturen är ju "mångfaldig" och det är fantastiskt att få försöka förmedla detta!

Naturskolan förfogar över ett värdefullt referensbibliotek med läromedel för och om natur- och miljö-

undervisning. Här finns nytutgiven litteratur som lärarna kan titta på innan de eventuellt köper till den egna skolan. Detsamma gäller den utrustning som naturskolan använder. Många felköp kan undvikas genom att konsultera naturskolan.

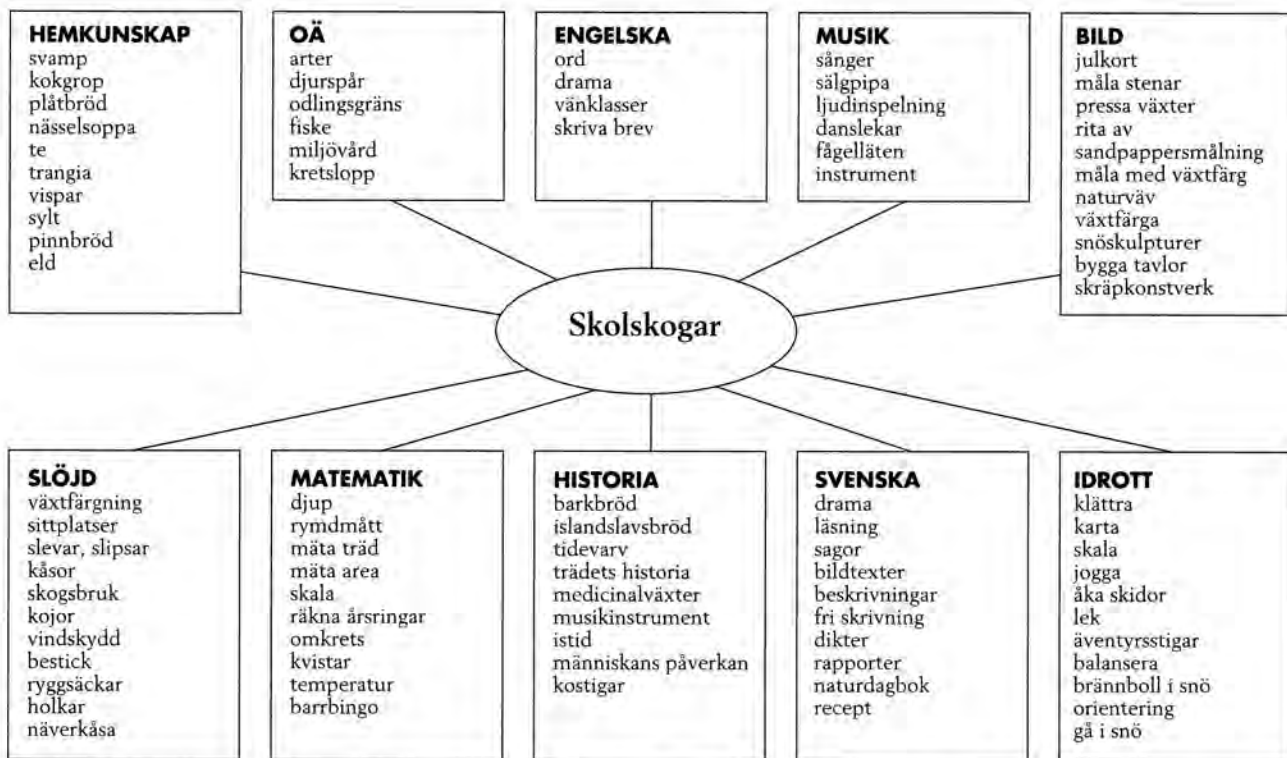
Naturskolan utbildar även lärare samt fritids- och barnomsorgspersonal på studiedagar. Då håller man ofta till vid de lägergårdar som finns eller vid någon skolskog som utvecklats föredömligt som t.ex. den i Medle. Där får lärarna ta del av alla möjligheter man har i en skolskog. Eleverna kan ordna med julgransplantering (de får på köpet ett annat tidsperspektiv när de sköter om granarna under grundskoleåren...) Man kan ägna sig åt fågelholkstillverkning och utprovning (om någon fågel ville bo där sommarlovet som gick.) Provytor kan sås, där man kan odla de fyra sädeslagen

och se hur de verkligen ser ut, inte bara på bild i läroboken...

Andra typer av provytor kan göras i ordning för att man ska se hur marken reagerar på olika skötselsätt, lieslätter, svedjning och gräsklippning. Små kolmilor kan resas som eleverna bygger upp, kolar och river. För att sedan ha eget grillkol på skolans utflykter...

Minitjärdalar konstrueras, fiskrökerier testas, arealer mäts och ved huggs. Historiska redskap som sågar och yxor jämförs med moderna för att åskådliggöra utvecklingen. Naturskolan betonar också barnens behov av lek ute i naturen – pedagogiska lekar används därför flitigt.

Listan kan göras oändlig över denna praktiska och jordnära naturkunskap med hembygdsförankring.

Alla skolans ämnen kan ingå i arbetet med skolskogen vilket detta schema från Naturskolan i Skellefteå visar.

Skogen i skolan

Skogen i Skolan (SiS) startade 1973 med impulser från USA och projektet Learning Tree. I Sverige kom dåvarande lärarhögskolans fortbildningsavdelning, numera universitetets fortbildningssektariat att ansvara för projektet. En av initiativtagarna, Stig Löfqvist, var då fortbildningsledare vid lärarhögskolan och hade ett visst fortbildningsansvar för hela riket.

Efter en blygsam start på 1970-talet, då skolan kände en viss skepsis beroende på att man var tveksam om projektet kunde svara mot de krav på objektivitet som då så starkt betonades i läroplanen, har SiS idag vuxit till ett stort riksprogram med representation i de flesta län. En viktig orsak till denna utveckling var ett klagorörelse som antogs av alla intressenter på 70-talet: *All verksamhet ska ske på skolans villkor.*

De första läromedlen översattes på dispens från amerikanska och kallades Lära med Skogen för grundskola samt gymnasium/vuxenutbildning. Allt eftersom projektet "försvenskats" har också läromedlen fått ett tydligare innehåll av svensk skog och skogsbruk. De flesta läromedlen produceras vid fortbildningssektariatet och tillhandahålls skolan till en mycket rimlig kostnad.

För Västerbottens del började projektet sommaren 1978 med en sommarkurs för lärare. Den leddes av undertecknad i Fredrika som en del av uppgiften som fortbildningskonsulent vid länskolnämnden.

Redan 1975 hade inom skogsnäringen ett samarbetsorgan vuxit fram. Det kallades *Mera skog i Västerbotten* och hade bildats efter initiativ av bl.a. förre jägmästaren Ture Månsson. Förutom direkt samverkan i skogsproduktionen skulle *Mera skog i Västerbotten* ha vissa informationsuppgifter gentemot främst politiker och tjänstemän men även mot skolan. Denna information skulle skötas av samverkansgrupper bestående av tjänstemän och arbetare hos intressenterna i varje kommun. Idag har *Mera skog* mer och mer kommit att förstärka sin roll som informationskanal för skog och skogsnäring och har, sedan länskolnämnden avvecklades 1990, varit huvudman för SiS i Västerbottens län.

Mera skog delar varje år ut utmärkelsen *Skogs-Oskar* till en person som med initiativkraft och idealitet gjort en insats av bestående värde för skogsnäringen i Västerbottens län.

Undertecknad anställdes 1990 som samordnare av verksamheten och kontaktman för SiS. Tillsammans med mig arbetar också Bengt Marcusson vid Naturskolan i Skellefteå och Henning Pettersson vid Skogsvårdsstyrelsen som kontaktpersoner för SiS, i deras fall som en del av den ordinarie tjänstgöringen.

Samverkansgrupperna i kommunerna kallas oftare idag för informationsgrupper och är SiS:s förlängda arm mot skolan i den enskilda kommunen och erbjuder skolan sin skogliga kompetens i former och med innehåll som skolan själv önskar. Det kan t.ex. vara:

- Skogsdagar med elever och lärare
- Plantera ett träd (åk I i hela länet varje år)
- Exkursioner med miljöstudier
- Feriekurser för skolpersonal
- Studiebesök i skogsbruk och industri
- Skogsbrukets kretslopp
- Anskaffande av skolskogar. (Begreppet skolskog står för ett skogsområde som skolan får "låna" av markägaren efter samråd om brukning och ansvar.)

Verksamheten under 1995 kan illustreras med följande översikt över antalet deltagare:

4.700 elever från alla skolformer, 600 lärare och 50 politiker. Dessutom har 16.000 personer besökt utställningar på Norrbyskär och i Expolaris, Skellefteå. Det finns nu 73 skolskogar i länet.

I arbetet med skolskogen kommer våra elever ofta i kontakt med skogshistoria, vilken för Västerbottens läns del oftast är en väsentlig del av hembygdens historia. Det gäller t.ex. bränning av minitjerdal och minimila, studier och användning av gamla metoder och verktyg, intervjuer med gamla yrkesmän som ofta också engageras i det direkta arbetet, restaureringar av gamla byggnader t.ex. smedjor, kojor, broar och vägar.

Vi anser det viktigt att våra framtida beslutsfattare på ett konkret sätt fått bilda sig en egen uppfattning om skog och skogsnäring. Skogen som klassrum ger möjligheter till omväxling i undervisningen och till ett undersökande arbetssätt i *alla skolans ämnen.*

Målsättning

- Öka ansvarskännandet för naturen och dess värden
- Öka engagemanget i ekologi- och samhällsfrågor
- Öka medvetenheten om vikten av att hushålla med jordens resurser
- Öka kunskapen om skog och skogsnäring
- Öka det internationella samarbetet

Intressenterna i Mera skog:

Skogsvårdsstyrelsen
AssiDomän
Skogsägarna Västerbotten-Ö-vik
MoDo Skog AB
Norrskog
Skogssällskapet
Graninge AB
Sågverken i Övre Norrland, SÅGAB
SCA
Luleå Stift
Svenska Skogsarbetareförbundet avd 3
Allmänningarna

Skogsstudier ger naturupplevelser som är betydelsefulla som komplement till de massmediala evenemang som våra elever har så nära till hands. Miljöfrågor, biologisk mångfald, skogsbrukets kretslopp, arbetsfrågor, tempot i skogens tillväxt samt spåren av förfädrens gärningar i en inte alltför avlägsen dåtid ger en påtaglig motbild till det alltmer uppskruvade och actionbefordrande tempot i samhället i övrigt.

Kjell Ulfhielm

Vill du börja arbeta med en skolskog eller veta mer om hur man gör kolmilor, tjärdalar och andra skogshistoriska företeelser – vänd dig till

Mera skog/Skogen i skolan
Kjell Ulfhielm
Box 4080, 904 03 Umeå
Tel 090-13 43 59

Praktisk matematik i Rusele skolskog

I Rusele skola har man sedan läsåret 93/94 arbetat med en skolskog. Området ligger ca 200 m från skolan. Det består av gammal dikad odlingsmark, som inte längre används för jordbruksändamål. Genom området går skogsåsar i nord-sydlig riktning med varierande skogsbestånd. Mitt i området ligger Valltjärn som är 260 m lång med en största bredd av 140 m.

Skolskogen ska inbjuda till ett undersökande arbetssätt för eleverna och skapa förståelse för naturen och hur den bör vårdas. Där har man främst arbetat med naturstudier (t.ex. trädutväxt, fågellivet, insamling av växter, insekter, undersökning av jordlagren i hygge, myrkant och myr, vattenundersökningar) men även kommit in på övningar som berör andra ämnen och som man av tradition kanske ofta tidigare har genomfört inne i klassrummet.

Läraren Hildemar Finnberg har lagt stor tonvikt vid att t.ex. integrera matematik i skolskogsprojektet. I ett kompendium, *Praktisk matematik i anslutning till Skolskogsprojektet vid Rusele skola*, presenterar han en lång rad exempel på övningar som passar utmärkt att genomföra i skogen.

Det handlar t.ex. om längdmätning av stigar, mätning av omkretsen kring och ytan av en gammal myrodling, planering av byggnation, beräkning av materialåtgång och kostnader för ett vindskydd, byggande av fågelholkar och lingonplockning till bespisningen.

Några övningar handlar om att lära sig mäta längden på växande träd. En kunskap som det förr var naturligt att varje bondpojke behärskade. Eleverna får lära sig de gamla måtten och på plats i skolskogen träna flera olika sätt räkna ut höjden på träd.

Andra uppgifter för eleverna kan t.ex. handla om att beräkna volymen på stockar och stenar.

Latikbergs skola "forskar" om byn Risträsk

Under flera år funderade vi i Latikbergs skola hur vi skulle kunna få veta mer om vår historia, hur människor hade haft det före oss i våra trakter. Det visade sig rätt snart att många kunde ganska mycket, men att det var mycket svårt att få något grepp om kunskapen. Vi förstod också att tiden var mycket knapp, eftersom de som kommer ihåg börjar bli gamla.

Efter många turer i ämnet bestämde vi oss för att "forska" om Risträsks historia. Där fanns flera kunniga personer att anlita, och byn var ganska opåverkad av tiden.

John Lindgrens museiojor och stora fotosamling är dessutom en ovärderlig skatt, som, visade det sig, skulle ge oss massor med hjälp att förstå historien. Det gällde bara att handla snabbt och försöka få fram så mycket material som möjligt. Hela tiden var det skolbarnen själva i åldern 7-13 år som utförde arbetet ("forskningen").

Arbetet skulle bli omfattande. Varje del pågick under en hel termin. Vissa saker tog ännu längre tid. Vi beslöt oss för att "forska" om följande teman:

- museiojor
- jordbruket
- skogsbruket
- jakten och fisket
- skolan
- bebyggelsen

Allt arbete utförs i tvärgrupper med blandade åldrar. Grupperna har skiftat i storlek och oftast har elever ur årskurs 5-6 varit gruppleddare. Vi har redovisat på många olika sätt och sparat viktiga texter på disketter. Självfallet har datorn varit till stor hjälp.

Jordbruket

Målet med arbetet var att ge eleverna insikt i hur man levde av jordbruk i våra trakter för ca 50 år sedan. Eleverna arbetade med följande moment:

- * besök i museiojor
- * historik (den förste bonden)
- * gamla jordbruksredskap
- * gamla jordbruksmetoder
- * jordbruket idag
- * husdjur
- * jordbruksprodukter
- * arbetsåret i jordbruket

Arbetet bestod av intervjuer, studier av föremål och foton samt studiebesök.

Hela skolan besökte t.ex. under en dag Risträsk för att tillsammans med Ragnar Risberg få veta mer om sjösänkningen, reservatet och titta på gamla skolan.

Skolan

Avsikten med detta tema var att eleverna skulle ta reda på hur skolgången fungerade förr. Uppgiften blev att undersöka alla skolor som funnits i vårt upptagningsområde. Det visade sig vara många. Byarna Risträsk, Ulvöberg, Norra Latikberg, Norra Bäcksjö, Bäcksjö, Hacksjö, Järvsjöby och Mårdsjöberg hade alla haft var sin skola. Vår egen by, Latikberg, hade både en ny och en gammal skola att titta närmare på.

Vi arbetade i elva grupper. Två dagar reste vi runt i området och besökte varje skola. Alla skolor utom Latikberg är numera nedlagda. Endast en skola är förfallen. De övriga har bevarats och fyller idag viktiga funktioner.

Vi fotograferade alla skolor och tog reda på historien kring byggnaderna och hur skolarbetet hade gått till. Eleverna redovisade sitt arbete genom en utställning med foton och faktatexter.

Här intill visar vi ett par elevtexter och foton från "forskningen" om skolor i bygden.

Karl-Ivar Sjölund

Från Latikbergs skolas elevutställning 1994

Norra Bäcksjö skola

Byamännen byggde skolan år 1902. Byamännen kom från Norra Bäcksjö, Stor Granberg och Strandkulle. Några år efter var skolan igång. Norra Bäcksjö skola byggdes om i mitten av 50-talet. Barnen kom från byarna Norra Bäcksjö, Storganberg, Lillgranberg och Strandkullen. Nu används skolan till bygdegård och till fester. Skolan värms upp med en vedkamin. Det fanns bara ett klassrum i skolan. Vart annat år tog dom in nya barn i skolan. Så ena året gick klasserna 1, 3 och 5 och nästa år 2, 4 och 6. Oftast gick det 20-25 elever i skolan. 1948 gick 12 elever. Deras skolämnen var nästan som nu. Dom hade svenska, matte, naturlära, historia, kristendom, gymnastik och sång. Dom började ungefär den 25 augusti och slutade ungefär den 10 juli. Skoldagarna var måndag till lördag, alltså 6 dagar i veckan. Skurlov hade de två gånger. Då skurades golvet i skolan när eleverna hade en dag ledigt. På potatislovet tog dom upp potatis. Dom kallade det pärllov. Det var också jullov, påsklov och sommarlov. Dom lekte en lek som hette Pekamåne, ungefär som knutgubbe. Dom andra lekarna var brännboll och gunga gungbräda. Dom brukade också leka med stenar. Skolan hade inget elektriskt ljus. På den tiden hade man fotogenlampor. Nu finns det elektrisk ström. Skolbespisningen var inte i skolan utan i ett annat hus. Hon som skötte den hette Alice Abrahamsson. Det har funnits många lärare, t.ex. Rut Forsgren, Regina Mattson och Frideborg Heldin. Läraren hade ingen klocka som

Elever i Latikbergs skola besöker Norra Bäcksjö skola 1994.
Foto: Liselott Ebbeståhl

hon ringde in med, hon hade en stor visselpipa. Barnen i skolan skrev med bläckpenna. Läraren skrev också med bläckpenna.

Risträsk skola

Dom började med att hugga timmer 1914 och var klar med skolan 1919. Dom som byggde skolan var Risträsk byamän. Eleverna kom bara från Risträsk. Den första läraren var Hanna Mannelkvist. Skolan värmdes upp med kamin. Man hade en ordningsvakt i skolan. Det turades eleverna om att vara. Ordningstvaktens uppgift var att elda i kaminen så att den inte slocknade och bära in veden. Där gick sex klasser. 1932 gick det ungefär 22 elever och på slutet ungefär 10 st. Dom hade matte, välskrivning, religion och geografi. Skolan började på hösten och slutade på våren. Dom hade jullov och påsklov. På rasterna åkte dom skidor och spelade brännboll. Skolan började 8 eller halv nio på morgonen och slutade klockan 15 eller 15.30. Dom gick sex dagar i veckan. Man var 7 år när man började skolan och man var 12-13 år när man slutade skolan. Det fanns inget lyse i klassrummet, istället hade dom fotogenlampa eller oljelampa. Skamvrån var längst fram till vänster. Toan var ett utedass. Skolmaterialet fick man betala själv. Man gick eller åkte skidor till skolan. Det fanns en rektor som hette Eugén Petré. Skolan lades ner omkring 1940. Sen gick man i Bäcksjö skola.

De sista eleverna i Risträsk skola omkring 1940. Fotoägare: Latikbergs skola.

Att beskriva en hembygd

Elever i länets skolor har förstas även tidigare fått i uppgift att beskriva sin hembygd. Oftast har kanske texterna gått förlorade, men ibland har de räddats åt eftervärlden genom att publiceras i skoltidningar eller bevaras i arkiv. I det följande presenteras en översikt av elevarbeten från Vindelns folkhögskola samt två nyare hembygdsböcker skrivna och utgivna av lärare avsedda för skolbruk.

De blå böckerna

"De blå böckerna", så kallade Carl Segerståhl, lärare och sedermera rektor vid Vindelns folkhögskola, de skrivhäften som eleverna skrev in sina uppsatser i. I namnet ligger måhända en skämtsam anspelning på Strindsbergs Blå bok och därmed på författarambitioner, men för alla oss som skrev uppsatser i skolan i blå häften med glest linjerade rader – med eller utan läskapper och lutningspapper – känns benämningen helt naturlig, och man behöver inte alls associera till Strindberg.

Vindelns folkhögskola grundades 1905. Det är den äldsta folkhögskolan i Västerbottens län, men å andra sidan var vårt län sist i Sverige med att inrätta en folkhögskola. Som så många andra folkhögskolor gav den under lång tid ungdom från landsbygden tillgång till högre studier, som annars länge var förbehållna stadsungdom, framför allt från bättre bemedlade familjer.

År 1929 kom Carl Segerståhl till Vindelns folkhögskola. Han hade erfarenheter från ett par år på Håla folkhögskola i Ådalen. Dessförinnan hade han tagit en fil.kand.-examen i Lund i folklivsforskning, arkeologi, religionshistoria och nationalekonomi. Under sin studietid i början av 1920-talet hade han arbetat som amanuens på Kulturen i Lund, och han var där medar-

betare till dåvarande docenten, den kände folkloristen C. W. von Sydow.

Carl Segerståhl hade bara tänkt att stanna något år i Vindeln, men han gifte sig med en folkskollärarynna, Elisabet Söderblom, dotter till en jordbrukskonsulent i Vindeln, Johan Söderblom, bror till ärkebiskop Nathan Söderblom. Elisabet var liksom Carl mycket intresserad av den folkliga kulturen. Han kom att bli kvar som lärare vid Vindelns folkhögskola fram till 1948 och från detta år fram till sin död i maj 1958 som skolans rektor.

I "De blå böckerna" fanns alltså elevuppsatser i vitt skilda ämnen, skrivna mellan ca 1930 och 1963. Till stor del finns dessa texter bevarade till eftervärlden, i huvudsak på tre ställen:

1. I *Dialekt- ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå* (DAUM). Över sexhundra uppsatser kopierades i mitten av sjuttioalet genom dåvarande rektor Viking Winbäcks försorg och införlivades med DAUM:s samlingar. De är insorterade efter informantens (i de här fallen: uppsatsskrivarens) hemsöcken och hemby. En del av originalen fick skribenterna tillbaka.

2. I *Västerbottens läns landstings arkiv*. Där återfinns två kapslar innehållande ringpärmar med handskrivna uppsatser, häften där de blå omslagen är borttagna för

att innehållet ska vara lättare att hantera och sätta in i ringpärmar. Den ena pärmen har rubriken Folkminnesuppteckningar 1933–55, den andra Elevuppsatser 1943–50, alla på ämnet "Vad folkhögskolan betytt för mig" och liknande formuleringar. Huvuddelen av detta material, men alls inte allt, finns redan kopierat på DAUM.

3. I tidskriften *Vindelns*, årgångarna 1933–63. (Se sid. 40). Redan i tidskriftens första nummer, nr 1/1933, omnämns "De blå böckerna". Gamla elever uppmanades att skicka in uppsatser som de skrev, när de gick på folkhögskolan. Rubriken "Ur de blå böckerna" återkommer i nästan varje nummer under åren före 1940, medan den därefter förekommer mera sporadiskt. Sista gången är 1963.

De uppsatser som finns återgivna i *Vindelns* 1933–63 är skrivna om så vitt skilda ämnen som "Konsten att åka skidor" och "Första hjälpen vid olycksfall." Ett särskilt från 1940-talet och framåt återkommande ämne är "Vad folkhögskolan betytt för mig."

"Sen gammalt i världen"

Många av uppsatserna under rubriken "Ur de blå böckerna" har kulturhistoriskt intresse, men i de första fem årgångarna av *Vindelns* återfinns etnologiskt och folkloristiskt material från uppsatserna främst under rubriken "Sen gammalt i världen". I nr 4/1933 publicerades ett antal västerbottniska ordstäv och dessutom en uppsats om skrock och vidskepelse, bl.a. om jorddragning, av Ernst Berggren, elev 1930–32. I en ingress till dessa första bidrag i tidskriften *Vindelns* påpekades, att skolan hade ett folkminnesarkiv redan från skolans första år, ett arkiv som "ökats ut med uppteckningar av skolans elever." Under rubriken "Sen gammalt i världen" återfinns vidare i nr 1/1934 ännu en samling ordstäv och ordspråk samt en uppsats om öknamn på byar. I nr 1/1936 hittar man fyra sidor om ett "gräftkalas" efter ett "gemensamhetsarbete" beskrivet av John Nilsson. I nr 2/1936 berättar Edla Nilsson om ett byoriginal under rubriken "En mörk bild", och Greta Nyström återberättar en vittersägen i samma nummer. Sista gången rubriken "Sen gammalt i världen" används är i nr 2/1937, där Ernst Berggren berättar om Renfors bys

första bebyggelse, och Agda Johansson har en uppsats med titeln "Från Degeröns första tid."

Berättelser ur arbetslivet

Under huvudrubriken "Ur de blå böckerna" hittar man naturligtvis en rad uppsatser av begränsat läsvärde, men bland dem finns också en hel del som fortfarande är av stort intresse, t.ex. beskrivningar från arbetslivet. I *Vindelns* nr 3/1933 berättar Birger Lindgren om tjärbränning, och i nr 2/1934 finns en uppsats av John Olovsson med rubriken "När jag var getare". Om jordbruk och fiske skriver Harald Lundqvist i nr 1/1935. Om egna erfarenheter av timmerflottning berättar Thure Hansson i nr 1/1939 och Karl Johansson i nr 2/1944. Om slätterarbete kan man läsa i nr 1/1939, och om myrslätter skriver Margareta Engman i nr 1/1951. En annan typ av uppsatser som fortfarande är läsvärda är beskrivningar av originella människor, t.ex. i nr 1/1935, där Gudrun Lundgren skriver om "Original där hemma", i nr 2/1943, "Ett original – en kärngubbe" av Eva-Alice Johansson och i nr 1/1947, där Olov Andersson har en uppsats om "Gam-Johan".

Till slut ett axplock av ytterligare några elevuppsatser under rubriken "Ur de blå böckerna" i *Vindelns*, som är värda att uppmärksamma: "Vittra" av Richard Nilsson i nr 3/1942, (han var elev redan 1906–07, och blev ombedd att skriva för *Vindelns*), "Ordstäv och ordspråk" i nr 1/1951, där även Thorborg Gebart bidrar med en uppsats om vidskepelse och vittra. Om vittra handlar även en uppsats av Birgit Arklöf i nr 2/1956 samt ett par uppsatser i nr 3/1959 av Göta Eriksson och Inger Jönsson. I nr 1/1948 finns en uppsats med titeln "En sägen från min hembygd och förhållandet samer – nybyggare." Sven O. Fredriksson skriver i nr 1/1957 "Om ryssarnas framfart i min hembygd i början av 1800-talet", och där beskrivs hur ryssarna tog sin tillflykt till en grotta vid Finnorsfallet.

Heder åt Carl Segerståhl, som räddade så värdefullt material till eftervärlden genom "De blå böckerna"!

Anders Lundström

I Västerbotten 1979 finns mer att läsa om Carl Segerståhl och Degerforsbygden.

"Vindelns" – en livskraftig tidskrift

År 1933 startade Carl Segerståhl en tidskrift, som fick namnet *Vindelns*. Den skulle vara en förbindelselänk mellan folkhögskolan och elevförbundet, en förening för f.d. elever. Ända in på 50-talet kom skolans elever huvudsakligen från landsbygden i Västerbotten, inte minst från Degerfors socken. För att sprida tidskriften organiserade Carl Segerståhl lokala ombud i varje större by i Degerfors och även i övriga socknar i Västerbotten. Ombuden skulle söka upp gamla elever och förmå dem att prenumerera på tidskriften, som också stöddes finansiellt av företag i länet och särskilt i Vindelns genom annonser.

I den programförklaring som redaktionen formulerade i tidskriften *Vindelns* första nummer, nr 1/1933, heter det:

"Förutom minnen och erinringar, uppgifter om vår skolas utveckling och liv, om f.d. elever och deras öden och förhållanden, vill vi att tidskriften skall innehålla uppsatser av kulturhistoriskt, litterärt, socialt och över huvud taget allmänbildande innehåll."

Tidskriften gavs ut fyra gånger om året och utkom utan avbrott i 33 år. Det sista numret var nr 4/1965. Sidantalet varierade mellan 30 och 40 i A5-format. Fullständiga inbundna årgångar av *Vindelns* finns bl.a. i folkhögskolans bibliotek, på biblioteket i Vindelns, i Västerbottenssamlingen på stadsbiblioteket i Umeå och i Västerbottens museum i Umeå.

Redaktör för *Vindelns* under de första fem åren var Carl Segerståhl. Mellan 1938 och 1958 var han dess ansvarige utgivare.

Flera av de artiklar som Carl Segerståhl redigerade och skrev under sin tid som redaktör har direkt anknytning till hans vida kulturella intressen. Redan i nr 2/1933 finns en artikel av hans forne lärare, lundaforskaren C.W. von Sydow, med titeln "Våra folkminnen och betydelsen av deras insamling". I denna artikel heter det bl.a. att "man måste ägna lika mycket uppmärksamhet åt folkminnena som åt fornfynden." Han menade

att det låg i "den högre kulturens intresse" att bevara "allmogekulturen", och han betonade vikten av att insamlingsarbetet bedrevs med största kraft: "Vi måste ha medarbetare i varje socken, i varje by."

Under 1930-talet publicerades också bl.a. en samling ordstäv från Västerbotten, upptecknade av elever vid folkhögskolan. I en artikel i nr 3/1937 skrev Carl Segerståhl om bakgrunden till tillkomsten av Degerfors bygdegårdsförening och bygdegården, hans kanske främsta insats för Vindelnsbygden.

Tidskriftens karaktär under åren beroende på tidsfaktorerna och på redaktörernas intressen. Kulturhistoria och folklivsforskning fick ett markant utrymme under Carl Segerståhls redaktörstid, och i viss mån även under åren 1939–53, då Bertil Sandström var redaktör. Författaren Lars Englund var lärare vid folkhögskolan under 50-talet till sin död 1959. Under de år han var redaktör för *Vindelns*, 1954–58, publicerades många skönlitterära texter av hög kvalitet. Detta gäller inte minst dikter av honom själv. Flera av Lars Englunds diktsamlingar recenserades i *Vindelns* av Jacques Tersmeden. Denne började som lärare på Vindelns folkhögskola i mitten av 1950-talet. Ambitiösa artiklar om konst och konstnärer dominerade de sista sex åren, 1960–65, då Jacques Tersmeden var redaktör för tidskriften.

Redaktionens förhoppningar i det första numret av *Vindelns* 1933 om ett allmänbildande innehåll kan utan vidare sägas ha infriats. Mycket får i dag läsas med historiska glasögon, men det finns en hel del att vaska fram som fortfarande är av värde och av intresse i dessa 33 årgångar.

Tidskriften *Vindelns* i allmänhet och Carl Segerståhl i synnerhet inspirerade också till ännu en tidskrift från Vindelns, nämligen *Degerfors socken förr och nu*, som gavs ut 1955–67 av "lärarkåren i Degerfors kommun" med Halvar Bergström som redaktör. Även denna tidskrift innehöll artiklar om kulturhistoria och

folkloristik, framför allt med anknytning till Degerfors socken.

Ännu en tidskrift, nämligen *Röster från Vindeln*, som hittills utkommit med 18 nummer sedan 1986 med Martina Nilsson som initiativtagare och med Sven Erik Andersson som redaktör, fullföljer traditioner från

tidskriften *Vindeln*. Förutom skönlitterära texter av amatörskrivare från Vindeln finner man i denna tidskrift i A4-format en rad artiklar med kulturhistoriskt, etnologiskt och folkloristiskt innehåll.

Anders Lundström

”Dokumentation är det förgångnas framtid”

Hur uppstår hembygdskärlek? När börjar man kalla sig själv umebo, vilhelminabo eller byskebo? Det frågar man sig när man kommer i kontakt med människor som engagerar sig mer än andra i en ords historia. Personen behöver inte alls vara född på platsen, utan intresset för en bostadsort kan ha väckts på annat sätt.

Många människor som kommit utifrån till en ort har andra ögon att se med, det vardagliga blir betydelsefullt, får kanhända en annan mening. Har man dessutom en pedagogisk uppgift i livet är saken mera självklar; det gäller även att förmedla ett försvinnande kulturarv innan det är för sent!

En träbit från 1793

Från 1957 till 1985 var Inga-lill Andersson prästfru och lärare i Byske. Hon har där tjänstgjort som lärare på deltid till 1985, då familjen flyttade till Skellefteå. Under de följande tio åren pendlade hon till Byskeskolan fram till pensioneringen. Hon är född och uppvuxen i Stockholm, och har bott och arbetat som lärare i Visträsk, Granö och Luleå. Hon har efter sina många år i Byske och sitt stora intresse för lokalhistoria blivit förklarad som en riktig byskebo. Hon blev nämligen utsedd till Årets Byskebo 1981.

Inga-lill har genom åren undervisat många elever om Byskes historia och gör så gärna än idag även om hon numera är bosatt i Skellefteå. När hon ändå ibland föreslår att lärarna i Byske kan ta hand om undervisningen själva – de arbetar ju ändå där – får hon ofta svaret: – Ja, men du är ju byskebo!

Allt började när Inga-lill och hennes man kyrkoherde Gunnar Andersson, 1968 flyttade in i den stora timrade prästgården, byggd 1920. På vinden hittade hon en timmerbit med årtal 1793 och initialerna JNS inristade. Intresset för historisk forskning var väckt! Under alla år i Byske kom Inga-lill att samla in gamla fotografier, tidningsartiklar, äldre dokument och minnen. Hon tog även initiativet till att katalogisera och bidra till uppordnandet av en samling verktyg från kopparslagare, urmakare och andra nedlagda ”verkstäder”. Lorentz Hartman hade tillvaratagit de flesta av dessa föremål, som så småningom blev Byske hantverksmuseum.

Skolmuseisamling

Hon har även samlat in en del äldre skolmaterial när det har varit i riskzonen att kastas. Allt i förhoppning om att materialet ska tas till vara och visas för byskeborna, som i olika skeden har varit med om att använda sakerna. Skolmuseet är tyvärr för närvarande nerpackat i lådor och har flyttats mer än en gång på grund av att man behövt utrymmen till förvaring och undervisning.

En dröm som Inga-lill har är att skolsakerna kan få visa sig och sina berättelser i den gamla sockenstugan, som en gång faktiskt hyste skolundervisningen i Byske. Vi kan bara hoppas att den drömmen förverkligas. Det finns ännu få uppordnade skolsamlingar i Västerbottens län. Inför 150-årsjubileet av den svenska folkskolan gjordes utställningar i både läns museet och Skellefteå museum och det kunde konstateras att många luckor

Inga-lill Andersson i skolmuseisamlingen. Foto: Ulf Johansson, Norra Västerbotten.

finns i museisamlingarna. Lån gjordes då från skolsamlingar i t.ex. Vilhelmina, Lycksele och Byske!

"Dokumentation är det förgångnas framtid" har blivit Inga-lill Anderssons motto. Och varje samhälle borde naturligtvis ta ansvar för att viktig dokumenta-

tion utförs. Annars har vi snart glömt samhällets utveckling på olika områden.

Fotoinsamling blev Bilderbok från Byske

En stor del av de fotografier som Inga-lill lånat och låtit kopiera sammanställde hon i början av 1991 till en Bilderbok om Byske. Innehållet är till största delen en beskrivning av utvecklingen i Byske samhälle. Flera av kapitlen handlar om kyrkohistorien, vilken ju också förr utgjorde en viktigare del av tillvaron än nu. Inga-lills lektioner i hembygds-kunskap på högstadiet börjar också med ett studiebesök i kyrkan, när eleverna får ta del av kyrkans historia och lära om personer i bygden som på olika sätt har verkat i kyrkan. Därefter får de under nästa lektion lära sig om Byskes historia genom att studera foton och text i boken. Det är Inga-lills förhoppning att boken ska användas som hembygdsbok både i skola och hem.

Det finns betydligt fler fotografier från Byske i förvar hos Inga-lill än vad som ingår i boken. Tid och ekonomi avgör om det kan bli ännu en bok.

Skoltävlingar om att beskriva hembygden 1996

Höstterminen 1995 inbjöds grundskolor i Västerbottens län att delta i en tävling med anledning av Hembygdens År 1996. De tre olika stadierna fick olika uppgifter:

Nils reser i Västerbotten (lågstadiet)

Uppgift: Visa med en bild i valfri teknik hur Nils flög, landade och upptäckte Västerbotten.

Gör det Selma inte gjorde! Berätta för Nils om platsen där du bor! (mellanstadiet)

Uppgift: Skriv en text om platsen där du bor. Vad skulle Nils upptäcka om han landade hos dig idag?

1906 – 1996 Vad har hänt? (högstadiet)

Uppgift: Beskriv i stora drag utvecklingen av något i din närmiljö från ca 1906 fram till idag.

Många bidrag kom till hembygdsförbundets kansli före jul. I januari började juryarbetet med att läsa och bedöma alla bidrag.

Vid pressläggningen av detta nummer var bedömningen ännu inte klar, varför vi återkommer i nästa nummer av Västerbotten med redovisning av vinnare och vinnande bidrag. Prisutdelning beräknas ske i slutet av mars.

En utställning, *Nils Holgersson landar i länet*, som visar alla bidrag öppnas i läns museet den 14 april. Under sommaren och hösten kommer den att visas på andra platser i länet.

När – femton noveller om händelser i Norsjöbygden

I boken *När – femton noveller från norra Norrland* berättar Kurt Hugosson, lärare i svenska och samhällsorienterande ämnen i Norsjö, om ett antal händelser som ägt rum i bygden under perioden 1851–1944.

Novellerna är alla av dokumentär art, dvs tidsangivelser och namn stämmer utom i ett fall. Varje novell bygger på en verklig händelse, men en novellförfattare har förstås frihet att brodera ut så att stämning och

spänning skapas. Det har Hugosson åstadkommit med sin bok, vars främsta målgrupp är högstadiungdomar.

Till novellsamlingen hör nämligen ett häfte med samtalsfrågor och studieuppgifter. Tanken är att eleverna efter det att de läst berättelserna ska känna sig inspirerade att söka vidare och få mer historiska fakta.

Den läsare som är intresserad av att veta mer kan kontakta Kurt Hugosson i Norsjö, tel 0918/ 10442.

Utdrag ur novellen Träflisan:

Svea har insjuknat där hon tjänar som piga och söker sig till hemgården mitt i natten.

--- Därhemma blev det stor uppståndelse när Svea kom hem klockan fem på morgonen och visade upp sin svullna arm för föräldrarna. Alla förstod att hon måste till läkare. Farbrodern Reinhold i granngården upptäckte när han steg upp att det var ljust i alla fönster hos sin bror, så han kom över och vid åsynen av armen föreslog han att en varm dekokt av malen rödtegelsten och linolja skulle lindra smärtan, men Sveas tillstånd antydde att det var bråttom med att komma till läkare, den fanns 25 km bort, och dessutom var märren för dåligt skodd för en så hastig färd på isiga vintervägar.

Under en intensiv hovslagarstund blev märren skodd av Carl och Reinhold. Under tiden drogs risslan fram, Svea bäddades ner och så kunde färden mot Norsjö startas med storebror Harald vid tömmarna.

Hugo hade just låst upp entrédörren till Wallins diversehandel där han arbetade som bodbiträde, när hästskjutsen svängde upp framför bron. Harald berättade för sin bror om den svåra situationen. Nu fick Hugo ta hand om märren medan Svea och Harald besökte doktorn. Han tog märren ur

skaklarna, lyfte av seldonet, torkade av den svettiga märren med halm och ställde in den i stallet intill affären.

Han tänkte med oro på sin syster, gick in i affären, ställde sig rådvill bakom disken och hoppades innerligt att läkaren skulle förstå vad det handlade om.

Den unge läkaren på sjukstugan insåg omedelbart vad det gällde, men han förstod också att flickan måste till lasarettet i Skellefteå.

Han förklarade situationen för Harald och berättade att om de omedelbart åkte iväg, så skulle de hinna det tåg i Bastuträsk som gick till Skellefteå mitt på dagen.

När Harald kom tillbaka till Wallins affär för att hämta häst och rissla menade Hugo, som hade kört många gånger till Bastuträsk när han var skjutsdräng på Prästudden, att Harald aldrig skulle hinna till tåget i tid. Men vad fanns att göra? Om de inte hann måste de helt enkelt bara fortsätta med häst ner till lasarettet. Märren togs så ur stallet och selades på. Hugo hjälpte till med skaklarna och bröderna skildes åt.

Vid sjukstugan bäddades Svea återigen ner mellan fällarna. Märren förstod på något underligt sätt att det var bråttom, för nu blev det en hastig färd. Risslan slängde på den isiga vägen och hästhovarna slog ibland upp hårda isklumpar mot risslans främre del, men Harald släppte bara efter på tömmarna och lät märren springa än hastigare. ---

Exempel på bokens samtalsfrågor:

- Hur fungerar en hinkflöjel?
- När kom järnvägen till Bastuträsk?
- När fick centralorten i din hemkommun egen läkare?
- När blev armbandsur vanliga?

Exempel på studieuppgifter:

- Berätta om seldon
- Sök fram fakta om pigornas arbete och situation.
- Hur går det till att sko en häst?
- Vad hände ute i världen 1925?

Tinget i sig

För vår serie om kulturhistoriska föremål i hembygdsgårdar har vi denna gång fått bidrag av några elever på slöjdlinjen vid Vindelns folkhögskola. De har under höstterminen ägnat tid åt att välja ut ett föremål som fascinerat dem för att teckna av och beskriva det.

Trasmattan

Klippta vardagsminnen
nystade dansbaneminnen
vävda arbetsminnen
En bok utan ord

Mötet foten trasmattan
mötet tassen trasmattan
Ytan hundkroppen väljer,
inte golvets kalla hårda,
utan solstrimmans gyllene tråd

Av hävd ett kvinnogöra
En lek, en mosaik
siden sammet trasa lump
En färgfläta
som skuras vid insjöbryggan
läggs på såpdoftande golv

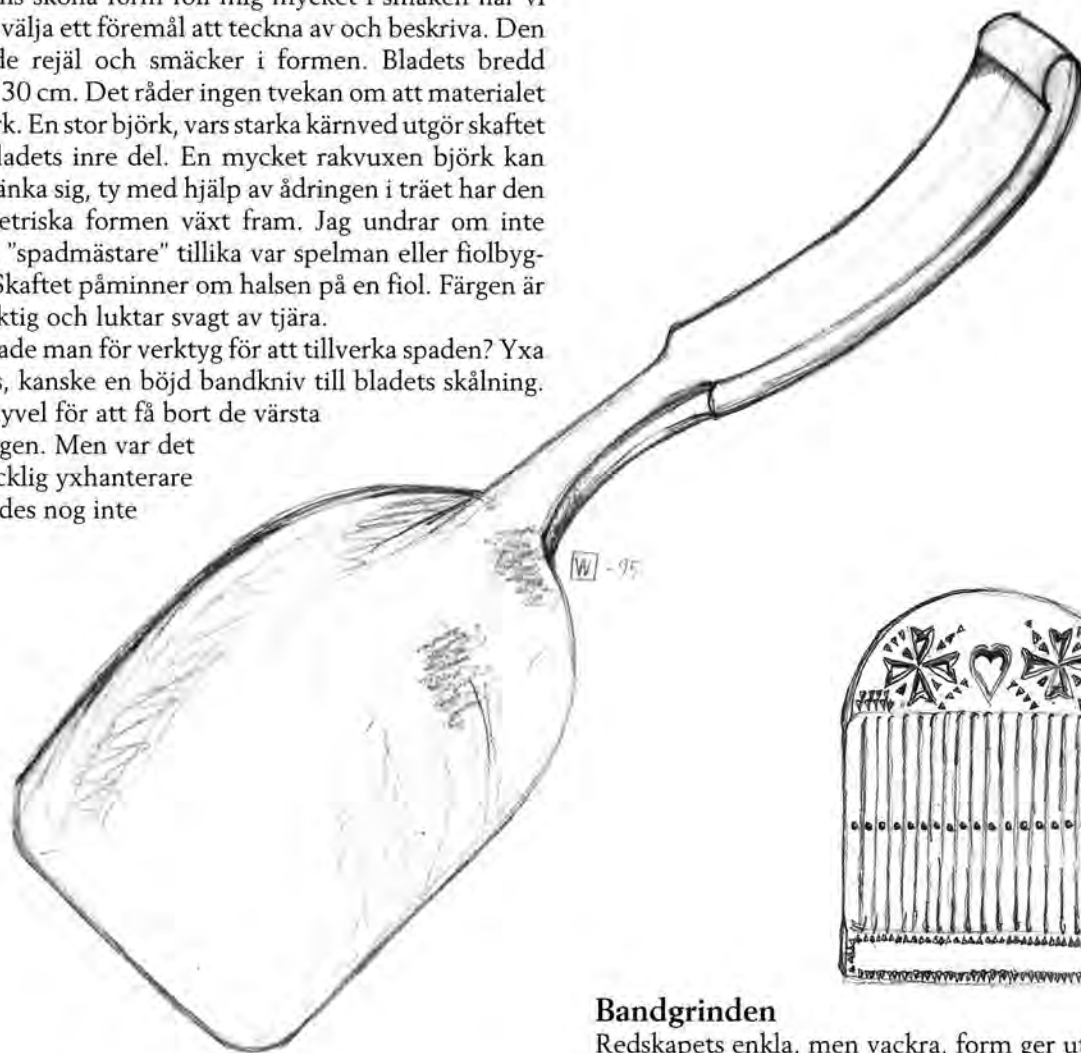
för att slitas
ännu en gång
för att brukas
ännu en gång

Rose-Marie Törnqvist

Spaden

Spadens sköna form föll mig mycket i smaken när vi skulle välja ett föremål att teckna av och beskriva. Den är både rejäl och smäcker i formen. Bladets bredd mäter 30 cm. Det råder ingen tvekan om att materialet är björk. En stor björk, vars starka kärnved utgör skaftet och bladets inre del. En mycket rakvuxen björk kan man tänka sig, ty med hjälp av ådringen i träet har den symmetriska formen växt fram. Jag undrar om inte denne "spadmästare" tillika var spelman eller fiolbyggare. Skaftet påminner om halsen på en fiol. Färgen är brunaktig och luktar svagt av tjära.

Vad hade man för verktyg för att tillverka spaden? Yxa förstås, kanske en böjd bandkniv till bladets skålning. Spånhyvel för att få bort de värsta yxhuggen. Men var det en skicklig yxhanterare behövdes nog inte

det. Detta är ingen spade man grävde med. Jag tror denna typ användes till spannmål. Den har fått några rejäla märken och en spricka i nedre kanten, men i övrigt har tidens tand gått varsamt fram. Jag hoppas den får leva länge till så att även våra efterkommande kan få avnjuta detta förädlade stycke.

Ann-Mari Wadman

Bandgrinden

Redskapets enkla, men vackra, form ger utrymme för dekorationer, ofta i form av träskärning och måleri. Tidens nötning vittnar om gedigen användning. Det är inte svårt att se framför sig hur kvinnorna samlades framför elden, när barnen lagts och dagen tystnat, för att väva band till nytta och nöje, till vardag och fest. Trådarna som skickligt formades till vackra band ackompanjerat av lågmälda kvinnoröster.

Jasmine Smedberg

”Ett museum bör vara en levande institution”

– om länets museer och skolan

Under ett halvt sekel har museipedagogiken utvecklats i länets tre största museer: Västerbottens museum, Skellefteå museum och Skogsmuseet i Lycksele. Här berättar museerna om sin pedagogiska verksamhet. Många aktiviteter av denna sort kan med fördel arrangeras i hembygdsgårdarnas miljöer!

Länsmuseet och skolan

I sitt högtidstal vid invigningen av Länsmuseet i Umeå den 17 juli 1943 klagjorde och betonade riksantikvarien Sigurd Curman vikten och värdet av ett museums pedagogiska verksamhet:

Ett svenskt landskaps- eller länsmuseum är numera ett viktigt och verksamt kulturcentrum inom sitt område, oumbärligt såsom undervisningsanstalt, dit skolor och studiecirkelar söka sig för att få det konkreta underlaget för sin undervisning, efterlängtat såsom andlig rekreationsplats, dit man flyr undan vardagens jäkt för att bland minnena från framfarna släkten finna en stunds avspänning och omväxling, nödvändigt som kunskaps- och energikälla, dit stadens fäder och landsbygdens stöttepinnar gå för att rådföra sig i de kulturella och estetiska frågor, som så ofta äro förknippade med praktiska företag både i staden och på landsbygden.

Tyvärre hör man stundom även bland i övrigt mycket förnuftigt folk den egendomliga meningen uttalas, att ett museum, som fått sina lokaler klara och sina samlingar uppordnade däri, väl egentligen inte längre behöver något ytterligare anslag än möjligen det, som kräves för städning och vakhållning. Det är ju färdigt!

– Ack ja, sådana ”färdiga” museer ha vi haft många av här i landet under en nyss svunnen period. Men vem hade någon verklig glädje eller tillfredsställelse av ett dylikt, mer eller mindre välordnat föremålmagasin, ty något annat är icke ett sådant ”färdigt” museum? Möjligen gläder det en eller annan inbiten vetenskapsman, men inte den stora allmänheten. Ett sådant museum besöker man en gång, säger kanske – av rädsla för att synas okulturell – att det var ”mycket intressant”, men tycker i själ och hjärta, att det var ganska tråkigt. Vilket är alldeles sant. Allt, som är stillastående och stagnerat, förlorar sin ursprungliga dragningskraft. Frisk grönska bär endast det levande trädet, som växer och förändras. Så förhåller det sig också med museer.

Ett kulturhistoriskt museums uppgift är att vara en levande institution, som genom föremålens sakkunniga bearbetning, konservering, uppställning och beskrivning tillvaratar dessas värde och genom deras insättande i större sammanhang gör föremålen förståeliga som länkar i en levande utveckling, ej som lösryckta kuriositeter. Ett museum skall genom systematiska undersökningar och insam-

lingar ute i bygderna söka lösa bestämda problem, det ska genom föreläsningar och demonstrationer göra sina samlingar förståeliga för den stora allmänheten, särskilt för skolungdomen. Det ska genom ofta anordnade tillfälliga specialutställningar möjliggöra växande studier för de intresserade. Då först blir ett museum vad det kan och bör vara, en levande institution, ej ett mausoleum över det förflutna. Då först främjar det på ett effektivt sätt kunskapen om och förståelsen för hembygdens och därmed också fäderneslandets utvecklingshistoria och blir en folklig bildningsanstalt i ordets rätta bemärkelse.

Curman var framsynt – under efterkrigstiden har det pedagogiska området blivit allt viktigare i museernas arbete. Inte minst Västerbottens museum har aktivt medverkat till museipedagogikens utveckling.

I en undersökning som övningsläraren vid seminariet i Göteborg, L. Gottfrid Sjöholm, gjorde 1943 om samverkan mellan museum och skola, redovisad i Skola och samhälle, tidskrift för uppfostran och undervisning, häfte 4-5, 1944, vittnar intendenten i det nyöppnade länsmuseet redan om skolans intresse:

Barnen äro mera intresserade än lärarna: Lärarna vill se hela museet på en gång 'så är det gjort', eleverna äro tacksamma för detaljer, uppskatta alltid skildringen av 'människan kring föremålet'. Efter visningen på 1 1/2 timme har många elever bett att få gå kvar och 'titta mera'.

Intendenten har som önskemål att klasserna i hembygdsundervisningen skulle göra minst ett museibesök varje termin. Vidare att klasserna vid besöket skulle få studera en avdelning i taget och i studierummet *med fingrarna* få undersöka föremålen, rita av någon sak samt skriva en liten uppsats om avdelningen.

Drygt 15 år senare konstateras i styrelseberättelsen att museet i allt högre grad används som åskådnings- och undervisningsanstalt. Länsmuseet har 1959 17.201 besökare varav 7.701 är skolbarn. Allt fler utflykter till museet görs från skolor runt om i länet.

Museet erbjöd vid denna tid en visningsverksamhet som behandlade bl.a. följande teman: länets forntid,

skolhistoria, jordbruk, skogsbruk, industri, handel och sjöfart, Umeå stad i äldre tider, samernas kultur, textil slöjd och hembygdsvård.

1960-talets ändrade arbetssätt i skolan fick följder för museipedagogiken. Eleverna var vana vid ett aktivt arbetssätt och grupparbete var högsta mode. Museet måste anpassa sina arbetsmetoder därefter.

En rad vandringsutställningar om aktuella ämnen och skollådor producerades för skolorna och turnéades. Det var t.ex. Landskap i förvandling, Skogsbrukets utveckling, Västerbottens forntid med nya fakta efter alla aktuella utgrävningar längs de reglerade älvarna.

Pedagogiska basutställningar

Under 1970-talet inleddes arbetet med en förnyelse av de kulturhistoriska utställningarna. Skolan sågs som en av de viktigaste målgrupperna och därför ingick lärare i den referensgrupp, som arbetade med att planera innehållet.

Självva termen "basutställning" som då lanserades hade pedagogisk innebörd. Den skulle signalera att

Tre elever studerar skomakarens verkstad i basutställningen om Umeå stad. Foto: Britta M Lundgren, Västerbottens museum.

utställningen erbjöd en utvecklings- och fördjupningsbar kulturhistorisk kunskapsbas som utgångspunkt i skolarbetet. Men den skulle också vara föränderlig i takt med att ny kunskap tillkom – till skillnad från de av skolan ofta kritiserade oföränderliga, stillastående permanenta utställningarna. En museilektor, Göran Carlsson, anställdes 1977 efter att ha varit projektanställd i många år. Fyra stora basutställningar byggdes under perioden 1975-84 där barn och vuxna kunde ta del av den västerbottniska kulturhistorien genom modeller, miljöer, foton, föremål, film, fördjupningstexter. Hantverksaktiviteter och kurser kompletterade det pedagogiska programmet.

I början av 1970-talet hade *Minimus*, barnens egen verkstad, startat samt en omfattande slöjdkursverksamhet för vuxna.

påSpaning

På Spaning-logon är symbolen för skolverksamheten i läns museet. Eleverna är spanare i en förgången tid och kan fördjupa sig i många olika teman. Skolprogrammets utbud är kopplade till de ämnesområden man behandlar inom respektive årskurs i grundskolan. För särskola och gymnasium finns även särskilda program. Skräddarsydda temadagar med olika aktiviteter erbjuds.

Utställningen om sopor berättade bl.a. om husmödrarnas hushåll på 1930-talet. Foto: Stellan Wengelin.

Tillfälliga utställningar, som riktar uppmärksamheten på nutidsproblem i närmiljön och där den historiska dimensionen hela tiden lyfts fram, produceras med barn och ungdom som målgrupp. Ett exempel är vandringsutställningen *Det finns ett nu – vad blir det för ett sedan?* Med en familjs veckosopmängd som utgångspunkt visade vi hur förpackning, sophantering och hushållning skötts i äldre generationers vardag och hur vi idag med kraftigt ökande sopmängder arbetar med miljöfrågor i kommuner, organisationer och som privatpersoner. Ett annat exempel är vandringsutställningen *Bottniska viken upp och ner!* Där samarbetade museet med marinbiologer och presenterade livet i havet, miljötillståndet i havet och hur man går tillväga när man nu forskar om havet. Som bakgrund beskrevs hur människor har använt sig av havet och kustområdet genom tiderna. I projektet ingick även en videofilm med två tonåringar som huvudpersoner.

Lånematerial har producerats för att inspirera skolorna att undersöka ämnesområden i sin närhet. Man behöver ju inte åka till Umeå och se en utställning om exempelvis nybyggare, när det finns gott om övergivna nybyggen runt hörnet där hemma. En rad elevhäften, vissa med tillhörande lånelådor, har getts ut under åren: *Nybyggjarliv, Järnbruket i Olofsfors, Västerbottens forntid, Historien om Umeå* (med tonvikt på stadsstudier).

Utställningen om Bottniska viken handlade om hur havet nyttjats förr och om modern havsforskning.

Den gamla skolan och på Spaning i Hembygdsgården är två studieutställningar som producerats av läns museet. De kan lånas till skolan och lätt ställas ut i klassrummet. Lådorna innehåller en modell av en gammal skolsal resp. ett gammalt kök i en västerbottensgård, foton, föremål och arbetsuppgifter.

Vi vill uppmuntra elever att ta kontakt med äldre personer i bygden för att lära sig om liv och arbete förr. Hembygdsgården är då en given samlingspunkt för elever och vuxna. Temadagar och egna utställningar kan t.ex. bli resultatet av hembygdsarbetet.

Lådorna kan bokas hos museiläraren i Västerbottens museum.

Studieutställningen *På spaning i hembygdsgården* kan lätt ställas upp i klassrummet. Foto: B M Lundgren, Västerbottens museum.

Rollspel i basutställningar och miljöer

Under 1980-talet började vi i det pedagogiska arbetet använda basutställningarnas miljöer som scen. Grotteaterns projekt *Nybyggjarliv*, hade premiär för allmänheten våren 1984 för att sedan fortsätta i en särskild skolföreläsning med aktiviteter för eleverna.

"Kultur i skolan"-projekt, initierades vid samma tidpunkt av kulturdepartementet för att skolor och kulturinstitutioner skulle utveckla sitt samarbete. I läns museets projekt, *Förr var det annars*, arbetade tonåringar med rollspel i basutställningarna och lärde sig historia genom att själva skriva och iscensätta en pjäs, om händelser och liv i Västerbotten under de senaste 100 åren. Dramapedagoger anställdes under tre terminer för att tillsammans med museiläraren leda arbetet.

Fler dramaprogram har sedan dess erbjudits skolorna, både i basutställningarna och i de gamla husen på

Grotteaterns föreläsning *Nybyggjarliv* gavs i basutställningen om nybyggare under våren och hösten 1984. Foto: Kjell Lundberg.

Vi har under åren bett eleverna att skicka in teckningar och berättelser om sina upplevelser på Gammlia. Här är en teckning av "Edit" – Anna som gick i åk 3 på Forsdalaskolan i Lycksele 1991.

Gammlia, program som är möjliga att anordna även i hembygdsgårdarnas miljöer. För att ge en uppfattning om uppläggnings av sådana program följer här två detaljerade beskrivningar.

En dag i Wallmarksgården år 1900

Det är en majmorgon 1990. En buss rullar in vid läns museet på Gammlia. Passagerarna, 30 elever i åk 3-4 från en skola i en inlandskommun, har åkt i över en timme och är nu framme vid resmålet. De ska delta i *En dag i Wallmarksgården år 1900*, ett dramapedagogiskt skolprogram som i tio års tid erbjudits för låg- och mellanstadiet några veckor varje vår.

"Farmor Britta" möter vid bussen. Hon ser till att alla blir samlade och koncentrerade, att allt pick och pack kommer på rätt ställe och ger lärarna den information de behöver.

Hela gruppen promenerar upp mot gårdsgruppen. Farmor stannar upp vid portboden. Där sitter en pappersrulle instoppad i knuten. Hon vecklar ut papperet och läser en vers.

Förtrollningen börjar. Farmor berättar om gården och förklarar vad alla byggnader används till, innan hela gruppen knackar på dörren till den stora framkam-

Två flickor provar på att tvätta på gammalt vis ute på Gammlias gårdsplan. Foto: Ulf Andersson, Västerbottens museum 1988.

marstugan. Från köket hörs svaga stötar och sprak från brasan.

– Kom in! ropar någon.

– Ja, var så god och gå in och hälsa på husmor, säger farmor. Men stig för all del inte på tröskeln! Barnen kliver in och ställer sig på köksgolvet. Farmor säger åt dem att hälsa, påminner dem att bocka och niga om de inte själva kommer ihåg. Pojkarna uppmanas att ta av sig mössan.

Mor Kajsa sitter vid öppna spisen och håller en smörkärna mellan sina knän. På hällen står en järngryta med hett rykande vatten och i vaggan en bit ifrån ligger lille Oskar. Hon reser sig och torkar händerna på förklädet.

– Så mycket folk! utbrister hon förvånad. Varifrån kommer ni?

Barnen svarar sanningsenligt.

– Då har ni färdats långt! Så trevligt att ni kom förbi. Här bor jag med maken Jon, vår lille Oskar och farmor Britta. Vi har också en dräng, Albin, och en piga, Sofia. Jon och Albin är ute och arbetar med värsådden och Sofia är i lagården. Jag håller på med smöret just idag, men vi måste få visa er huset och bjuda på något. Vill ni det?

Barnen strålar av vetgirighet. De vill gärna vara med och när Kajsa frågar om de kan hjälpa till lite med några sysslor så jublar de.

Kajsa lyfter upp lille Oskar och visar hur fint lindad han är. Farmor och Kajsa diskuterar barnavård och har lite olika uppfattningar om nyttan med dihornet och stålet i vaggan. Det visar sig att farmor är lite vidskeplig och håller mycket fast vid det gamla, medan den unga frun gärna vill vara lite modernare av sig. Farmor beskriver sin rädsla för troll och bortbytingar.

Kvinnorna visar runt i köket och samtalar om allt barnen ser så att föremålen får betydelser och liv. De förstår vad möbelen "kantoret" användes till, ett mjölktråg är fyllt med mjölk och längst upp finns en hinna grädde. Kajsa förklarar hur man "ränner" mjölken och vad som sedan sker. Smörkärnan står nära till hands och Kajsa lovar att några barn ska få göra färdigt smöret senare. Ibland har separatoragenten kommit på besök och demonstrerat den senaste tekniken i mjölkhanteringen. Kajsa har varit intresserad av inköp medan farmor bromsat. Barnen har då ofta gett goda råd.

Vävstolen och snickarbänken som står i köket förevisas och Kajsa berättar om ämnena som ligger på tork på åsarna i taket. Det gäller att ta ämnet när man ser det och inte när man behöver det. På så vis är man alltid beredd att tillverka och laga sina saker. En visdom så god som någon för barn födda i slit- och slängåldern.

När Kajsa föreslår att barnen ska få se husets finaste rum blir farmor tveksam. Hon ger med sig om barnen lovar att röra sig försiktigt och absolut inte stiger på tröskeln. I storkammaren får ju egentligen inga barn gå in! Där är bara vuxna ibland, när det är husförhör, andakt eller byastämman.

Alla smyger andaktsfulla in och ser de stora väggmålningarna, kanske på ett nytt sätt märkvärdiga, eftersom sättet att skapa förväntningar är viktigt för museiläraren. Barn är tacksamma upptäckare av ting, men ibland måste vi hjälpa dem på traven i den kolossala informationsström som flödar emot dem.

Kajsa visar piporgeln som farfar låtit bygga och berättar att det inte är många familjer som har en sån fin orgel i trakten. Därför samlas man ofta här för gemensamma bönemöten.

Att för en stund leva sig in i en annan miljö än den man är van vid ger en annorlunda inblick i historien. Här samlas en barngrupp runt bordet i Wallmarksgården sedan de varit med och tillverkat smör. Foto: Stellan Wengelin, Västerbottens museum.

Farmor visar några böcker som ligger på bordet, psalmbok och katekes. Barnen får veta lite mer om hur ett husförhör går till och Kajsa och farmor berättar episoden om drängen som inte kunde svara på den enklaste fråga.

Efter denna presentation av huset, föremålen och familjelivet delar farmor ut uppgifter till barnen. Några går med Kajsa för att kärna smöret klart. När smörklimparna tagits upp ur kärnan tvättas de med kallt vatten och saltas. Några mal grovsalt. Andra följer farmor till salen där de får prova på att karda ull. Ett par flickor får sköta om Oskar. Några pojkar instrueras att hämta ved och bära in. Några får ta ut trasmattor och skaka dem. Några får tvätta kläder ute på gården.

Efter "arbetet" får barnen sitta i salen och smaka lite tunnbröd med nykärnat smör medan de vuxna dricker kaffe och fortsätter berätta om livet på gården, gammal vidskepelse och nymodigheter som skrämmer (t.ex. järnvägen) och samtidigt inger förhoppningar om framtiden.

Öronen står ut lite extra på barnen tycker vi oss märka. Och intresset för historia har förhoppningsvis ökat.

Eleverna går in i skolhuset. Skolprogrammet En skoldag 1918 på Gammlia har just startat. Foto: Stellan Wengelin, Västerbottens museum, 1988.

En skoldag 1918

Det är vår i luften. Gräset börjar skymta fram mellan de vita snöfläckarna. Det röda skolhuset på Gammlia har tinat fram och resorna i tiden ska ta sin början.

Alla barn i Västerbottens lågstadielklasser har under flera års tid fått inbjudningar att anmäla sig till ett dramapedagogiskt skolprogram om skolan förr. Varje vår (och höst) blir programmet fullbokat.

Klassen som kommer samlas först en stund i Minimus. Där berättar museiläraren lite om hur den gamla skolan fungerade och vilka regler som gällde.

Barn, som inte redan hemma klätt sig i kläder från tiden, får låna. Flickorna får förkläde och hilka, pojkarna en skärmmössa. Skärmen hamnar lätt bakåt först för att det ser tuffare ut. Själva förvandlingen sker då barnen får nya namn, namn som var vanliga 1918. I barnens öron låter de ibland märkvärdiga och lockar till skratt. För att de ska minnas sina namn och för att lärarinnan ska veta vad de heter, får barnen varsin namnlapp att fästa på kläderna. Även lärare och övriga vuxna får låna kläder och förvandlas till elever.

Museiläraren skickar iväg eleverna till skolhuset. Fröken Sparrman ringer i klockan och barnen går in. De söker upp en plats, sätter sig ner och småpratar lite spánt med varandra.

Morgonbön och psalmsång inleder skoldagen. Elever från Östermalmsskolan i Umeå 1988. Foto: Stellan Wengelin, Västerbottens museum.

– Vem har sagt att ni ska sitta ned? dundrar fröken Sparrman. Dessutom, vet ni inte att man tar av sig mössan inne i skolan? Alla reser sig snabbt, mössan dras hastigt av och det blir alldeles tyst. Lärarinnan lät sträng och hon ser också lite sträng ut, klädd i svart dräkt med vit blus till och en vacker brosch vid kragen. På fötterna har hon svarta knäppkängor. Håret är perfekt tillrättat och hennes anletsdrag helt under kontroll. Den elev som nyss skämtade om att se till att han skulle få stå i skamvrån tvekar plötsligt. Barnen ser på lärarinnan och väntar på vad som ska hända härnäst.

– Godmorgon! säger hon. Barnen svarar. Några få kommer ihåg att niga och bocka, men fröken Sparrman vill se bättre hälsningar, så proceduren görs om.

Därefter ber klassen morgonbön och sjunger en psalm innan barnen får sätta sig ned. Lärarinnan läser en sedelärande berättelse och mitt under detta smyger torparflickan Britta in. Medan klassen gått till skolhuset har museiläraren bytt om till lappade kläder och förvandlats till en elev som alltså kommer för sent. Fröken Sparrman tystnar och ser strängt på torparflickan. Sen avslutar hon sin berättelse. Det är alldeles tyst i skolhuset. Endast elden i den öppna spisen sprakar.

– Nä, Britta... Tystnaden bryts och eleverna följer spánt scenen som uppstår.

"Amanda" – Caisa – från Forsdala skickade efter sitt besök i skolan 1991 denna bild av lekar på rasten.

– Hur kommer det sig att Britta kommer för sent till skolan idag igen?

Med darrande röst förklarar Britta att far var ute i skogsarbete och mor i lagården, hon kunde bara inte lämna sina sex småsyskon ensamma. Dessutom är det så långt till skolan att det är svårt att hinna i tid. Lärarinnan ser argt på Britta och förklarar att skolan går före allt annat! Därefter förhör hon psalmversen Britta hade i bakläxa och alla barn ser medlidsamt på sin klasskamrat.

Elsa sträcker plötsligt upp handen. Elsa är klassens egen lärare som får en särskild roll i spelet. Detta känner bara Elsa själv till. Hon är dotter till en välbeställd bonde tillika nämndeman i byn och har med sig nybakat tunnbröd till lärarinnan. Fröken Sparrmans minspel som nyss var strängt byts ut mot ett leende och hon skickar ytterst vänliga hälsningar hem till Elsas far och mor. Lärarinnan frågar om det är sant, som ryktas, att nämndemans anskaffat den första telefonen i byn. Elsa berättar att så är fallet och att det går bra för lärarinnan att komma och låna telefonen. Barnen följer dialogen med stora ögon.

Därefter börjar själva undervisningen och det första ämnet på schemat är kristendom. Lärarinnan berättar under en lång stund de stora dragen ur den bibliska

historien om Abraham, Isak, Jakob och Josef och kommer så småningom in på Moses och de tio budorden. Barnen lyssnar tålmodigt. En gammal plansch framstår som ett under att titta på. En hemuppgift ges till nästa dag. Att allt tas på största allvar vittnar en kommentar från en elev: – Var kan man köpa en sån där katekes nånstans?

Nästa lektion är modersmålet. Alfabetet, läsning och skrivning ska tränas. Klassen delas i två grupper. I skolhuset finns skolbänkar för ungefär 15 elever. Resten får sitta på långbänkar längs väggarna. Lärarinnan tar fram griffeltavlor, kriter och hartassar. Hon visar även skrivböcker som eleverna kan köpa när de kan skriva riktigt vackert. Eleverna får i uppgift att skriva av en bokstavsplansch.

Den andra halvan av klassen tränar under tiden högläsning ur den nyutgivna läseboken *I Sörgården*. När alla barnen läst ett stycke var, får den sista eleven med en nigning eller bockning lämna över boken till lärarinnan. Läsningen är ett spänningsmoment som vi får anpassa till elevernas ålder. Ibland får vi hoppa över den som är blyg. Det är ju inte meningen att skrämma barnen, men de ska på olika sätt uppleva att skolan var annorlunda förr.

När det blir dags för rast, äter alla barn en medhavd matsäck (mjölk i glasflaska och ett par smörgåsar i ett pappersomslag) inne i skolsalen. Bordsbön och tystnad under måltiden gör att allt känns annorlunda. Torparflickan har förstuds väldigt lite mat i sin ryggsäck. Ibland är någon elev full av medkänsla och bjuder av sin matsäck.

Styltor och tunnband bärs ut på rasten och det blir en stunds välbehövlig rörelsefrihet. Nästan inga barn har provat tunnband förut.

Efter rasten är det dags att byta plats för att alla barn ska få sitta i en bänk och använda griffeltavlorna. Ämnet lärarinnan nu leder in eleverna på är räkning. Hon har en stunds tidsenlig huvudräkning och därefter tar hon fram räknestavarna. Barnen får i uppgift att lösa ett antal uppgifter, medan resten av klassen lär sig en vers utantill.

Den gamla skoldagen börjar sedan närma sig sitt slut. En dialog mellan Britta och lärarinnan förklarar

för barnen vad föräldrarnas skyldigheter gentemot skolan var samt begreppet ambulerande skola.

Tillbaka i Minimus tar barnen av sig lånade namn och kläder, pustar ut efter en ovanlig anspänning. De flesta tycker att det var väldigt strängt, men några upplever också en sorts arbetsro... De flesta kommenterar direkt sina upplevelser, hur Britta respektive Elsa blev behandlade, värmen från elden, bänkarnas olika utseende, hartassarnas gnissel när man suddade. Mycket var annorlunda jämfört med den egna skolvardagen.

Innan klassen åker hem igen uppmanas de att bearbeta upplevelsen ytterligare i skolan genom att skriva brev till oss. Vi har fått många fina berättelser genom åren.

Känslomässig upplevelse och förståelse

Genom att delta i dramaprogrammen får barnen en känslomässig upplevelse och förståelse för att människans situation inte alltid har varit sådan som den är idag. En helt annan vardagsverklighet visar sig för en stund och barnen är mycket närvarande. Vi har funnit att metoden lämpar sig allra bäst för åk 3-5. Ännu yngre barn kan ibland ha svårt för att skilja på verklighet och fantasi, medan 9-11-åringarna gärna deltar i rollspelet. Äldre elever kan ha en tendens att tycka att det är fånigt och förstör då stämningen med plötsliga kommentarer i nutid. Däremot har vi, som tidigare

nämnts med framgång prövat andra dramametoder med historieteman tillsammans med högstadiel elever.

Genom att själva agera i en historisk miljö tillsammans med vuxna, som i ett rollspel överför kunskap om livet förr, får barnen en unik möjlighet att uppleva historien med alla sinnen – något som är så gott som omöjligt att uppnå i det moderna klassrummet. Museernas och hembygdsgårdarnas miljöer lämpar sig väl för denna metod för hembygdsundervisning. Ett sådant levandegörande av historien är oöverträffat som läromedel med en förnuftig användning av miljöerna och när nödvändig rekvisita anskaffats, föremål och redskap som barn och vuxna får lov att själva hantera.

Minne och bildning, den statliga utredningen om museernas verksamhet 1994, anser femtio år efter Curmans tal i Umeå, att museet fortfarande har en viktig bildningsuppgift i samhället. Även om hembygdsundervisningen bytt namn så är innehållet viktigt att förmedla till nya generationer. Därvid är hembygdsgårdarna inte bara en viktig resurs – utan omistliga! – för att ge konkretion åt närmiljöns förflutna – ur vilket många spännande och fantasieggande historier kan lyftas fram.

En lokal museiutredning för länet är i skrivande stund ute på remiss. Av den kan man bl.a. hoppas att Västerbottens museer i ännu högre grad kommer att användas som kunskaps- och inspirationskälla till vidare studier i skolornas arbete.

Britta M Lundgren och Åsa Stenström

Mer att läsa om skola och hembygdsstudier:

Att göra historien levande. Kulturmiljövård 3/95.
Bygd och natur 1980 (Stadsborna, tankar kring stadsstudier).
Bygd och natur 1988 (Medsols, framtidstankar om hembygden).
Bygd och natur 1995 (Hemtrakter i stadens ljus).
Friman, Helena, Morfars hus. Om att se det förflutna. Utges under 1996.
Hökstrand, Leif och Åkerlind, Ingrid, Jakten på skräddarmästare C.F. Molander. 1990.

Larsson, Eva-Lena och Öborn, Gösta, På upptäcktsfärd i kulturlandskapet. 1991.
Läsa Landskap, en fälthandbok om svenska kulturmiljöer. Red. Nils Blomkvist. 1993.
Västerbotten 1992 (om skolhistoria)
På Spaning, elevhäften om: Nybyggerliv, Olofsfors bruk, Historien om Umeå och Västerbottens forntid. Västerbottens museum. 1980-1986.

Skellefteå museum och skolan

Dagens museiutställningar är fyllda av olika moment där besökaren kan aktiveras; luckor att öppna, titthål att kika in i eller grottor att krypande utforska. Men all denna teknik står sig slätt jämfört med en bra guide. En kunnig "reseledare" som lyfter fram, förklarar, hittar samband eller kanske berättar den där historien som inte fick plats på textskärmen.

Men ibland vill vi gå steget längre. När orden inte räcker till för att beskriva, när barnens referensramar är så annorlunda mot dem som en gång var – då måste

man ta till rollspelet. Att få krypa in i en ny identitet gör det enklare att förstå känslor och sedan behålla den kunskapen. Skellefteå museum började 1985 med rollspel i nybygget Rismyrliden för att berätta om småbrukarens liv. Vi har senare nyttjat även Kågegården, skvaltkvarnen, skolsalen och naturen för olika rollspel.

Småbrukarliv i Rismyrliden

En söndag i augusti 1985 flyttar sex entusiaster in i "fargångsstugan" i Rismyrliden. Med i bagaget finns en

Nybygget Rismyrliden, upptaget 1825 och brukat till 1967, är mycket välbevarat. Här anordnas varje år program för barn från Skellefteå kommun. Familjen Rislund tar emot och sätter alla i arbete i småbruket anno 1950. Foto: Skellefteå museum.

"Skrabbslåtter" på hösten, där "n'Leonard Rislund" håller i lien och barnen räfsar. Foto: Lorentz Johansson.

ko, tackor med lamm, grisar, fjäderfån, hund och katt. Under en vecka förvandlar vi oss till "familjen Rislund i Rismyrliden" för att ta emot daghemsbarn på dagsbesök.

I en fantastisk miljö, nybygget Rismyrliden (upptaget 1825 och i bruk till 1967), vill vi levandegöra ett småbruk från förr. Tiden är bestämd till omkring 1950, tillräckligt långt tillbaka för att vara historia och lagom nära för att hitta rekvisita. Det avskilda läget, 2,5 km från allmän väg, och den välbevarade gårdsgruppen av ofärgade hus inbjuder till rollspel. Här finns inga störande inslag av moderniteter, den sista renoveringen gjordes just i början av 1950-talet. Kan vi förmedla lite kunskap om självhushållning, djur och natur till dagens barn och få dem att stanna upp, om så bara för en dag, har vi nått vårt mål: Att låta dem möta en äldre livstil och känna förnöjsamhet med eget arbete.

Programmet har fungerat så bra att vi nu, våren 1996, planerar vår tolfte säsong på gården. Från början bestod familjen av mamma med tre söner, dotter och piga. En son finns idag kvar på gården tillsammans med en uthållig piga. Nu lejs det in pigor och drängar för att få gården att rulla, men vår och höst har vi fortfarande hjälp av alla barnen. För till Rismyrliden kommer man för att arbeta. Djurstammen har dessutom utökats med en häst och några getter.

Varje dag bussas 70-100 barn till gården. När alla anlänt är det "tut i luren", vilket betyder samling vid brunnen. Familjemedlemmarna presenteras och så går vi genom de regler som gäller – ingen gör illa djuren, vedhuggning bara när vuxna är närvarande, handtvätt efter toa, och före mjölkning, mat och bak. Barnen får lämna brunnsplatsen och vi fördelar ansvarsområden mellan ledarna.

En grupp bemannar brunnen och ser till att varmvatten finns, matsalsgänget serverar, några bakar eller bemannar vedbacke, potatisland och kastmaskin. Kossan Blenda mjölkas. I sju säsonger har hon tålmodigt låtit barnen klämma, dra, vrida eller peta på spenarna i sina försök att få ut mjölk, utan att lyfta ett ben. En lång mjölkarkö ringlar sig i lagårn och många vet bestämt att Blenda är "mamma", stora tjocka kvigan Saga är "pappa" och lilla Sida är "barn" i kofamiljen. Andra demonstrerar villigt för sina kamrater hur man lättast får ut mjölken. Ett är alla överens om; Blendas mjölk är inte av samma sort som den man köper hemma. Senare gör vi smör av Blendas mjölk.

På gårdens utespis gräddas brödet till mellanmålet, och här gäller det att stå i, så det räcker åt alla barn. Rotsaker skalas varje dag, potatis till palten för kommande dagar eller morötter till mellanmålet. Efter skalningen finns det alltid någon som vill ha skalet; favoriten är givetvis nordsvenska vallacken Juno, som villigt ställer upp för kamning och klappning. Tackorna är mer känsliga för barnens yviga rörelser och getterna med sina horn kan ju vara farliga. Här i Rismyrliden går geten på "bakhjulen" ibland och en flicka frågade var "getingarna" tagit vägen, när killingarna försvunnit ut på upptäcksfärd.

De som vill visa sin styrka har oftast hittat igen vedbacken. Här kapas och klyvs veden för att sedan läggas upp i kast för torkning. Plåster går åt, men – peppar, peppar – inga huggskador på alla år. Är det röjning på gång körs veden fram till vedbacken med häst.

Omkring klockan elva äter vi lunch – klimpmjölk, flatpalt, soppa, fil eller pölsa. Ibland hälsar fiskaren på och då serveras det strömming. Efter maten diskas alla sin tallrik och eventuella rester hamnar i grishinken.

På våren ska potatisen ner i backen, här gäller det att vara med så inte sättpotatisen rensas ren från "utskotten" innan de hamnar i fårorna. Kastmaskinen plockas fram och utsädet rensas innan det placeras i radsåningsmaskinen. Under höstveckorna tar vi upp potatis, slår kornet och gräset med lie. Vi binder kärvar som torkas på skylar. Gräset hässjas.

Som inskolningsgård för årskurs 7 har Rismyrliden även fungerat bra med sina möjligheter till praktiska sysslor. Efter förberedelser hemma åker klassen iväg med buss. På gården blir det arbete med att baka mjukkakor i bagarstugan, ta upp potatis, lada in veden eller binda kärvar. Efter middagen som ordnas av eleverna, tar man en tur runt någon av de kulturstigarna som finns i angränsande marker, och det sena kvällsprogrammet organiserat av lärarna tar vid. Nästa morgon hinner eleverna med ytterligare två arbetspass, innan det är dags för avfärd med buss och nästa inskolningsgång kommer.

Husförhör i Kågegården

Hösten 1988 fick museet liksom andra kulturinstitutioner i Skellefteå en förfrågan från lärare vid Norrhammarskolan om att ordna några program till en "kulturhalvdag" för högstadiet. Eleverna fick välja bland en rad aktiviteter, bl.a. se hur en tidning blir till, sy upp dräkter till en teaterpjäs eller lära sig hur man ljussätter en föreställning. Museet anordnade rollspel i form av ett husförhör i Kågegården. Så här lägger vi upp den för dagens tonåringar ganska ovanliga aktiviteten.

Två familjer konstrueras med barn, pigor, drängar och inhysehjon. Förhöret ska hållas hos bonden Karl Johan Johansson Lundmark och hans hustru Margareta f. Wik. Här finns även farmor och "gammelpigan". Dessa roller besätts av lärare och museipersonal. Alla förses med namn och födelsedatum. Hubert Holmström, pensionerad präst i socknen, kontaktas och han ställer villigt upp som husförhørsledare. Någon dag innan det första husförhöret ska gå av stapeln, träffas vi i Kågegården för att ge prästen den rekvisita han behöver och gå igenom uppläggningsplanen.

Före husförhöret tränar eleverna att läsa frakturstil och svara på frågor som prästen kommer att ställa. Foto: Skellefteå museum.

Före "förhöret" samlas alla elever på museet. Alla får en ny identitet med hjälp av lånade tidstypiska kläder. Museiläraren förvandlas till mor i huset och klassens lärare husfar. Gruppen vandrar över till Kågegården, där farmor och gammelpigan sitter och arbetar i fotogenlampans sken. Väl på plats ska alla lära sig "sin plats" i familjen. Alla får ett papper med namn, födelsedagsdatum, frågor och svar i förhöret samt psalmtexten. Allt är skrivet i frakturstil. Eleverna får veta lite om husförhörets roll i det gamla bondesamhället, hur viktigt det var att kunna katekesen utantill och att förhöret många gånger användes av prästen för att påtala missförhållanden på en gård. Hur en bonde som var känd i bygden för att vara hård mot sitt tjänstefolk gärna fick en fråga som rörde förhållandet till sin nästa och en ung flicka som klätt sig för vackert till husförhöret fick kommentarer om detta. Vi sjunger igenom psalmerna för att träna ögat med frakturstilen. Vi är fyra vuxna personer som delar klassen i mindre grupper (4-5 elever). Under en stund tränas läsning och att svara på frågor. Därefter är det dags att förbereda husförhöret. Pojkarna ställer fram stolar i rad, och ett litet bord för prästen. Flickorna kokar kaffe och breder smörgåsar till kalaset.

Novembermörkret har nu lagt sig över gårdsgruppen. Inne i köket sprakar veden i den öppna spisen och

Husförhöret i Kågegården har börjat. Prästen provar alla närvarandes kunskaper i läsning och ställer frågor till var och en.
Foto: Skellefteå museum.

lågorna lyser upp spishörnan. Familjerna Lundmark och Pettersson med barn, pigor, drängar och inhyses har bänkat sig i rader framför det lilla bordet med en ljusstake på. Ett dämpat mummel, fotskrap och harklingar är det enda som stör tystnaden. Så bankar någon på ytterdörren. Husfar med hustru skyndar ut i farstun för att ta emot den alla väntat på. Iklädd svart kaftan med långrock utanpå sveper prästen in genom dörren. Far och mor visar honom all vördnad och hjälper honom av med ytterplaggen. Stämningen blir allvarsam. När prästen banar sin väg fram till bordet niger och bockar alla i köket.

Mötet börjar med psalmen Si Jesu är ett tröstrikt namn och följs av bön och bibelcitrat. Så börjar uppropet enligt husförhörslängden. När man hör sitt namn ställer man sig upp, niger eller bockar och svarar ja.

– Men är det någon i denna sal, vars namn nu icke blivit uppläst? frågar prästen.

De nya drängarna och inhysesshjonen ställer sig upp, säger sina namn och var man sist bevistade ett husförhör. Prästen vill nu prova husfars kunskap i innanläs-

ning. Husfar får bibeln och försöker tyda de snirkliga bokstäverna. Det han läser har inget sammanhang. Hustrun rycker in och läser det anvisade stycket. Förhöret tar vid. Allt eftersom man klarar av sina frågor sjunker man lättad ner på stolen. Vissa kan svaren utantill. Efter bön avslutas mötet med psalmen Nu är en dag framliden. Så bänkar vi oss alla vid kaffebordet och är lyckliga över att det är ett år till nästa husförhör.

Besök hos kvarngubben

I programmet *Från Ax till kaka* vill vi visa dagens skolelever lite av den möda som småbrukarfamiljen fick lägga ner för att få mat på bordet. Utom en visning av utställningen *Möda för föda* får eleverna prova på att mala mjöl, baka bröd i bagarstugan och kärna smör.

Besöket hos kvarngubben är nog det som ger barnen mest tankeställare. De samlas utanför skvaltkvarnen där kvarngubben visar hur mjöl blir till. Alla får gräva med händerna i sädesbingen, ta ett korn mellan fingrarna och klämma ut "mjölet". Men hur ska man bära sig åt för att få ut allt mjöl ur sädeskornen med minsta

möjliga arbete? Det är inte svårt för stadsbarnen att föreslå stenar. Men sen då?

Museets stenkvarnar plockas fram. Den ena är en cirka 40 cm lång svagt urgröpt sten, där kornen läggs i fördjupningen och sedan krossas med en mindre sten. Den andra typen är en liten kvarnsten som ligger nedsänkt i en träform.

Under tidtagning får eleverna mala på dessa två kvarnstenar för att sedan köra skvaltkvarnen lika lång tid. Det malda mjölet siktas och resultatet av malningarna placeras i tre högar. Vad som är effektivast är lätt att räkna ut, men barnen förvånas över att det blir så litet. Frågor följer naturligt. Hur mycket måste man då inte mala för att kunna baka bröd? Hur länge räcker brödet? Hur många brödbak kan man göra av årets skörd? Går det att baka av allt mjöl? Vad händer om kornet fryser innan det mognat?

Historien kryper närmare när kvarngubben berättar om sina släktingar som nästan svält ihjäl under nödåren, då isen lade strax efter midsommar och ingen hjälp fanns att vänta sjövägen. En sak är säker – det slösades inte med mjölet i bagarstugan den dagen!

Siw Andersson

*Eleverna prövar att mala kornet med olika typer av handkvarnar.
Foto: Skellefteå museum.*

*"Kvarngubben" Lennart Sundqvist berättar hur en skvaltkvarn fungerar.
Foto: Skellefteå museum.*

Skogsmuseet i Lycksele och skolan

Vad menar vi med hembygden på Skogsmuseet i Lycksele? Ordet för tanken till trygghet, praktighet, historia och kanske något mossigt. Skogsmuseet som institution uppmanas att förvalta vårt arv, vi samlar och visar skogsregionens kulturhistoria. Men är den mossig och räcker det att bara förvalta arvet?

Hembygden är inte bara historia, vi lever mitt i den och den har en framtid. Alltså kan vi inte bara visa gamla ting och säga att allt var bättre förr. Det gäller att belysa sammanhangen, var vår tillvaro har sitt ursprung.

Museet skall vara en plats att diskutera hembygden historiskt, i dagsläget och inför framtiden. Utställningar och aktiviteter kring miljö och genteknik har varit några samtidsämnen som lockat många besökare.

Vad gör Skogsmuseet konkret för att lokalhistorien skall bli tillgänglig och kännas meningsfull idag? En fördel är Skogsmuseets läge på det stora hembygdsområdet, Gammlplatsen. Förutom museerna, *Huggarepoken* och *Maskinepoken*, utnyttjar vi de äldre husen, fornlämningsområdet och det lilla, men spännande naturreservatet.

En annan fördel med ett litet museum är att hela personalen är införstådd med och kan engagera sig i besöken, i enskilda och grupper som kommer.

Alla kan ta visningar, laga kolbullar och ingen knotar alltför mycket över att ta på sig sekelskifteskläder för olika aktiviteter. Vår verksamhet bygger också mycket på samarbete med personer utifrån.

Arbete för och med förskolebarn

Projektet *Lokal kultur – en pedagogisk hörnsten i arbetet med barn* startades av barnomsorgen som ville få kunskap om hur man använder sin hembygd. En projektanställd tog fram material kring den äldre kultur som avspeglas på Gammlplatsens hembygdsområde. All dagbarnspersonal kom sedan för att lära sig enkla hantverk, byggnadskick och äldre arbetsmoment.

Meningen var att de, utifrån dessa kunskaper, skulle kunna fortsätta hemma eller komma tillbaka till hembygdsområdet. Det var ett stimulerande arbete med många unga människor, som vanligtvis inte söker sig till hembygdsgården och museet. Alla kunde ta fram minnen de hört talas om från mormors eller farfars ungdom.

Nästa steg blev färdigställandet av två ullkorgar, en för daghemmen och en för dagbarnvårdarna. De stora korgarna lånas nu gärna av många andra grupper, som vill prova på att karda, spinna och tova.

Den sista etappen i projektet blev berättarstunder. De som önskade kunde komma med barnen för att lyssna till folkklivsberättelser, hämtade i utställningarna. Vi hamnade i getarskogen, bland flottargänget eller hos timmerköraren. Barnen fick efter berättelsen dramatisera samma händelser. Många små flottare och småvittror spred sig till alla vrår i museet.

Klädkammaren

En annan idé kom från ett studieförbund. Varför inte ha en historisk inriktning på en klädsömnadskurs? Tillsammans med Medborgarskolan och Arbetsförmedlingen startade museet *Klädkammaren*. Några unga kvinnor fick under sex månader sy upp kläder efter gamla förebilder. De hade dräkthistoria på schemat och gjorde studieresor till hembygdsgårdar och till länsmuseum.

Resultatet blev inte bara en populär garderob för uthyrning. De fem kvinnorna fick lära sig något utöver sömnad. De är nu förtrogna med olika samlingar, de vet hur man trollar med moderna material för att få dem tidstypiska och de har fått en inblick i museiarbete.

Vad gör vi då för ungdomarna? Vi ställer oss samma fråga som många andra i samhället och måste tyvärr svara att vi gör på tok för litet. Hittills har vi arbetat med enskilda elevers önskan eller enskilda lärares för-

I projektet Klädkammaren fick unga kvinnor under sex månader sy upp kläder efter gamla förebilder. Foto: Åsa Bertholdsson.

slag. Det har varit svårt, trots medverkan på studiedagar och utskick, att nå ut med information om den kunskapkälla museet och hembygdsgården är. Vårt utbud hörsammas bäst om någon lärare utnyttjar vad vi har på gång, dvs "mun-mot-mun" metoden är alltid effektiv.

Som museum med personal året om kan vi hyra fantastiska utställningar med god pedagogik kring svåra ämnen. Varje utställning åtföljs av visningar eller andra aktiviteter. Svårare är det att producera ett arbetsmaterial som kan användas efter besöket. Vi får det bästa gensvaret för naturvetenskapliga ämnen eller kring samhällsfrågor, men ibland väcks intresset för sent. Utställningen skall till nästa ort och många grupper blir besvikna. Det gäller att själv kontakta museet. Information kostar och pengarna läggs hellre på en bra men dyr utställning än utskick som drunknar i allt annat utbud. Den som kontaktar oss får vårt skolprogram,

Även arbetsteknik prövas vid museibesöket. Här prövar en elev hur barkspaden fungerar. Foto: Skogsmuseet.

vilket omfattar tio aktiviteter. Utifrån detta skraddar-syr vi något som passar gruppen. Det kan bli något annat än de tio alternativen, beroende på gruppens färdighet eller ledarens egna ideer.

Arbetsteknik och utställningskritik

När grupperna varit i museet en första gång och bekantat sig med skogsarbetarlivet så finns det mycket nytt att erbjuda vid nästa besök. Man kan även gå tillbaka till basutställningarna men se dem i nytt ljus. Två nya grepp har tillkommit efter förslag från lärare på gymnasiet och Komvux.

En runda blir kring ämnet arbetsteknik. Vi stannar hos skogsarbetarhustrun, timmerhuggaren, hästen och flottaren. Fysiska lagar diskuteras, vilka sedan får prövas i barknings- och sågningsmomenten ute vid kolmilan.

Kornmjölsgröt smakar bra efter storbyket. Ett skolprogram våren 1995 på Gammplatsen i Lycksele. Foto: Skogsmuseet.

En annan gång är det dags att syna utställningen som medium. Detta blir den verkliga dialogen, vilken grupp vi än går runt med. Alla tycker alltid någonting, det bygger på känsla och inga förkunskaper krävs. I entrén får de frågan: "Vart vill ni helst gå, åt vilket håll i utställningen?" Efter svaret får de följdfrågan "Varför?". Sedan går timmen fort under nya upptäckter av vad som är lyckat och vad som är mindre bra. Här får alla tillfälle att granska, men också ge förklaringar. Det är ett aktivt sätt att bekanta sig med ett nytt medium – utställningen.

Museet och hembygdsgården ger människor tillfälle att komma ut från sin invanda miljö. Det går fint att komma i stora grupper, att strosa på egen hand eller att fördjupa sig ett ämne enskilt eller några stycken tillsammans. För den vetgirige finns mycket att hämta. För den motsträvige finns något uttalat som efter en stund får honom eller henne att så smått börja intressera sig, om så bara för den tid hon är här. Vi har mycket sällan helt "nollställda grupper" då vi skiljs från dem.

Ett museum och en hembygdsgård bör användas med fantasi. Se gärna bortom det konventionella. Var-

je vår samlas högstadielklasser för att på egen hand och utan publik videofilma sin dramatisering av historien. Lycksele hembygdsgille uppläter stugorna. Miljön och den egenhändigt gjorda kostymeringen får dem att leva sig in i rollen och agera.

Skogsmuseet erbjuder än så länge tre dramaprogram. Man kan delta i en dag på bondgården för 60 år sedan, pröva stenåldersliv eller tuktas under en lektion i gamla folkskolan. Till dessa kommer man helst förberedd, men det går också bra helt utan förkunskaper. I ett rollspel vågar även de blyga visa upp sig. De sysslor vi utför kan även anpassas till vintersången och vi har då mer gott om tid för gruppen.

Medverkan av äldre

Skogsmuseet har knutit till sig en grupp av äldre människor, vilka gärna förmedlar sina erfarenheter. Under åren har de kunnat anpassa sig till olika grupper, vuxna och barn. Ingenting blir så spännande och intressant som när någon berättar om egna upplevelser. Kan man sedan visa ärren på benet efter huggarlivet eller skicka runt kaffekvarnen man själv malt på – då har

Läroardagar på Gammplatsen 1991. En grupp lärare lär sig fila och skrånka sågar. Foto: Skogsmuseet.

Här tävlar eleverna om att såga den tunnaste trissan. Foto: Skogsmuseet.

man fått den mest motsträvige att lyssna. För några ungdomar blir museet och hembygdsgården kanske det enda ställe där de möter den äldre generationen.

Under åren har vi även varit engagerade i lärarfortbildning. Antingen arbetar lärarna tillsammans med oss och våra äldre medarbetare på Gammplatsen eller så får vi ut i länet. Varje gång är det lika givande för oss. Vi påminns om att inte ta för givet att vuxna kan sin lokalhistoria, även om den inte är avlägsen. Genom att få kunskap från olika delar av länet så inser vi att vår lokalhistoria har många intressanta särdrag.

Vad vill du ha? – ge och ta!

Inledningsvis nämnde vi något om hembygdens framtid. Vår präktiga hembygd är inte så präktig längre, men det finns en framtid för den hur den än gestaltar sig. Många hembygdsgårdar visar sin framtidstro med slöjdmässor, där yngre tagit upp nya former i gamla tekniker. Man vårdar kulturminnen och ordnar hemvändardagar.

Dessa viktiga gärningar måste museerna komplettera, inte bara genom att samla in och visa. Dagens tillvaro i hembygden handlar även om fysisk och psy-

kisk miljö, ny teknik, ständigt nya ansikten och nya kulturer.

Det är vi som har det unika mediet – utställningen. Rätt utförd och rätt använd är den vida överlägsen mycket annat.

Varje år reser vår personal ut i länet, företrädesvis i inlandet. Enskilda, byar, föreningar, klasser och företag har mycket olika önskemål. Det är traditionella föredrag och exkursioner. Men vi hjälper även föreningar med rutiner för fotoregistrering, tips kring byggande av utställningar och ger råd i kulturmiljövård.

För oss är det lika stimulerande att komma ut i länet som det är att ta sig an en ny utställning i museet. Det går dock inte alltid efter ritningarna. Stenåldersdagen blir en dag i ösregn, föredraget flyttas till en annan lokal utan möjlighet till diavisioning eller vårt arrangemang krockar med OS-finaler i TV. Men diskussionerna under evenemanget och frågorna stimulerar till nya utflykter.

Vad vill Du ha? – ge och ta! Så här har det fungerat hittills på Skogsmuseet i Lycksele och vi hoppas att den ömsesidiga kunskapsförmedlingen med länsborna fortsätter.

Gunhild Rydström

Tekniken öppnar arkiven

Om databasuppbyggnad i Bjurholm

Lars Biström

Kunskapssökandet tar nya vägar i informationssamhället. Den traditionella läroboken, som länge varit allenarådande, har fått sällskap av andra sätt att inhämta kunskap. Föråldrade läroböcker blir ett mindre problem när tillgång alltmer finns till originaldokument. Ett sätt är att skapa databaser utifrån den information som finns i bl.a. arkiv för dialekter, ortnamn och folkminnen. Genom datorisering av arkivmaterial görs kunskap tillgänglig för skolan i vid mening och för allmänheten.

Tanken på att ta datorn till hjälp i skolarbetet är inte ny. Den första mer organiserade satsningen kom i mitten av 1980-talet då Skolöverstyrelsen, som det då hette, ställde sig bakom en ganska omfattande satsning med de datorer som kallades Compis. Det var ett speciellt för skolan avsett system som gav eleverna möjlighet att träna ordbehandling och öva ämneskunskaper i t.ex. språk och matematik. Satsningen på Compis har i efterhand fått utstå en hel del kritik. Det skulle ta ännu några år innan teknikutvecklingen nått en sådan grad av användbarhet att även andra än de teknikkunnigaste lärarna och eleverna kunde ta datorn till hjälp. Det var egentligen först när IBM/PC presenterade det användargränssnitt som kallas Windows som datorn slog igenom som verktyg för en bredare publik. Försäljningen av datorer till hemmen tog fart. Dessförinnan hade Macintosh presenterat sitt system som från grunden också byggde på ett grafiskt gränssnitt. Det användarvänliga tänkandet, som Macintosh var först med, anammades alltså av det konkurrerande IBM med sina persondatorer, därav förkortningen PC efter engelskans Personal Computer.

Genom introduktionen av Windows och 286-processorn blev datorn lätt att använda för en bredare publik och försäljningsvolymerna ökade kraftigt samtidigt som priserna sjönk. IBM lämnade nämligen, till skillnad från Macintosh, fältet öppet för vem som helst att tillverka själva hårdvaran, alltså datamaskinerna. Successivt fick skolorna modernare datorer och i historiens backspegel blir 1990-talet det decennium då datorn och informationsteknologin fick sitt genombrott. Årets julklapp 1995 var inte längre bullmaskiner och liknande elektromekaniska apparater. På julafton 1995 fanns det kraftfulla multimediatatorer i tomtesäckarna. Drömmen om att arbeta inte bara med text utan också med ljud och bild förverkligades för många. Att den tekniska utvecklingen är hisnande snabb är ett närmast uttjat påstående. En av de viktigaste och intressantaste frågorna är hur tekniken kan användas för att höja utbildningskvaliteten.

Idag betyder möjligheterna att höja kvaliteten på skrivandet genom lättarbetade ordbehandlingsprogram mycket. Där har datorn sin huvudsakliga funktion i skolarbetet, hittills. Det är bra men det räcker

inte. Hanteringen av stora datamängder, databaser, är en annan av vad man kan kalla datamaskinens starkaste sidor. Genom den snabba utbyggnaden av Internet och lokala stationer för datakommunikation ligger fältet öppet för ... ja, för vad? För att samtala, spela olika typer av spel och ta del av nyheter naturligtvis. Med tillgången till mer forskningsinriktade material, källmaterial i form av databaser är det tyvärr ganska dåligt. Alltså kan man med journalisten Kjell Alinge i "Ett manifest för 90-talet" (DN 29/11-92) fråga sig "Vad skall alla trattar och trutar fyllas av?" Han för ett pedagogiskt resonemang om den nya teknikens möjligheter: *Det är nu jag vill påminna om leken. Det låter oförnuftigt, orationellt, kanske obegripligt. Men inbillningskraften och leken är en av människans största tillgångar. När jag var fem sex år blåddrade jag i Kalle Anka och ville veta vad som hände i Ankeborgs sagovärld. Jag glödde av iver och längtan och min pappa lärde mig då och då en bokstav och berättade hur man skulle kalibrera in munnen för att få till ett R eller ett A. Så satt jag och brummade och puffade och på några månader, i glad lek, hade jag lärt mig läsa. Då människan fylls av förväntan och lust öppnas nya världar. Det är grunden för all pedagogik.*

I diskussionen om den nya tekniken i undervisningens tjänst används uttrycken "edutainment" och "infotainment", som blandar det engelska ordet entertainment (underhållning) med i det förra fallet education (utbildning) och i det senare information (samma på svenska). Här ryms visionen av att det ibland tråkiga och tråliga inlärandet av vissa faktakunskaper med datorernas hjälp kan bli roligt och underhållande. Därmed skulle kunskapsuppbyggnaden åtminstone gå snabbare. Men ännu viktigare är den fördjupning av kunskaperna det skulle innebära.

Med databaser kan man inte riktigt starta på en gång, på samma sätt som med ordbehandling, där man ju så att säga skapar sin egen databas när texten framställs. Det måste bestämmas vad en databas ska innehålla. Vilka uppgifter vill t.ex. skolorna ha tillgång till? Det i sin tur hänger samman med arbetssätt och målsättningar med undervisningen. När väl detta är bekant ska databasen byggas upp, informationen måste göras

läsbar för datorn osv. Här finns nära nog gränslösa utvecklingsmöjligheter. Det gäller för pedagogiken att hänga med och skolan att utveckla sin roll som förmedlare av bildning.

Kunskapsområdet ska byggas runt skolan

Fysiklektorn vid Lunds universitet Bodil Jönsson – känd från Fråga Lund – formulerar sig så här : *Det är runt den framtidsinriktade skolan som det framtida kunskapsområdet ska byggas. Den stora utmaningen för skolan inför 2000-talet, är att skaffa helt nya mönster och pröva helt nytt tänkande. Bildningsbegreppet håller på att ändras i grunden. Inför 2000-talet har det nya, det originella och oprövade, blivit det mest värderade både i den privata och den gemensamma sektorn. Den nya teknologin innebär att eleverna mycket lättare kan nå de bas- och fördjupningskunskaper som kulturarvet bär. När skolarbetet rationaliseras finns mer tid att ägna åt kulturvisionen. Mycket snart är tekniken så förfinad att alla som har frågorna själva kan plocka fram svaren. I framtidens skola är det frågorna som ska ställas i centrum, inte svaren. I stället för att använda tiden till förhör ska framtidens lärare lära barnen frågandets viktiga konst och visa dem var de svar finns, som leder vidare till nya frågor. Läraren ska, som forna tiders vise män/kvinnor, vara en centralpunkt att samlas kring. (Skolvärlden nr 20 1994)*

En kunskapsmaskin

Matematikprofessorn Seymour Papert menar att den verkliga "kunskapsmaskinen" nu, med datorernas hjälp, är möjlig att skapa. När tekniken finns att elektroniskt lagra och snabbt söka upp kunskapen återstår att koncentrera sig på att samla ihop kunskapen och göra den pedagogiskt tillgänglig. Strategin kan vara att underlätta lärande genom att skapa en lärandemiljö med en hög grad av känslighet för överföring av information mellan olika kunskapsområden. Den enorma potentiella marknaden för en kunskapsmaskin gör det oundvikligt att konstruera den.

Idén om en kunskapsmaskin kan knytas till beskrivningen av en skiktad kunskapsbas, så som den framställdes av rektorn vid Mitthögskolan, Kari Marklund:

... kunskapsbaser kan också överbrygga klyftan mellan forskning och utbildning. Föräldrade handböcker är inte längre ett problem eftersom tillgång finns till originaldokument /.../ Elektroniskt burna läromedel skall därför också utformas som undersökningsverktyg, kunskapsbaserade system som passar de studerandes sätt att associera och söka sig fram, och inte enbart som presentationsverktyg. En förutsättning måste dock vara att informationen är strukturerad och värderad på ett tydligt och klart sätt. Det bästa skulle kunna bli det godas fiende om informationsmängderna, genom en oklar ambitionsnivå, blev gigantiska, oöverskådliga och kunde komma att te sig som en enda grötig massa.

Marklund fortsätter: *Med ytterskikt av varierande slag kan samma kunskapsbaser användas i många olika utbildningssammanhang; i gymnasieskolan, i universitet och högskolor, i vuxenutbildningen, i den företagsbeställda utbildningen och i bildningsverksamheten. Sambruk av informationen ger många arbetsmässiga och ekonomiska fördelar.*

Ett uppslagsverk kan t.ex. fungera som ytterskikt i en kunskapsbas: Man söker sig först till ordet eller begreppet, om den information som står att finna inte räcker för att besvara frågeställningen kan ett annat, mera detaljerat, kunskapskikt uppsökas. Genom litteraturlistor, kataloger över stillbilder, rörliga bilder och ljud går sökandet vidare. Det rör sig då om en multimedial kunskapsbas. Eftersom växter används som exempel i den här artikeln kan man tänka sig att eleven i fjärde klass hittar sin värdefulla information i en förhållandevis enkel flora medan studenten söker sig till en avhandling. Hembygdsforskaren i sin tur finner lokal information knuten till ett ortnamn och en speciell växt. Ganska enkelt kan den nya kunskap som skapas, lagras och återsökas, förutsatt att det finns en organisation och ett system som sorterar och värderar informationen på olika nivåer av komplexitet och vetenskaplig nivå.

Ungdomsskolan befinner sig nu i brytningstiden mellan regelstyrning och målstyrning. Den gamla modellen med statligt godkända läromedel som i stor utsträckning styrde innehållet i undervisningen har gått i graven. I sökandet efter nya arbetssätt finns nog

ett inslag av famlande osäkerhet. Här skulle förmodligen ett ämnes- och årskursöverlappande läromedel som en digital kunskapsbas kan vara, fylla en viktig funktion. Diabas, som nedan presenteras, har ambitionen att åtminstone kunna utgöra en delmängd.

Diabas – dialektgeografisk databas

Redan i mitten på 1980-talet påbörjades vid Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet uppbyggnaden av en dialektgeografisk databas, benämnd Diabas. Syftet var att enkelt kunna presentera utbredningen av olika dialektord på karta. Just karteringen blir med datorns hjälp förenklad när väl dialektorden blivit digitaliserade. Detta är ett ganska arbetsintensivt jobb som innebär att uppgifter om ett ords rikssvenska form, dess dialektala former och dessa formers geografiska lokalisering skrivs in på en dator. Informationen finns att hämta i form av kortklappar i olika arkiv samt i tryckta källor. Det rör sig huvudsakligen om "det dolda kulturarvet", dvs de arkivmaterial över ortnamn, dialektord och folkminnen som sorterar under den statliga myndigheten Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI) med säte i Uppsala.

Kompetensuppbyggnad i Bjurholm

För att snabba upp detta arbete med s.k. digitalisering etablerades i början av 1990-talet ett samarbete mellan universitetsinstitutionen och Bjurholms kommun. Med skolförvaltningen som lokal intressent påbörjades det mödosamma kompetens- och inte minst koncentrationskrävande arbetet vid datorerna. Visionen var då att i databasen Diabas lägga in så mycket material att verkligt intressanta kartor kunde tas fram i karteringsprogrammet. Visionen är nu på väg att förverkligas. Under de gångna åren har flera hundra tusen dialektord, betydelser och deras lokalisering givits dataläsbar form. Det rör sig om växtnamn på dialekt, terrängord, båtnamn, fordonstermer, ord för olika typer av översängar och övervåningar, ord för ljustring m.m. All information med anknytning till en geografisk punkt kan i princip karteras. Materialet kan användas på många sätt. Hur undervisning och bildningsverksamhet kan tillgodogöra sig Diabas avgörs förstås av lärare

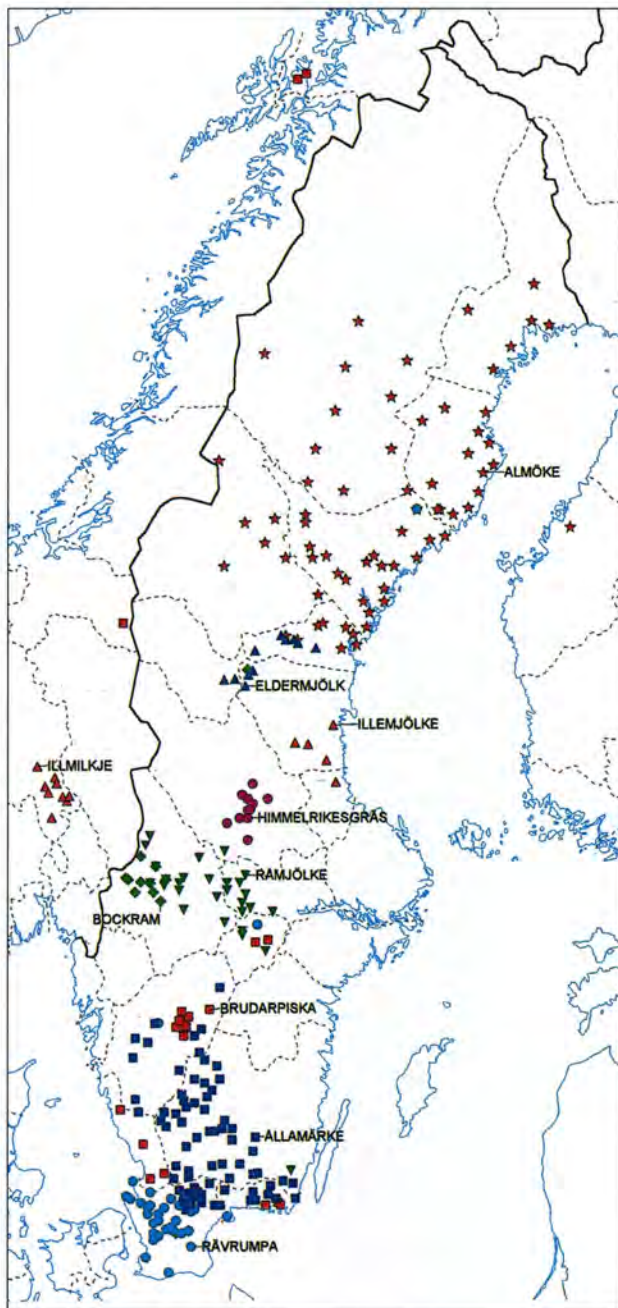
Chamaenerion angustifolium. Illustration i Femhundra Afbildningar af mera allmänt förekommande svenska växter (1870).

och elever, hembygdsvetare eller andra själva, förutsatt bara att informationen blir tillgänglig på ett enkelt sätt.

En studie av mjölkörten, *Chamaenerion angustifolium*

Med anknytning till föregående resonemang lämnas här ett exempel på arbetsgång med utgångspunkt från en växtstudie. Databasen är Diabas. Konkret kan man tänka sig följande. Ett ämnesövergripande tema i skolan, ett arbete i en studiecirkel eller en hembygdsväring kan handla om växter. De studerande väljer var sin växt att presentera utifrån språkliga, botaniska, folkloristiska m.fl. aspekter som man själv väljer. Målet bör förstås vara att åstadkomma fördjupade etymologiska studier. En bekant blomma är mjölkört. Den är allmänt spridd, har ett iögonfallande utseende och har använts på många sätt inom den folkliga ekonomin. Mjölkörten har vidare givits många namn och genom studier av ordens etymologi erhålls anknytningar till flera kunskapsdomäner. I databasen Diabas finns över 1000 belägg och fler än 200 olika namnformer för mjölkörten. Till exempel: räfwerumpa och kropp (Skåne), ållenmärke (Småland), råmiölcksgräs (Östergötland), getstabb (Västergötland), elgestielk och elgerams (Dalsland), imiölke (Närke), kalfrumpa (Uppland), mjölkgräs och himmelsgräs (Dalarna), illermjolk (Hälsingland), almecke (Medelpad), almycke

Kartan visar olika dialektord för mjölkört och är framtagen av den dialektgeografiska databasen Diabas i Bjurholm.

almücke	s.	Bodbyn, Sävar sn, Vb. I.
osg ärmök	bsg ärmöken	
mjölkört (<i>Chamaenerion angustifolium</i>) hæ væks sæ ärmöke bakom lön, hæ jæl snaf int gå där det växer så tätta snår av mjölke bakom logen, att där är snart oframkomligt.		
DAUM 4507		Margit Wennstedt 1990

Ordlappen i DAUM's arkiv återger dialektordet för mjölkört i Bodbyn, Sävar.

(Ångermanland), allmocke eller allmoke (Västerbotten), samt almöcke (Lappland, Västerbotten). Namnmotiven står att finna i växtens utseende och användningsområden. Exempelvis sägs vissa namn på 'mjölk' kunna hänföras till växtens användning som foder, medan andra kan syfta på växtens vita saft. Namnet rallarros leder sitt ursprung från den tid när järnvägarna byggdes ut; växten följde i rallarnas spår. En dialektkarta ger möjlighet att sortera i omfångsrika material och gör det lättare att se mönster i det. I ett sydligt område finns namn som ålla-, ållna-, ållon-märke eller -mark. I södra Norrland möter namn som eldmärke medan nordsvenskt område domineras av former med bestämningsleden al- eller all-, som i almücke, allmocke osv. Dessa namn är alla släkt med varandra. Mjölkörten omtalas även i litteraturen som får representeras av ett citat ur romanen *Kvacksalvarna* från 1988 av Åke Lundgren:

"Ser han blommerna där?"

"Almöken? frågade jag. Vad är he med dem?"

"He var barna som kom med dem, sa du och dina ögon lyste genom tröttheten. Den blomman har många namn. Somliga kallar den rallarros, andra mjölkört, men he är ändå samma som almöken. Vet han, Albin, att vi är precis som den blomman: vi får oss en tid och en stam till

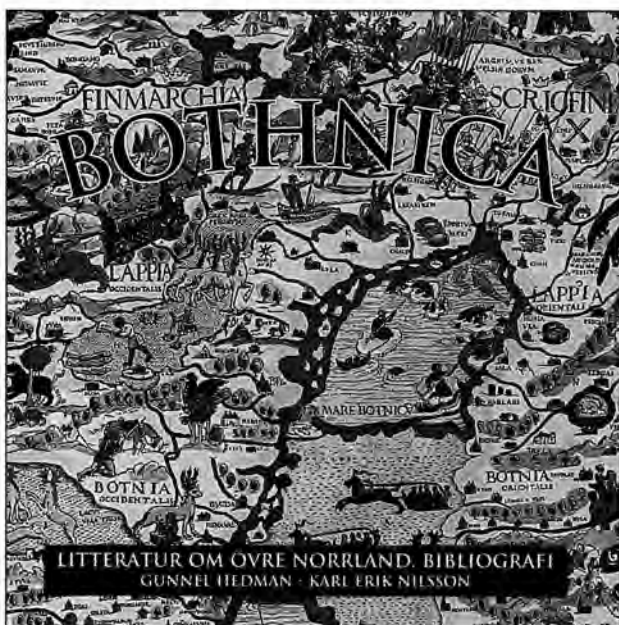
läns och vi blommar nerifrån och opp. Men sen tar stammen slut, den räcker int längre, och då är sommarn slut. Men fröna sprids med vinden och blommerna lev vidare på de mest besynnerliga ställen: i skogsbrynet, bland stenrosen och i dikeskanter..."

Inom folkhushållet har mjölkörten kommit till riktig användning. Rotens många tjocka vita utskott har under våren ätits som sparris. Fröjunet har tjänat till stoppning i dynor och sängtäcken samt spunnits till ljusvekar. Som foder till kreatur har mjölkörten ansetts mjölkökande. På Grönland har man nyttiggjort sig mjölkörten genom att de unga bladen och blommorna ätits till sälspäck och dessutom har den rökts som tobak.

Ordens magi leder vidare

Orden har magi. Helt nya och fascinerande världar av kunskap kan öppna sig på sätt som man kanske inte först anade. För att kunna arbeta vidare med idéerna om kunskapsmaskinen och den skiktade kunskapsbasen arbetar Diabas/Bjurholm vidare med t.ex. ett av landets hittills största projekt med digitalisering av kulturvetenskapliga material som kommer att påbörjas under 1996. Det handlar om att på uppdrag av Språk- och folkminnesinstitutet medverka i datoriseringen av Ortnamnsarkivets i Uppsala ca 10 miljoner belägg på ortnamn. Det vore lyckligt om Västerbotten och Norrbotten blev de första landskapen där ortnamnsskatten var tillgänglig vid datorn. Ortnamnen är intressanta av flera skäl: De kan sägas utgöra ett basmaterial som kan förenkla släktforskningen. Till ortnamnen kan även knytas den information om ortens dialekter, folkminnen, äldre kartor, demografiska uppgifter samt arkeologiska fynd och föremålssamlingar som t.ex. museerna förfogar över.

Till nuvarande och framtida arbetsuppgifter hör ett bibliografiskt samarbete med Länsbiblioteket i Västerbotten. Den nyligen presenterade CD-skivan *Bothnica* har tagits fram i samarbete mellan Länsbiblioteket och Diabas/Bjurholm. *Bothnica* är en bibliografisk databas över litteratur om Norr- och Västerbotten och innehåller uppgifter om bokbeståndet i respektive länsbiblioteks localsamlingar med utgåvor från 1600-talet till

CD:n *Bothnica* är en bibliografisk databas över litteratur om Norr- och Västerbotten, som tagits fram i samarbete mellan Länsbiblioteket och Diabas/Bjurholm.

våra dagar samt artiklar och uppsatser ur tidskrifter, årsböcker och samlingsverk från 1951 och framåt. För närvarande redigeras på dator Erik Marklunds bibliografi över artiklar om Norr- och Västerbotten före 1951, "Övre Norrland i litteraturen". Det arbetet utförs i Bjurholm under ledning av Länsbiblioteket i Umeå.

Arkiven kan öppnas för bredare grupper

Den av staten tillsatta IT-kommissionen talar om skolan och undervisningen som en förstahandsuppgift för informationsteknologin och vidare: *IT kan inom undervisningen medverka till en utveckling av nya undervisningsmetoder — i skolan och på distans, i ungdomsutbildningen likaväl som i det livslånga lärandet — som är starkare än motsvarande förändring på många andra områden.* En förutsättning är emellertid att det finns ett viktigt och angeläget innehåll att arbeta med. Och

att detta innehåll är strukturerat på ett sådant sätt att det är lätt tillgängligt.

Det finns nämligen anledning att avslutningsvis varna för en önskad utveckling om kommersiella krafter får alltför fritt spelrum. Författaren Bertil Torekull har formulerat det så här: *Konkurrensen om publiken (initierad av tvånget i den ekonomiska kalkylen) tvingar fram allt mer raffinemang i presentationen i alla medier; informationen glider över i entertainment och vice versa i en svårutredd blandning. Vi får en ytterst splittrad värderingsbild. Påverkan sker i fragment, budskapen drunknar i det glättiga, det trivsamma, det melodramatiska ... Kunskapen drunknar i överflödet av besked. Det påminner — som Bo Strömstedt skrev så målande i en debattartikel i Expressen — om läget för den skeppsbrutne sjömannen i Coleridges dikt: omgiven av en ocean av vatten dör han av törst.* (Svenskan och hennes hövdingar)

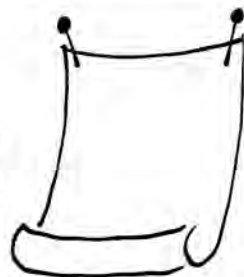
Sverige har med internationella mått mätt unika samlingar av kulturhistorisk information. Vår historia är lång – vårt minne är kort. Med den nya informationsteknikens hjälp kan arkivens exklusiva samlingar öppnas för bredare grupper. En av skolans viktiga uppgifter är att förmedla centrala delar av vårt kulturarv. Denna uppgift aktualiseras nu ytterligare med den befästa europeiska gemenskapen. Kunskap om det gemensamma och det särpräglade bildar grund för internationell samverkan och bidrar till att skapa förståelse och respekt för andra folks kultur och värdegrund.

Mer att läsa

- Edlund, Lars-Erik: Några svenska och norska namn på mjölkörten, *Chamaenerion angustifolium*. Namngivningsmotiv och några etymologier. I: Om växtnamn. (Nordsvenska 6. Umeå 1990.)
- Papert, Seymour: *The children's machine: rethinking school in the age of the computer.* (1993).
- Utbildningsdepartementets rapport nummer 10 "Ny informationsteknologi i undervisningen" (Ds 1994:21).
- IT-kommissionens rapport SOU 1994:118. (Vingar åt människans förmåga)

Nära notiser

Under denna rubrik är korta notiser från länets hembygdsföreningar och museer välkomna. Program, projekt och initiativ är spännande och viktigt för andra att ta del av. Skicka notiser eller idéer för nästa häfte till redaktören senast den 15 april 1996.

Tälja, täljde, täljt

1996 är ett år då hela Sverige täljer. Tälja, täljde, täljt är rubriken på hemslöjdsrörelsens stora satsning. Nu kommer de enkla eggverktygen till heders igen. Hemslöjdskonsulenterna över hela landet hjälper dig att återerövra kniven och yxan, låter barn, unga och gamla få uppleva härligt handaslöjande.

Den 11–12 maj arrangeras täljaktiviteter bl.a. på Gammliä i Umeå, i Lycksele, Skellefteå och Vilhelmina. En tävling, Täljda friargåvor, kommer att utlysas under året.

Slöjdkurser i sommar

Knuttimringskurs

Västerbottens läns hemslöjdsförening, ideell anordnar i samarbete med Vindelns folkhögskola en kurs i knuttimring den 10-19 juni på folkhögskolan i Vindeln. Här får du lära dig att timra hus med gamla beprövade verktyg som täljbilor, navare m.m.

Den 10-14 juni hålls en fortsättningskurs i *tovning* och en fortsättningskurs i *gamla måleritekniker*.

Slöjdhörna för ungdomar

Är du under 18 år och "kvar i stan" under sommaren. Då kan du komma till Västerbottens läns hemslöjdsförenings *slöjdhörna på Gammliä*. Den 1-5 juni och 8-12 juni slöjdar vi utanför Wallmarksgården kl 10-14. Regnar det håller vi till inomhus.

Att vara med kostar dig 20 kronor per dag. Duktiga slöjdare kommer att visa olika tekniker och du får själv prova på att slöjda. Ingen förhandsanmälan behövs.

Täljkurs

Är du täljsugen? Då ska du anmäla dig till kursen *Enkel täljd slöjd med skuren dekor*. I kursen får du lära dig att hantera en kniv på många olika sätt. Vi håller till på länsmuseum, där sommarutställningen *Handens verk – om slöjdaren och arkitekten Bengt Lidström* visas. Kursen arrangeras den 9-13 september.

Om du är intresserad och vill veta mer, kontakta Västerbottens läns hemslöjdsförening, hemslöjdskonsulenterna, tel 090/12 31 89, 13 79 25, 14 28 39 eller fax 77 77 11.

Hembygdens År 1996

Hembygdens År har startat! Den 20 mars påbörjar Nils Holgersson sin resa genom Sverige i nutid. Hembygdsföreningar i hela landet ska visa upp sina sevärdheter för Nils, Selma (och förstås allmänheten) när det är dags för Nils besök. En rad arrangemang kommer att äga rum under resan som följer bokens.

Nils och Selma besöker Västerbottens län den 19–21 juni (landskapet Västerbotten) och 1–5 juli (södra Lappland). Längs inlandsbanan kommer *Kulturvagnen* – ett aktivitetståg för barn och ungdomar – att gå och göra uppehåll de dagar Nils besöker orten. Hembygdsföreningarna håller just nu på med detaljplanering av sina Nils-dagar, vilka kommer att innehålla sång, musik, teater, visningar, tävlingar, besök av "historiska" personer, servering m.m.

Följande dagar, tider och platser gäller:

- 19 juni:
 10–12 Olofsfors bruksmuseum
 12–14 Nordmalings hembygdsgård
 17–18 Umeå Energicentrum, Klabböle
 19–21 Soldattorpen, Umbygda, Brännland
- 20 juni:
 12–16 Världens längsta linbana, Örträsk–Mensträsk.
 19–21 Bergrum Boliden
- 21 juni:
 12–16 Hembygdsområdet i Burträsk
 Traditionellt midsommarfirande
- 1 juli: Hembygdsområdet i Sorsele
 2 juli: Hembygdsområdet Kätaholmen i Storuman
 3 juli: Gammplatsen, Lycksele
 4 juli: Vilhelmina och Folkets Hus, Meselefors
 5 juli: Hembygdsområdet Kullerbacken i Dorotea

Mer information annonseras i lokalpressen.

Nils-dagarna arrangeras av:

Nordmalings hembygdsförening
 Olofsfors bruksmuseum
 Umeå Energicentrum
 Hembygdsföreningen Umbygda
 Norsjöbygdens hembygdsförening
 Världens längsta linbana

Bolidens hembygdsförening
 Västerbottens Norra Fornminnesförening
 Burträsk hembygdsförening
 Sorsele hembygdsförening
 Storumans hembygdsförening
 Lycksele Hembygdsförening

Skogsmuseet, Lycksele
 Sockenmuseet i Vilhelmina
 Meselefors intresseförening
 Dorotea hembygdsförening
 tillsammans med
 Västerbottens läns hembygdsförbund

En låda med kulturmöten i Västerbotten

Under våren kommer läns museet att producera två nya lånelådor med temat Kulturmöten i Västerbotten. Lådorna försöker ge svar på frågor som:

Varför flyttar människor, hur upplever de sin nya hembygd och hur tas de emot i samhället? Varför finns det främlingsfientlighet? Sök svaren bland föremål och bilder eller i studiehäftet bland berättelser om levnadsöden förr och nu!

I lådorna finns också praktiska uppgifter och en handledning. Som vanligt står museet för frakten till låntagaren, som därefter betalar returfrakten.

För upplysningar och bokning, kontakta Åsa Stenström, tel 090/17 18 23.

Västerbottenskursen 1996 handlar om samerna

Årets västerbottenskurs på Vindelns folkhögskola äger rum den 10–12 maj. Kursen börjar fredagen den 10 maj kl 18. Medverkande är professor Olavi Korhonen, Andrea Amft, Clary Bard, Johannes Marainen och Jörgen Bohlin.

Närmare upplysningar, tel 0933/136 00 eller 090/12 62 81 (kursvärden Anders Lundström).

Vintermötet

Hembygdsförbundet arrangerade ett vintermöte lördagen den 3 februari. Inbjudna var de hembygdsföreningar som är anslutna till Västerbottens läns hembygdsförbund.

Information gavs om aktiviteter som pågår och planeras med anledning av Hembygdens År, kurser, hembygdsförsäkringen, SESAM-satsningen i länet m.m.

Länsmuseets databas SOFIE och länsbibliotekets databas Bothnica demonstrerades.

Staden som hembygd

Sveriges hembygdsförbund har sedan några år tillbaka startat en kampanj – Staden som hembygd – för att intressera människor i städer och tätorter för sin närmiljö. Allt färre bor ute i byar, där hembygdsrörelsen sedan gammalt har sin naturliga bas. Staden är numera hembygd för många yngre och blir således en naturlig del av hembygdsrörelsens framtida verksamhet. I Skellefteå har ett pilotprojekt bedrivits med bl.a kvartersstudier.

Ett uppföljningsmöte om hembygdsarbete i staden arrangeras i Skellefteå museum den 20 april. Mer information hos Stig-Henrik Viklund, Skellefteå museum, tel 0910/73 55 26.

Påminnelse om hembygdsfonden

Ansökningar om bidrag till hembygdsfrämjande verksamhet såsom bok- och broschyrutgivning, utställningsverksamhet, arkivforskning och fältarbete, inventeringsarbete, studieresor m.m. ska vara inlämnade till Västerbottens läns hembygdsförbund senast 1 april. OBS! Ansökan ska dessförinnan vara behandlad av en hembygdsförening ansluten till länsförbundet. Ett yttre måste närslutas ansökan.

Årsstämma

Västerbottens hembygdsförbunds årsstämma äger rum den 11 maj 1996 i Degerbygården, Skellefteå.

Skellefteå hembygdsförening presenteras, därefter följer lunch, musik, årsmötesförhandlingar samt visning av bonnstan och landskyrkan. Anmälan via anslutna hembygdsföreningar, som även utser sina ombud till årsstämman.

Rättelse

I höstnumrets artikel om Gamlas historia blev tyvärr ett namn felstavat. Disponenten, som 1920 skänkte bruksherrgården i Sävar till det nya friluftsmuseet i Umeå, hette Karl Salin.

I nästa nummer

Sommarens nummer handlar om hus, spisar, möbler, slöjd m.m. med utgångspunkt från arkitekten, hantverkaren och slöjdaren Bengt Lidström, som i ett halvt sekel värnat om vårt läns byggnadstraditioner och hantverkskunnande. Han har gjort det genom att övertyga människor om värdet i att bevara byggnader, svara för omsorgsfulla renoveringar, mura spisar, rita nya byggnader och formge möbler och bruksföremål. I läns museets sommarutställning *Handens verk* visas 16 juni–6 okt bredden av Bengt Lidströms verksamhet.

Bengt Lidström slipar lien hemma på torpet vid Smörsjön. Foto: Bertil Ekholtz 1978.

Innehåll

Vinnande bilder från Västerbotten	2	Latikbergs skola "forskar" om byn Risträsk	36
Hembygd och kulturidentitet	4	Karl-Ivar Sjölund	
Bo Johansson		Att beskriva en hembygd	38
Preludium	8	De blå böckerna	38
Bo Johansson		Anders Lundström	
Från hembygdsundervisning till närmiljöstudium	10	"Vindeln" – en livskraftig tidskrift	40
Britta M Lundgren		Anders Lundström	
Om brobygge, smide, skolskog... – hembygden i dagens skola	22	"Dokumentation är det förgångnas framtid"	41
Hembygdens historia i Norsjö	22	När – femton noveller om händelser i Norsjöbygden	43
Kurt Hugosson		Tinget i sig	44
Smedjan i Heligfjäll	26	"Ett museum bör vara en levande institution"	
Stig Danielsson och Bo Renman		– om länets museer och skolan	46
Kläderna berättar – ett Åsele-projekt	29	Länsmuseet och skolan	46
Gerd Larsson		Britta M Lundgren och Åsa Stenström	
Majtjärn-projektet i Fredrika	30	Skellefteå museum och skolan	55
Nils Hansson		Siw Andersson	
Naturskolan i Skellefteå	32	Skogsmuseet i Lycksele och skolan	60
Skogen i skolan	34	Gunhild Rydström	
Kjell Ulfhielm		Tekniken öppnar arkiven	
Praktisk matematik i Rusele skolskog	35	– om databasuppbyggnad i Bjurholm	64
		Lars Biström	

västerbotten

Tidskriften produceras av Västerbottens museum
för Västerbottens läns hembygdsförbund

Hembygdens År 1996

Tidskriften utkommer med
fyra nummer per år.

Redaktionens adress:

Västerbottens museum,
Box 6083, 906 03 Umeå.

Tel 090/17 18 00. Fax 090/77 90 00.

Prenumeration:	årets häften	125:-
	häften i en bok	140:-
	häften och bok	220:-
	detta nummer	45:-

OBS! Nyhet:

Taltidning, årets häften	125:-
--------------------------	-------

